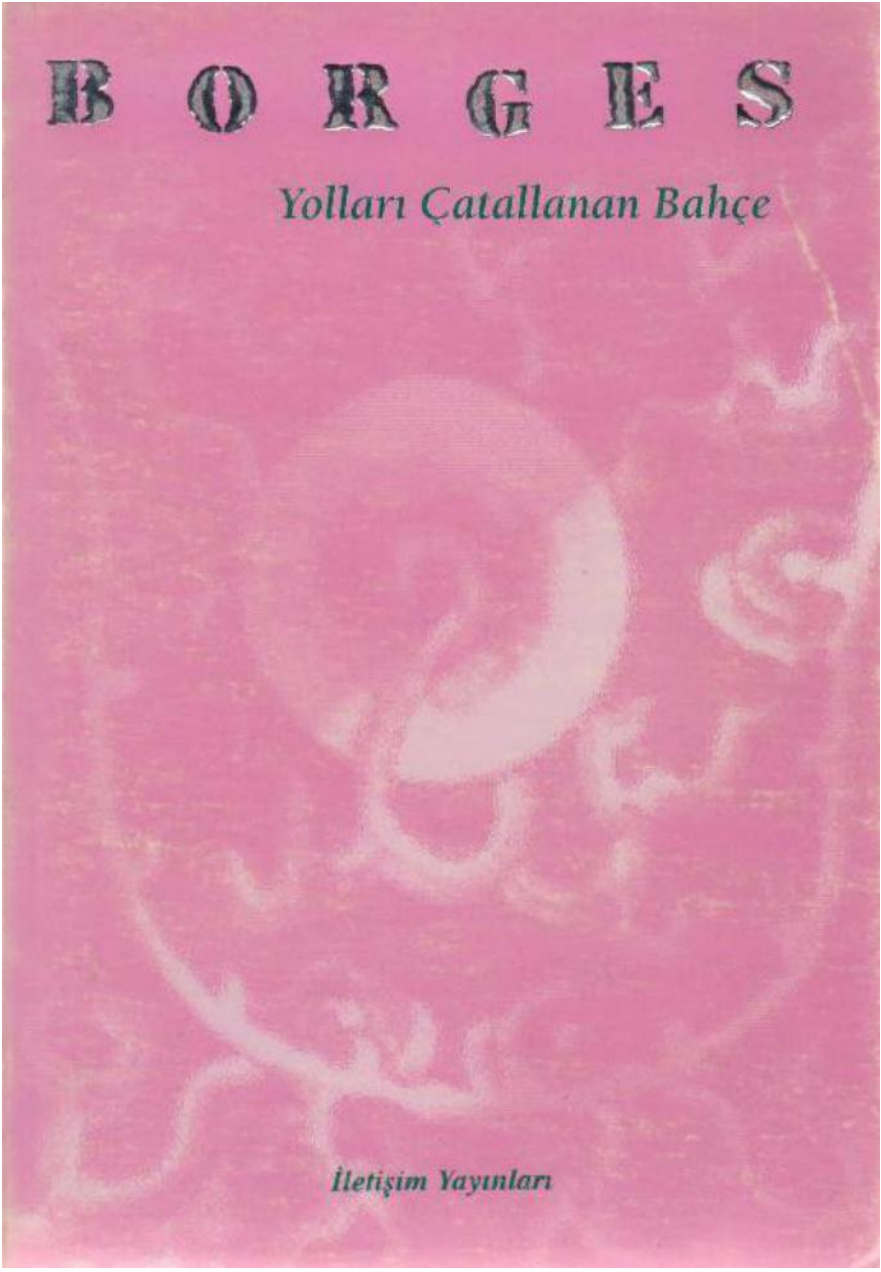
B O R G E S

Yolları Çatallanan Bahçe

İletişim Yayınları

İletişim Yayınları 336 • Çağdaş Dünya Edebiyatı 70
ISBN 975-470-482-1

Can Yayınları, 1985
Can Yayınları, 1988
1. BASKI ©İletişim Yayıncılık A. Ş. Nisan 1995

KAPAK Ümit Kıvanç
DİZGİ Remzi Abbas
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Seçkin Oktay
KAPAK BASKISI Sena Ofset
İÇ BASKI ve CİLT Şefik Matbaası

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58

JORGE LUIS BORGES

Yolları Çatallanan Bahçe

ÇEVİREN *Fatih Özgüven*

iletişim

İÇİNDEKİLER

Zâhir 7
Gizli Mucize 18
Kılıcın İzi 27
Yolları Çatallanan Bahçe 34
Ölümsüzler 48
Düello 55
Araya Giren 62
Rastlaşma 68
Labirentinde Ölen Kral 76
İki Kral ve İki Labirent 87
Bekleyiş 89
Don Quixote Yazarı Pierre Menard 94
Hepsi ve Hiçbiri 106
Bir Mesele 109
Ragnarök 111
Cehennem, 1, 32 113
Cervantes ve Don Quixote Meseli 115
Tlön, Uqbar, Orbis Tertius 117
Andre Maurois'nın Sunusu 137

ZÂHİR

Wally Zenner'e

Zâhir, Buenos Aires'te yirmi *centavo* değerinde çok rastlanan bir paradır. Bir yüzünde N T harfleri ve 2 sayısı jiletle ya da çakıyla kazınmış gibidir; öbür yüzündeki tarihse 1929'dur. (Güzerat'ta, 18. yüzyılın sonuna doğru, Zâhir bir kaplandı; Cava'da, İnananların taşladığı, Sukarta Camii'nden gelme kör bir adamdı; İran'da, Nadir Şah'ın denizin dibine attırdığı, yıldızların yüksekliğini saptamaya yarayan bir gökbilim aleti, bir 'usturlap'tı; 1892 sıralarında Mehdi'nin zindanlarında, Rudolf Karl von Slatin'in eliyle dokunduğu sarığın katları arasına gizlenmiş küçük bir pusulaydı; Zotenberg'e göre Kurtuba Camii'nde on iki bin sütundan birinin mermerindeki bir damardı; Tetuán gettosunda bir kuyunun dibiydi.) Bugün Kasımın on üçü; Zâhir haziranda şafak vakti elime geçti. Ben artık bu anlatıdaki 'ben' değilim; ama olanları hatırlamam, hatta belki anlatmam bile hâlâ mümkün. Ne kadar bölük pörçük de olsa, hâlâ Borges'im.

Clementina Villar, altı Haziranda öldü. 1930'larda sosyete dergilerinde onun resimlerinden geçilmezdi. Onun son de-

rece güzel olduğu efsanesini yaratan, belki biraz da bu her an gözönünde bulunma özelliğiydi; çünkü her portresinin bu savı kayıtsız şartsız doğrulamadığı bir gerçektir. Clementina Villar güzellikten çok kusursuzluğa düşkündü zaten. İbranilerle Çinliler akla gelebilecek bütün insani olasılıkları şifrelemişlerdir; *Mişnah*'da bir terzinin Sebt gününda alacakaranlık çöktükten sonra elinde iğneyle sokağa çıkmaması gerektiği söylenir. *Törenler Kitabı*'ndaysa, konuğun kendisine ilk fincan sunulduğunda ağırbaşlı bir havaya bürünmesi, ikinci fincan sunulduğunda ise saygılı bir hoşnutluk göstermesi gerektiği yazılıdır. Çok daha ayrıntılı olmakla birlikte, Clementina Villar'ın kendi kendinden beklediği uzlaşmaz sıkıdüzende de bu çeşitten bir şeylere rastlamak mümkündü. Konfüçyüs'ün izinde olan her çömez ya da her Talmud'cu gibi, yaptığı bütün işlerde kesin bir kusursuzluk gözetirdi; üstelik, onun çabası bu yukarıdakilerden daha hayranlık verici ve yorucuydu, çünkü imanının denektaşları ebedi değil, Paris'le Hollywood'un durmadan değişen kaprislerine bağlıydı. Clementina Villar gerekli yerlerde, gerekli saatte, gerekli takıp takıştırma ve gerekli bıkkınlıkla boy gösterirdi; oysa bıkkınlık, takıp takıştırma, saat ve yerin neredeyse o an modası geçer ve Clementina Villar, elinde ancak bir beğeni ucuzluğunu tanımlamaya yarayacak gereçlerle kalakalırdı. Flaubert gibi, o da mutlak olanın arayışı içindeydi; ancak onunkisi bir an süren bir Mutlak'tı. Örnek bir yaşam sürdürüyordu, ama içini sonu gelmez bir umarsızlık duygusu kemirip durmaktaydı. Kendi kendinden kaçmak istercesine sürekli olarak yeni değişimler denerdi; saçının rengiyle biçimine güven olmayacağı herkesçe bilinirdi. Gülümseyişini, tenini, göz çizgisini durmadan değiştirirdi. Otuz ikisini geçtiği halde hâlâ dal gibiydi. Savaş çıkınca kara kara düşünmeye başladı; Paris, Alman işgali altında olduğuna göre, moda nasıl izlenecekti? Hiçbir za-

man güvenmediği bir yabancı, ona bir sürü silindir şapka satacak kadar iyiniyetinden yararlandı; bir yıl sonra bu anlamsız modellerin *Paris'te hiç giyilmemiş olduğu* ortaya çıktı -demek ki bunlar şapka filan değil, rastgele, ne idüğü belirsiz, deli saçması nesnelerdi!- Belalar peşpeşe gelir ya; Dr. Villar, Aráoz Sokağı'na taşınmak zorunda kaldı, kızının resmiyse artık yüz kremi ve otomobil reklamlarını süslüyordu. (Bol bol süründüğü yüz kremiyle *nicedir* sahip olamadığı otomobiller.) Sanatını başarıyla sürdürebilmesi için büyük bir servet gerektiğini biliyordu ve yarım yamalak göz kamaştırmaktansa, sahneden çekilmeyi yeğledi. Ayrıca, adı sanı belirsiz ne oldum delileriyle aşık atmak zorunda kalmak da ağrına gidiyordu. Aráoz'daki kasvetli apartman dairesi de çekilecek gibi değildi; Clementina Villar, Haziran'ın altısında Güney'deki mahallenin göbeğinde ölmek aykırılığında bulundu. Yüreğim Arjantinlilere özgü tutkuların en içteni olan züppelikle dolup taşarak ona âşık olduğumu ve ölümünün beni gözyaşlarına boğduğunu açıkça söyleyeyim mi dersiniz? Okur bunun çoktan farkına varmıştır belki de.

Bir ölüyü bekletirken, çürüme sürecinin cesede eski yüzlerini kazandırdığı görülür. O telaşlı altı Haziran gecesinin bir anında Clementina Villar sanki bir büyü sonucu yirmi yıl önceki halini aldı; yüz çizgileri gururun, paranın, gençliğin, belli bir üstünlüğe sahip olduğu bilincinin, hayalgücü kıtlığının, kısıtlamaların, vurdumduymazlığın verdiği o sertliğe yeniden kavuştu. Nedense, diye düşündüm, hiç peşimi bırakmayan bu yüzün hiçbir hali belleğimde bunun kadar uzun süre yer etmeyecek; bunun son yüzü olması yersiz değil, çünkü ilk yüzü de olabilirdi. Onu ölümün kusursuzlaştırdığı kibriyle, çiçeklerin arasında kaskatı bıraktım. Çıkıp gittiğimde saat sabahın ikisi olmuştu herhalde. Dışarıda, bir ya da iki katlı tanıdık evler, gece, karanlık ve sessizlik onları iyice sıradanlaştırdığında edindikleri soyut

varlıklarına bürünmüşlerdi. Neredeyse tümüyle benlikten arınmış bir sofuluğun verdiği sarhoşlukla, sokaklar boyunca yürüdüm. Chile ve Yacuari'nin kesiştiği köşede açık bir dükkân gördüm. Ve bu dükkânda, şansıma küseyim, üç adam kâğıt oynuyordu.

'Oxymoron' diye adlandırılan benzetme türünde, sözcük önüne onun karşıtı gibi görünen bir sıfat konularak nitelendirilir; bu ilke uyarınca agnostikler kara ışıktan, simyacılar da kara güneşten sözetmişlerdir. Clementina Villar'a yaptığım son ziyaretten çıkıp doğruca bir barda içki içmeye gitmek benim için bir çeşit 'oxymoron' olmuştu; aklımı çelen, bu yaptığımın kabalığı, kolaylığıydı. (İçerde sürmekte olan bir kâğıt oyunu olduğu için aradaki zıtlık daha da belirgindi.) Bir bardak konyak istedim. Bana bozukluklarla birlikte Zâhir'i de verdiler. Paraya bir an baktım ve belki de bir humma başlangıcı içinde sokağa çıktım. Dünyadaki her madeni paranın tarihte ve masallarda pırıl pırıl parlayıp duran o ünlü paraları simgelediğini aklımdan geçirdim. Karon'a verilen gümüş sikkeyi düşündüm; Belizarius'un dilendiği gümüş sikkeyi; Yahuda'ya verilen otuz parça gümüşü; ünlü fahişe Laïs'in drahmilerini; Yedi Uyuyanlar'dan birinin uzattığı antik sikkeyi; Bin Bir Gece Masallarındaki büyücünün sonradan kâğıt parçaları olduğu anlaşılan pırıl pırıl paralarını; Isaac Laquedem'in harcamakla bitmeyen *penny*'sini; bir destanın her bir dizesi için ödenen ve Firdevsî'nin altın olmadıkları için padişaha geri yolladığı altmış bin parça gümüşü; Ahab'ın gemi direğine çivilediği altın Ispanyol parasını; Leopold Bloom'un bozdurulamayan florinini; üstündeki resim, kaçmakta olan XVI. Louis'yi Varennes yakınlarında eleveren *Iui*'yi. Sanki bir rüyadaydım, her bir madeni paranın böylesine gösterişli çağrışımlarla yüklü olması bana büyük, ama açıklanması imkânsız bir önem taşıyormuş gibi geldi. Boş alanlarla boş sokaklar boyunca, giderek daha hız-

lı yürümeye başladım. Sonunda, bıkkınlık beni bir köşeye fırlattı attı. Hep aynı yerde sabırla bekleyen demir parmaklıkları ve bunların gerisinde Consepcion'un karalı beyazlı parke taşlarım gördüm. Bir çember çizmiş ve bana Zâhir'i verdikleri dükkânın bulunduğu yerden bir ev ötesine varmıştım.

Geri döndüm. Karanlık pencere bana uzaktan dükkânın kapalı olduğunu gösteriyordu. Belgrano Sokağı'nda bir taksiye bindim. Uykusuz, büyülenmiş gibi, neredeyse mutlulukla, cisimsel varlığı paradan daha az olan bir şey bulunmadığını düşündüm; çünkü, aslına bakılırsa, her bir madeni para, (diyelim yirmi *centavo* değerinde bir para) içinde gelecek zamanları barındırıyordu. Para soyuttur, diye tekrarladım; para gelecek zaman kipidir. Banliyöde bir gece ya da Brahms'ın bestelediği müzik olabilir; haritalar, satranç ya da kahve olabilir; bize altını hor görmeyi öğreten Epiktetos'un sözleri olabilir; Faros adasındaki Proteus'dan çok daha değişkendir o. Önceden kestirilemeyecek zamandır, Bergsoncu zamandır, Müslümanlığın ya da Stoacıların değişmez zamanı değildir. Gerekirciler dünyada, ancak bir eylemin, yani gerçekleşip gerçekleşmeyeceği belli olmayan tek bir eylemin varolduğu düşüncesine karşı çıkarlar; madeni paralar insanın özgür iradesinin simgesidir. (Bu 'düşüncelerin', Zâhir'e taban tabana zıt bir akıl oyunu ve onun iblisçe etkisinin başlangıcı olduğu aklıma gelmedi.) Epey kafa yorduktan sonra, uyuyup kaldım, ama, düşümde kendimi yarı aslan yarı kartal bir yaratığın bekçilik ettiği madeni paralar olarak gördüm.

Ertesi gün sarhoş olduğuma karar verdim. Aynı zamanda başımı bu kadar ağrıtan paradan kurtulmayı da aklıma koydum. Paraya baktım; üstündeki birkaç çizikten başka dik-

kati çekecek yanı yoktu. En iyisi onu bahçeye gömmek ya da kütüphanenin bir köşesine gizlemekti, ama kendimi onun çekim alanından kurtarmak istiyordum. Sonunda kaybetmeyi yeğ tuttum. O sabah Pilar'a ya da mezarlığa gitmedim; metroyla Constitucion'a, oradan da San Juan'la Boedo'nun kesiştiği köşeye gittim. İçimden gelen bir dürtüye uyarak Urquiza'da indim, önce Batı, sonra Güney yönünden yürüdüm. Amaçlı bir başıboşluk içinde birtakım köşeleri döndüm ve gözüme bütün ötekiler gibi görünen bir sokakta sefil küçük bir tavernaya girdim, içki istedim, karşılığını da Zâhir'le ödedim. Kara gözlüklerimin ardında gözlerimi iyice kısarak evlerin numaralarını ya da sokağın adını görmemeyi başardım. O gece bir veronal alarak deliksiz bir uyku çektim.

Haziran sonuna kadar hayal ürünü bir hikâye yazmakla uğraştım. Hikâyede bir iki tane gizemli dolaylı benzetme (ya da 'kenning') vardı; örneğin, *kan* yerine *kılıç-suyu* deniyor, *altın*'ın yerini *yılan-yatağı* alıyordu; hikâye birinci tekil kişi ağzından anlatılıyordu. Anlatıcı, insan toplumundan kaçıp vahşî doğanın ortasında yaşamaya çekilen bir derviştir. (Yerin adı Gnitaheidr'dir.) Yaşamının sadeliği ve dürüstlüğü nedeniyle onun bir melek olduğuna inananlar vardır; ancak bu, sofuca bir abartmadır, çünkü günahtan arınmış insan yoktur. Aslını ararsanız o da, büyü aracılığıyla sınırsız bir serveti eline geçiren kötü ünlü büyücü babasının boğazını kesmiştir. Bizim dervişin, uğruna yaşamını adadığı amaç, bu hazineyi insanoğullarının çılgınca açgözlülüğünden korumaktır; gece gündüz gizli hazinenin başında nöbet bekler. Yakında, belki de çok yakında gözcülüğü son bulacaktır; yıldızlar ona bu bekleyişi sona erdirecek kılıcın tavında dövüldüğünü bildirmişlerdir. (Bu kılıcın adı

Gram'dır.) Derviş giderek karmaşıklaşan bir retorik üslubu içinde bedeninin gözalıcılığıyla devingenliğinden sözeder; bir paragrafta dalgınlıkla 'pullarından' dem vurur; başka bir paragrafta bekçiliğini ettiği hazinenin çakıp sönen altınlarla kırmızı halkalardan oluştuğunu söyler. Sonunda dervişin, yılan Fafnir, üzerine çöreklendiği hazineninse, Nibelungların hazinesi olduğunu anlarız. Sigurd'un ortaya çıkmasıyla hikâye birdenbire son bulur.

Bu ufak el alıştırmasının (içine, bilgiçlik taslamak üzere *Fáfnismál*'dan bir iki dize de katmıştım) bana parayı unutma fırsatı sağladığını söylemiştim. Parayı unutmaya başardığımdan öylesine emin olduğum geceler oldu ki, parayı mahsustan aklıma getirdim. Şurası kesin, bunda da aşırıya kaçtım; bu işi başlatmak, bitirmekten daha kolaydı. Kendi kendime bu tiksinç nikel paranın elden ele dolaşan, birbirinin eşi, sayısız, zararsız benzerlerinden farklı olmadığını boşuna söyledim. Bu düşüncenin çekiciliğine kapılarak aklıma başka madeni paraları getirmeye çalıştım; ama yapamadım. (Beş ve on *centavo*luk Şili paraları ve bir Uruguay *vintén*iyle giriştiğim, başarısızlıkla sonuçlanan bir deneyi hatırlıyorum.) Temmuzun on altısında elime bir İngiliz sterlini geçti. Günboyu paraya bakmadım, ama o gece (ve öteki geceler) büyütecin altına koyarak güçlü bir ampulün ışığında inceledim. Sonra kurşunkalemle kâğıdın üzerine izini çıkardım. Ama ne paranın ışıltısı ne de ejderhayla Aziz George bana yardımcı olmadılar; saplantılarımı değiştirmek elimden gelmiyordu.

Ağustosta bir psikiyatra danışmaya karar verdim. Saçma hikâyemin tümünü anlatmadım ona; uykusuzluktan şikâyetçi olduğumu, şey imgesinin.. -sözgelimi bir poker fişi ya da madeni para- bir türlü aklımdan çıkmadığını söyledim.

Bir süre sonra, Sarmiento Sokağı'ndaki bir kitapçıda Julio Barlach'ın *Urkunden zur Geschichte der Zahirsage / Zâhir Efsanesinin Tarihçesine İlişkin Belgeler* (Breslau, 1899) adlı kitabının bir basımı elime geçti.

Başımdaki bela bu kitapta bütünüyle açıklığa kavuşturuluyordu. Önsöze bakılırsa, yazar "Habicht koleksiyonundan alınmış dört belgeyi, Philip Meadows Taylor'ın bu konudaki incelemesinin özgün elyazması da aralarında olmak üzere Zâhir inanışıyla ilgili bütün belgeleri her zaman elaltında bulunacak bir cep kitabı boyutlarında bir araya getirmeyi" amaçlamıştı. Zâhir'e duyulan inanç İslam kökenliydi ve 18. yüzyılda başladığı anlaşılıyordu. (Barlach, Zotenberg'in Ebu'l-Fidâ'ya atfettiği bölümleri reddediyor.) 'Zâhir', Arapça'da "adı belli", "gözle görülür" anlamına geliyordu; bu anlamyla Allah'ın doksan dokuz adından da biriydi ve halk (Müslüman bölgelerde yaşayanlar) bu sözcüğü "unutulmaz olma denilen o korkunç özelliğe sahip olan ve imgesi insanı sonunda delirten varlık ya da nesneleri" tanımlamak için kullanıyordu. Bu konudaki ilk kesin tanıklık, İranlı Lütf-Ali Azur'undu. *Ateş Tapınağı* adlı yaşamöyküsel ansiklopedinin (...) numaralı sayfalarında bu çok yönlü yazar-derviş; Şiraz'daki bir okulda "bir bakanın bir daha aklından çıkaramayacağı biçimde yapılmış" bakır bir usturlap bulunduğunu yazar; "öyle ki, padişah, insanlar evreni unutmasınlar diye bunun denizin en derin noktasına atılmasını" buyurmuş. Meadows Taylor'm incelemesi daha ayrıntılı. (Haydarabad Nizamî'nin hizmetinde olan Taylor, *Bir Eşkiyanın İtirafları* adlı ünlü romanın da yazarıdır.) 1832 sıralarında Büy Kentinin dış mahallelerinde delilik ya da azizlik anlatmak üzere kullanılan, pek duyulmamış bir deyim çalınmış Taylor'ın kulağına; "kaplan görmüş gibi"... Taylor'a sözü edilen kaplanın, ömrünün sonuna kadar aklından çıkaramayacağı için, görenin -bir defa da olsa- yıkı-

mına neden olan büyülü bir kaplan olduğunu söylemişler. Birisi, bu bahtsızlardan birinin Maysur'a kadar kaçtığını, orada kaplanın resmini bir sarayın duvarlarına çizdiğini söylemiş. Yıllar sonra Taylor, krallığın hapishanelerinin duvarlarını gözden geçiriyormuş; Nittur'daki bir hapishanede vali, ona, duvarları, tavanı ve tabanı bir Müslüman dervişi tarafından zamanın silmeden önce yumuşattığı vahşi renklerde boyanmış bir çeşit "uçsuz bucaksız kaplan" resmiyle kaplı bir hücre göstermiş. Bu kaplan, bakanın başını döndürecek kadar çok sayıda kaplandan oluşuyormuş; yol yol kaplanlarla, nokta nokta kaplanlarla doluymuş, denizleri, Himalayaları, baktıkça içinde daha çok kaplanlar olduğu görülen orduları varmış. Ressam, yıllar önce aynı hücrede ölmüşmüş; Sind'den, belki de Güzerat'tan geliyormuş ve asıl amacı bir dünya haritası çizmekmiş. Hatta, bu ürkünç resimde bir haritanın izlerini görmek de mümkünmüş... Taylor, hikâyeyi Fort Williamlı Muhamed El-Yemeni'ye anlatmış; Muhammed ona bu dünyada varolan her şeyin *Zaher*[1] biçimine girebileceğini, ama Her Şeye Kadir Olan'ın, bir tanesi yığınların aklını başından almaya yettiği için, aynı anda iki şeyin bu biçime girmesine izin vermediğini anlatmış. Ona dünyada her zaman bir Zâhir bulunduğunu söylemiş ta Cahiliye Devri'nde Yauk adlı bir putmuş bu; daha sonraysa yüzünde taşlarla işlenmiş bir peçe ya da altından bir maske[2] taşıyan Horasanlı bir veli, Allah'ın adını sökmenin mümkün olamayacağını da söylemiş.

Barlach'ın monografisini okudum - okudum, sonra dönüp yine okudum. Duygularımı belirtmeye gerek olduğunu sanmıyorum. Beni hiçbir şeyin kurtaramayacağını anladığım

1 Taylor'ın imlası.

2 Barlach, Kuran'da Yauk'tan sözedildiğini, velininse El Mukanna (Peçeli) olduğunu ve Philip Meadows Taylor'ın şaşırtıcı tanığı dışında hiç kimsenin de bu ikisini Zâhir'le özdeşleştirmediğini söylüyor.

zamanki çaresizliğimi hatırlıyorum; başımdaki belanın benim suçum olmadığını bilmenin verdiği o rahatlık; Zâhir'in kendileri için bir madeni para değil de bir mermer parçası ya da bir kaplan olduğu kişilere duyduğum kıskançlık. Bir kaplanı düşünmemek ne kolay olurdu! Aşağıdaki bölümü nasıl garip bir gerginlik içinde okuduğumu da hatırlıyorum: *Gülşen-i Raz*'ın yorumcularından biri, Zâhir'i görenin çok geçmeden Gül'ü de göreceğini söyler; bunu söyleyerek arkasından Attar'ın *Esrarnâme*'sinde geçen bir dizeyi aktarır: 'Zâhir, Gül'ün Gölgesi ve Perde'nin Açılması'dır.'

O gece Clementina'nın evinde küçük kızkardeşi Bayan Abascal'ı göremeyince şaşırmıştım. Ekimde arkadaşlarından biri, olup bitenleri anlattı: "Zavallı Julie! Öylesine *garip* davranır olmuş ki, onu Bosch'a kapatmak zorunda kalmışlar. Ona *kaşıkla* yemek yedirmek durumunda olan hastabakıcıların *ölümüne* neden olacak! Biliyor musunuz, tıpkı Morena Sackmann'ın *şoförü* gibi bir madeni *paranın* sözünü edip duruyormuş."

Genellikle anıları hafifleten zaman, Zâhir'e ilişkin anıları çoğaltmaktan başka işe yaramıyor. Önce ön yüzünü sonra da arka yüzünü gözümün önüne getirebildiğim zamanlar olmuştu. Şimdi her iki yüzünü de aynı anda görebiliyorum. Yok, Zâhir kristalden yapılmış gibi değil; çünkü her iki yüz birbirinin üzerine yansımış gibi görünmüyor; daha çok, sanki bakışlarım küreselmiş de, Zâhir de tam merkezdeymiş gibi oluyor. Zâhir olmayan her şey bana sanki çok uzaklardan geliyormuş gibi bölük pörçük ulaşıyor; Clementina'nm kibirli görüntüsü; fiziksel acı. Tennyson bir zamanlar tek bir çiçeği anlayabilsek kendimizin ve dünyanın ne olduğunu bilebileceğimizi söylemişti. Bununla, ne kadar önemsiz olursa olsun, evrenin tarihini ve o sonsuz neden-sonuç zincirini ilgilendirmeyen bir olgu bulunmayacağını söylemek istemiş olmalı. Belki de İrade'nin her bir bireyde

örtük biçimde varolduğunu söyleyen Schopenhauer gibi, o da gözle gördüğümüz dünyanın her görüngüde örtük biçimde varolduğunu söylemek istemiştir. *Kabala*'cılar insanın bir küçük acun, evrenin simgesel bir aynası olduğunu söylerler; Tennyson'a göre, her şey böyle olabilir. Her şey, hatta katlanılması mümkün olmayan Zâhir bile.

Julia'nın başına gelenler daha 1948'e girmeden benim de başıma gelecek. Beni de yedirip giydirmek zorunda kalacaklar, öğleden sonra mı sabah mı olduğunu bilemeyeceğim. Bu yazgıya korkunç demek, bir sözcük oyunu olmaktan ileriye gitmeyecek, çünkü koşullarından hiçbirine gerçekten tanık olmayacağım. Ona bakılırsa kafatasını açtıklarında, bayıltılmış bir adamın da korkunç acı duyduğu söylenebilir. Artık evreni algılamayacağını; Zâhir'i algılayacağını. İdealist öğretiye göre 'yaşamak' ve 'düş görmek' sözcükleri arasında kesin bir eş anlamlılık bulunmaktadır. Binlerce imgeden bir tekine geçeceğim; son derece karmaşık bir düşten son derece basit bir düşe geçeceğim. Ötekiler benim delirdiğimi düşleyecek; ben Zâhir'in düşünü göreceğim. Dünya yüzündeki bütün insanlar, gece gündüz Zâhir'in düşünü görürken hangisi düş, hangisi gerçek olacak - yeryüzü mü yoksa Zâhir mi?

Gecenin ıssız saatlerinde sokak sokak yürüyebiliyorum henüz. Şafak beni bir sabah Garay Parkı'ndaki bir sıranın üzerinde, *Esrarnâme*'de Zâhir'in Gül'ün Gölgesi ve Perde'nin Açılması olduğunu söyleyen bölümü düşünürken (düşünmeye çalışırken) bastırabilir. Bu sözleri şu bilgimle bağdaştırıyorum: Sûfiler Tanrı'da yitip gitmek için kendi adlarını ya da Tanrı'nın doksan dokuz adını, anlamsızlaşıncaya kadar tekrarlar. Bu yoldan gitmek istiyorum. Belki de ancak tekrar tekrar aklıma getirmek yoluyla Zâhir'i tüketip bitireceğim sonunda. Belki de o paranın ardında Tanrı'yı bulacağım.

Gizli Mucize

> Allah da onu yüzyıl ölü bıraktıktan sonra dirilterek, "Ne kadar zaman kaldın?" diye sormuş, o da, "Bir gün, belki daha az," demiş.
>
> *Kur'an* II, 259

14 Mart 1943 gecesi, Prag'ın Zeltner Sokağı'ndaki bir apartman dairesinde, *Düşmanlar* adlı bitmemiş bir oyunla, *Sonsuzluğun Zaferi*'nin ve Jakob Böhme'nin Yahudi ırkıyla dolaylı akrabalığı üzerine bir incelemenin yazarı olan Jaromir Hladik rüyasında nicedir süren bir satranç oyunu gördü. Oyuncular iki kişi değil, iki soylu aileydi; oyun yüzyıllardır sürüp gidiyordu. Ortaya konan ödüllerin ne olduğunu hiç kimse hatırlayamıyordu, ama bunların ölçülemeyecek kadar büyük olduğu söyleniyordu; satranç taşlarıyla satranç tahtası gizli bir kuledeydi. Jaromir (rüyasında) birbirleriyle çekişen ailelerden birinin en büyük oğluydu. Duvardaki saat artık geciktirilemeyecek olan oyun saatini çaldı. Rüyayı gören, yağmurlu bir çölün kumları üzerinden rüzgâr hızıyla ilerledi ve satrancın ne kurallarını, ne de taşlarını hatırlayamaz oldu. O anda uyandı. Yağmurun şakırtısı ve o korkunç duvar saatlerinin tangırtısı duyulmaz oldu. Zeltner Sokağı'ndan yer yer buyurgan seslerle bölünen ritmik, karmakarışık bir uğultu yükseliyordu. Şafak sökmüştü, III. Reich'in zırhlı birlikleri Prag'a giriyorlardı.

Ayın on dokuzunda yetkililer bir ihbar aldılar; aynı gün, akşama doğru, Jaromir Hladik tutuklandı. Moldava nehrinin karşı kıyısında, kireçle badanalanmış bembeyaz bir kışlaya götürüldü. Gestapo'nun suçlamalarından bir tekini bile yalanlayabilecek durumda değildi; annesinin kızlık adı Jaroslavski'ydi, Yahudi kanı taşıyordu, Böhme üzerine yazdığı inceleme, apaçık Yahudi yanlısı bir yazıydı, *Anschluss*'a karşı çıkanlar arasında imzası vardı. 1928'de Hermann Barsdorf yayınevi için *Sefer Yezirah*'ı çevirmişti. Yayınevinin şişirilmiş kataloğu, çevirmenin ününü, tanıtım amacıyla abartmış, bu katalog da Hladik'in kaderini ellerinde tutan yetkililerden biri olan Julius Rothe tarafından incelenmişti. Kendi uzmanlık alanı dışında okuduğu şeye kolaylıkla inanmayacak kişi yoktur. Gotik harflerle dizilmiş iki üç sıfat, Julius Rothe'yi, Hladik'in önemine inandırmaya yetmiş ve onun 'başkalarına ders olsun' diye kurşuna dizilmesini emretmişti. Ceza 29 Mart sabahı saat 9'da yerine getirilecekti. Bu gecikme, (okur bunun önemini daha sonra anlayacaktır) yetkililerin işlerini birer sebze ya da bitki gibi, kişisellikten uzak ve acele etmeksizin görme isteklerinin sonucuydu.

Hladik'in ilk tepkisi yalın bir dehşetti. Darağacından, başını dayayacağı kütükten ya da bıçaktan korkmayacağını, ama bir manga askerin açtığı ateşle ölmenin dayanılmaz olacağını seziyordu. Asıl korkutucu olanın, eşliğindeki koşullar değil, ölüm denen yalın, süssüz şeyin kendisi olduğunu boşuboşuna söylüyordu kendine. Mümkün olan bütün bağdaşımları anlamsızca tüketmeye çalışarak bu koşulları gözünün önünde canlandırdı durdu. Uykusuz geçen, şafağa yakın saatlerden giz dolu silah seslerine varıncaya kadar, ölüm sürecini sonsuz biçimde kurdu zihninde. Julius Rothe'nin saptadığı günden önce, biçimleri ve kesişme açıları geometri olasılıklarını zorlayan avlularda kendisini kimi zaman uzaktan, kimi zaman yakından vuran değişik

sayıda asker tarafından makineli ateşine tutularak çeşit çeşit yüzlerce ölümle öldü. Bu düşsel infazları gerçek bir dehşetle (belki de gerçek bir yüreklilikle) karşıladı; gerçeği andıran bu görüntülerin her biri birkaç saniye sürdü. Döngü kapandığında Jaromir, bir kere daha, üstelik artık ertelenemeyecek bir biçimde, kendi ölümünün korkudan tir tir titreten karanlıklarına gömülü buldu kendini. O zaman, gerçeğin çoğunlukla bizim gerçek hakkındaki beklentimizle örtüşmediğini düşündü; kendine özgü bir mantıkla, belli bir duruma ilişkin bir ayrıntıyı önceden kestirmenin, onun gerçekleşmesini önlemek demek olduğu sonucuna vardı. Bu cılız büyüye dayanarak, sırf *gerçekleşmesinler diye* en korkunç ayrıntıları gözünün önüne getirdi. Sonuçta doğal olarak bunların doğru çıkacağından korkmaya başladı. Geceleri çok kötü oluyor, zamanın uçup giden özüne sıkı sıkıya yapışmanın bir yolunu bulmaya çalışıyordu. Zamanın, yirmi dokuzu şafağına doğru doludizgin ilerlediğini biliyordu. Yüksek sesle, "Şimdi yirmi ikisinin gecesi; bu gece sürdükçe (ayrıca daha altı gece boyunca) hiç kimse bana dokunamaz, ölümsüzüm," dedi. Uykuya daldığı geceler, ona kendini içlerine bırakabileceği derin, karanlık kuyular gibi geliyordu. Onu nasıl olursa olsun, sürdüğü hayallerin boşuna çekiminden kurtaracak olan son yaylım ateşini sabırsızlıkla beklediği anlar oldu. Aym yirmi sekizinde, son günbatımı, yüksek parmaklıklı pencerelerde yansırken, oyunu *Düşmanlar* aklına geldi ve onu bu nafile düşüncelerden çekti çıkardı.

Hladik kırk yaşını geçmişti. Bir iki dostlukla birçok alışkanlık dışında, yaşamını edebiyat denen sorunlu uğraş oluşturuyordu. Bütün yazarlar gibi o da başkalarının başarılarını ortaya koyduklarıyla ölçüyor, onların ise kendisini uzaktan, kurduğu ya da tasarladıklarıyla değerlendirmelerini bekliyordu. Yayımladığı bütün kitaplar onda tanımlan-

ması zor, karmaşık bir pişmanlık duygusu bırakmıştı. Böhme'nin, İbni Ezra'nın ve Fludd'un eseri üzerine yaptığı çalışmalar temelde belli kuramları bu eserlere uygulamaktan ileri gitmemişti; *Sefer Yezirah* çevirisi dikkatsizlik, bıkkınlık ve varsayımlarla doluydu. *Sonsuzluğun Zaferi*'ndeki kusurlar daha azdı belki. İlk cilt, Parmenides'in 'Sabit Varlık'mdan Hinton'ın 'Çeşitlenebilir Geçmiş'ine kadar, insanoğlunun bulduğu çeşitli sonsuzluk kavramlarını inceliyordu. İkincisiyse (Francis Bradley'in kuramı uyarınca) evrendeki bütün olayların zamansal bir dizi oluşturduğunu reddediyor, insan için mümkün olan yaşantıların sayısının sonsuz olmadığını ve tek bir 'tekrar'ın bile zaman'ın dilsel bir aldanma olduğunu kanıtlamaya yeteceğini savunuyordu... Ne yazık ki, bu aldanmanın kanıtı olan usavurumlar da aynı derecede aldanmaydılar. Hladik bunları biraz bıkkınlıkla, biraz da bulanık bir zihinle gözden geçirme alışkanlığındaydı. Ayrıca bir dizi dışavurumcu şiir de yazmıştı; şairi üzen, bunların 1924 tarihli bir antolojide yayımlanmış ve bunu izleyen hiçbir antolojiye alınmamış olmalarıydı. Hladik bu tekdüze, hiçbir esinle aydınlanmamış geçmişinin tümünü manzum oyunu *Düşmanlar*'la bağışlatmayı ummuştu (Hladik nazmı temel biçim olarak görüyordu, çünkü nazım seyircinin gerçekdışılığı gözden kaçırmasını imkânsız kılıyordu - ki sanatın temel isterlerinden biri de budur.)

Oyun, zaman, yer ve olay birliği kuralını izliyordu. Yer Hradvcany'de, Baron Roemerstadt'ın kütüphanesi, zaman 19. yüzyılın son akşam üzerlerinden biriydi. İlk perdenin ilk sahnesinde, garip bir adam Roemerstadt'ı ziyarete gelir. (Bir saat yediyi çalıyordur, batmakta olan güneşin göz kamaştırıcı ışıkları odanın pencerelerini görkeme boğar, havada ateşli, tamdık bir Macar ezgisi gezinmektedir.) Bu ziyareti başkaları izler; Roemerstadt durduk yerde zamanını alan bütün bu kişileri tanımamaktadır, ama içinde rahatsız

edici bir duygu vardır, sanki bunları bir yerde, belki de bir rüyada görmüş gibidir. Hepsi de ona yağ çeker, yaltaklanırlar, ama giderek bunların onu mahvetmek için işbirliği etmiş gizli düşmanlar olduğu -önce seyirci sonra da Baron tarafından- farkedilir Roemerstadt bunların planlarını öğrenip bozmayı başarır. Konuşmalarda sevgilisi Julia von Weidenau'dan ve bir aralar ısrarla Julia'nın ilgisini çekmeye çalışmış olan Jaroslav Kubin adlı birinden sözedilir. Kubin aklını kaçırmış, kendini Roemerstadt sanmaktadır. Yeni tehlikeler başgösterir; ikinci perdenin sonunda Roemerstadt düşmanlarından birini öldürmek zorunda kalır. Üçüncü ve son perde açılır. Tutarsızlıklar giderek artar; oyundan çıktıkları sanılan oyun kişileri yeniden görünürler. Bir ara, Roemerstadt'ın öldürdüğü adam ortaya çıkar. Birisi henüz akşam olmadığını hatırlatır; saat yediyi çalar, yüksek pencereler batmakta olan güneşi yansıtır, havada ateşli bir Macar ezgisi gezinmektedir. Sahneye ilk çıkan oyuncu gelir, ilk perdenin ilk sahnesinde söylediği cümleyi tekrarlar. Roemerstadt hiçbir şaşkınlık belirtisi göstermeden konuşur onunla; seyirci Roemerstadt'ın Jaroslav Kubin denen sefilden başkası olmadığını anlar. Oyun hiç oynanmamıştır; sahnede olup bitenler, Kubin'in tekrar tekrar yaşayıp durduğu döngüsel cinnetten başka bir şey değildir.

Hladik bu yanlışlıklar trajikomedisinin saçmasapan mı, güzel mi, iyi kurulmuş mu, baştansavma mı olduğunu kendi kendisine hiçbir zaman sormamıştı. Yukarıda özetlediğim olay örgüsünün üzerinde yazar olarak kusurlarını örtmeye ve yeteneklerini vurgulamaya yarayacak ölçüde çalışmış olduğuna, ayrıca oyunun, bu dünyada insan olarak sürdürdüğü varlığı bağışlatmaya (sembolik anlamda) yeteceğine inanıyordu. Birinci perdeyle üçüncü perdenin bir ya da iki sahnesini bitirmişti. Oyunun vezinli yapısı, altı ölçülü dizeleri, önünde yazılı metin olmaksızın değiştirerek çeşit-

lemeler yapmasını mümkün kılıyordu. Hladik daha yazmak zorunda olduğu iki perde bulunduğunu ve çok yakında öleceğini düşündü. Karanlıkta Tanrı'yla konuştu: "Ben şu ya da bu biçimde varoluyorsam, senin tekrarlarından ya da yanlışlarından biri değilsem, *Düşmanlar*'ın yazarı olarak varım. Benim de, Senin de varlığını haklı çıkaracak olan bu oyunu bitirmek için bir yıl daha gerek bana. Yüzyılların ve zamanın sahibi olan Sen, bana bu günleri çok görme." Bunlar, hepsinin en katlanılmazı olan son gece söylemişti; on dakika geçmeden uyku karanlık bir su gibi akıp gitti üzerinden.

Şafağa doğru Clementine kütüphanesinin yüksek tavanlı, dar koridorlarından birinde gizlenmiş olduğunu gördü rüyasında. Kara gözlükler takmış bir kütüphane memuru sordu: "Nedir aradığın?" Hladik cevap verdi: "Tanrı'yı arıyorum." Kütüphane memuru şöyle dedi: "Tanrı, Clementine kütüphanesindeki dört yüz bin cilt kitabın sayfalarından birindeki bir harftir. Atalarım ve atalarımın ataları bu harfi arayıp durdular; ben o harfi ararken kör oldum." Gözlüklerini çıkardı ve Hladik onun ışıksız gözlerini gördü. Bir okur aldığı atlası geri getirmeye geldi. "Bu atlas beş para etmez," dedi ve Hladik'e uzattı. Hladik atlası ortasından bir yerden açtı. Gözlerinin önünde, sanki bir rüyadaymış gibi Hindistan haritası belirdi. Sonra birden kendine güveni yerine geldi, sayfanın üzerindeki en küçük harflerden birine dokundu. Aynı anda her yerde birden bulunduğu belli olan bir ses, "Çalışmak için istediğin zaman bağışlandı," dedi. Rüyanın burasında uyandı Hladik.

İnsanların rüyalarının Tanrı'ya ait olduğunu hatırladı; Maimonides rüyalarda duyulan sözlerin, açık seçik duyuldukları ve onları söyleyen, göze görünmediği takdirde, Tanrı sözü olduklarını ileri sürmüştü. Giyindi; hücreye giren iki asker ona peşlerinden gelmesini söylediler.

Hücre kapısının gerisinde; Hladik dışarısını koridorlar, merdivenler ve bina içinde binalarla dolu bir labirent olarak getirmişti gözünün önüne Gerçek daha az gösterişliydi; dar bir demir merdivenden inerek iç avluya girdiler. Bir küme asker -bazılarının üniforma düğmeleri açıktı- bir motosikletin üzerine eğilmiş bir şeyler konuşuyorlardı. Çavuş duvardaki saate baktı; saat 8.44'tü. Dokuzu çalıncaya kadar beklemek zorundaydılar. Hladik mutsuz olmaktan çok kayıtsız bir ifadeyle bir odun yığınının üzerine oturdu. Askerlerin, gözlerini gözlerinden kaçırdıklarını farketti. Bekleme süresini kolaylaştırmak üzere çavuş ona sigara uzattı. Hladik sigara içmiyordu; nezaketinden, belki de alçakgönüllülüğünden aldı sigarayı. Yakarken ellerinin titrediğini gördü. Gökyüzü bulutlanıyordu; sanki Hladik çoktan ölmüş gibi alçak sesle konuşuyordu askerler. Oyununa Julia von Weidenau olarak soktuğu kadını boşuboşuna gözünün önüne getirmeye çalıştı Hladik.

İdam mangası dizildi, asker hazıroldaydı. Kışlanın duvarına dayanmış, ayakta duran Hladik, yaylım ateşinin gelmesini bekledi. Birisi duvarın kan içinde kalacağına dikkati çekti, hükümlüye bir iki adım öne çıkması söylendi. Belki saçma ama, bu Hladik'e fotoğrafçıların acemice hazırlıklarını hatırlattı. Hladik'in şakağına koca bir yağmur damlası düştü ve yanağından aşağı yavaşça süzüldü; çavuş ateş emrini haykırdı.

Elle tutulup gözle görülen evren birden durdu.

Tüfekler Hladik'e doğru çevrilmişti, ama onu vuracak olan askerler hiç kıpırdamadan oldukları yerde duruyorlardı. Çavuş, koluyla yarım kalmış bir hareketi sonsuzlaştırdı. Avlunun zeminindeki parke taşlarından birinen üzerine bir arının kıpırtısız gölgesi vurdu. Rüzgâr kesildi, bir resmin içinde gibiydiler. Hladik bir çığlık atmak, bir söz söylemek, elini kıpırdatmak istedi. Yapamadı; inme inmişti sanki. Bu

kesintiye uğramış dünyadan ona tek bir ses bile ulaşmıyordu... "Öldüm, cehennemdeyim," diye düşündü. "Delirdim," diye düşündü. "Zaman durdu," diye düşündü. Sonra, böyle olsa, zihninin de durmuş olacağı geldi aklına. Bunu sınamak istedi; Vergilius'un o gizemli dördüncü çobanıl kasidesini (dudaklarını oynatmadan) söyledi içinden. Şu anda çok uzaklarda kalan askerlerin kaygılarını paylaşmakta olduğunu düşündü; onlarla konuşabilmek istedi. En ufak bir yorgunluk, hatta bu uzadıkça uzayan kıpırtısızlığın verdiği uyuşmayı bile hissetmiyordu. Bir süre sonra uykuya daldı. Uyandığında dünya kıpırtısızlığını ve suskunluğunu sürdürüyordu. Su damlası hâlâ yanağında asılı duruyor, arının gölgesi hâlâ taşa vuruyordu. Yere attığı sigaranın dumanı hâlâ havada süzülüyordu. Hladik ne olduğunu anlayamadan bir 'gün' daha geçti.

Tanrı'dan elindeki işi bitirmek üzere tam bir yıl istemişti. Her Şeye Kadir Olan bu dileğini yerine getirmişti işte. Tanrı onun için gizli bir mucize yaratmıştı; saptanan saatte Alman kurşunuyla vurulacaktı, ama Hladik'in zihninde ateş emriyle infaz arasındaki süre bir yılda geçecekti. Şaşkınlıktan afallama, afallamadan kabullenme, kabullenmeden ansızın gönül borcu duyma evrelerine geçti.

Elinde belleğinden başka hiçbir belge yoktu. Altılı dizeleri peşpeşe eklemenin getirdiği zihin alışkanlığı, ona sağa sola bölük pörçük paragraflar çiziktirip sonra da unutan kimilerinin akıllarından bile geçiremeyecekleri bir disiplin sağlamıştı. Uğraşıp didinmesi, yarına kalmak ya da edebi zevklerinin yabancısı olduğu Tanrı'yı hoşnut etmek için değildi. İğneyle kuyu kazar gibi, hiç kıpırdamaksızın, gizli gizli, zaman içinde kendi yüce, görünmez labirentini kurdu. Üçüncü perdeyi iki kere elden geçirdi. Saatin sık sık çalması ya da fondaki müzik gibi çok belirgin bazı simgeleri çıkardı. Acelesi yoktu. Çıkardı, kısalttı, genişletti. Kimi

yerde dönüp dolaşıp gene ilk yazdığı metne geldi. Giderek avluyu, kışlayı sever oldu; karşısındaki yüzlerden biri Roemerstadt'ın kişiliği hakkındaki düşüncelerini değiştirmesine yol açtı. Flaubert'e onca musallat olan o kulak tırmalayıcı tınıların yalnızca görsel birer boş inan olduklarını, ağzından çıkan değil, yazıya geçirilen sözcüğün kısıtlılığından, yetersizliğinden kaynaklandığını keşfetti... Oyunu bitirdi. Onu uğraştıran tek bir sözcük kalmıştı. Onu da buldu. Yağmur damlası yanağından aşağı düştü. Ağzı yürek paralayan bir çığlıkla açlıdı, yüzü yana döndü, aynı anda dört tüfekten birden çıkan ateşle yere yığıldı.

Jaromir Hladik 29 Mart günü sabah saat dokuzu iki geçe öldü.

Kılıcın İzi

E. H. M.'e

İnatçı bir yara izi yüzünü çaprazlamasına kesiyordu; bir ucu şakağında, öteki ucuysa yanağındaki kırışıkla son bulan külrengi ve hemen hemen kesintisiz bir yay. Gerçek adı önemli değil; Tacuarembo'daki herkes onu 'La Coloradalı İngiliz' diye bilirdi. O tarlaların sahibi Cardoso, tarlaları satmayı reddetmişti: Anladığım kadarıyla, İngiliz, beklenmedik bir ikna yoluna başvurmuş, Cardoso'ya yüzündeki yara izinin sırrını açıklamıştı. İngiliz, sınırdan, Rio Grande del Sur'dan geliyordu; birçokları onun Brezilya'dayken kaçakçılık yaptığını söylerler. İçtiği de söylenir; yılda birkaç kere kendini kuledeki odalardan birine kilitler, ancak iki ya da üç gün sonra, savaştan çıkmış ya da baş dönmesinden yeni kurtulmuşçasına solgun, titreyerek, kafası karmakarışık ve her zamanki kadar buyurgan, dışarı çıkarmış. Buz gibi bakışlarını, yerinde duramayan sırım gibi bedenini, boz renkli bıyığını hatırlıyorum. Hiç kimseyle alışverişi yoktu; İspanyolcasının güdük ve Brezilya diliyle karışmış olduğu bir gerçektir. Postadan da bir iş mektubu ya da bir iki ilandan başka bir şey almazdı.

Kuzey'in köylerinden son geçişimdi, Caraguatá akarsuyunun ansızın taşması beni La Colorada'da gecelemek zorunda bırakmıştı. Çok geçmeden orada bulunuşumun ne kadar zamansız olduğunu anladım; İngiliz'e yaranmaya çalıştım; tutkuların en kolayından yardım umdum: Yurtseverlik. İngiltere gibi yürekli bir ülkenin yenilmez olacağını savundum. Dostum bu düşünceme katıldı, ama gülümseyerek İngiliz olmadığını ekledi. İrlandalıydı, Dungarvan'dan geliyordu. Bunu söyler söylemez bir sır vermiş gibi sustu.

Akşam yemeğinden sonra gökyüzüne bakmak üzere dışarıya çıktık. Açılmıştı, ama alçak tepelerin ardında, gökyüzünün şimşeklerle çizgi çizgi olup bıçakla yarılmış gibi görünen Güney yönünde çok geçmeden fırtına patlayacaktı. Hizmet eden çocuk, derlenip toparlanmış olan yemek odasına bir şişe rom getirdi. Epey bir süre sessizce içtik.

Sarhoş olduğumu farkettiğimde saati kaç etmiştik, bilmiyorum; ne türlü bir esin, coşku ya da cansıkıntısı beni yaradan sözetmeye götürdü, onu da bilmiyorum. İngiliz'in yüzündeki anlam değişti; bir an beni evden kovacağını sandım. Sonunda en heyecansız sesiyle şunları söyledi:

"Yaramın hikâyesini size bir tek koşulla anlatırım; hangi alçakça koşullar altında olduğunu, rezilliği bir nebze azaltmaya çalışmadan anlatacağım."

Kabul ettim. İngilizcesini İspanyolcasıyla, hatta Portekizcesiyle karıştırarak bana anlattığı hikâye şu:

"1922 sıralarında Connaught'un kentlerinden birinde, İrlanda'nın bağımsızlığı için savaşan sayısız kişi arasında ben de vardım. Yoldaşlarımdan bazıları hâlâ yaşıyor, kimseye zararı dokunmayan işlerle uğraşıyorlar; ötekiler, belki size ters gelecek, İngiliz bayrağı altında çöllerde ve denizlerde savaşıyorlar; bunlardan bir başkası, en değerlileri, bir kışla avlusunda, şafak vakti gözünden uyku akan adamlar tarafından vurularak öldürüldü; bir bölümü (en bahtsızları ol-

dukları da söylenemez) yazgılarıyla iç savaşın handiyse adsız ve gizli çarpışmalarında yüzleşti. Bizler Cumhuriyetçiydik, Katolik'tik; galiba romantiktik de. İrlanda bizim için yalnızca hayallerde yaşayan bir gelecek ve içinde yaşamaya katlanamadığımız bir şimdiki zaman değildi; acı, ama sevgiyle anılan bir mitoloji, yuvarlak kuleler, Parnell'in reddedilişi, destandan destana, Kahraman Savaşçılar, Balıklar ya da Dağlar olarak değişen Boğalar'ın çalınışını anlatan o epik şiirlerdi... Hiç unutamayacağım bir akşam üzeri Munsterli bir arkadaş katıldı aramıza; John Vincent Moon diye biri.

"Henüz yirmi yaşında bile değildi. Bedeni hem dal gibi ince, hem de gevşekti; belkemiği yoktu sanki, bu da son derece rahatsız edici bir izlenim uyandırıyordu ilk bakışta. Allah bilir hangi komünist elkitabını, büyük bir şevk ve kendini beğenmişlikle neredeyse sayfa sayfa ezberlemişti; her türlü tartışmayı kesip atmak için diyalektik maddeciliğe başvuruyordu. İnsanın birinden nefret etmek ya da birini sevmek için sonsuz sayıda nedeni olabilir, Moon, evrenin tarihini gönül bulandırıcı bir ekonomik çatışmaya indirgemişti. Devrimin başarıya ulaşmasının önceden belli olduğunu söylüyordu. Ona bir *centilmeni* yalnızca yitik davaların ilgilendireceğini söyledim. Bu arada gece olmuştu; tartışmamızı girişte, merdivenlerde, sonra da karanlık sokaklarda sürdürdük. Beni Moon'un ağzından çıkan yargılardan çok, onun karşı durulmaz, kendine son derece güvenen üslubu etkilemişti. Yeni yoldaşımız tartışmıyordu; horlama ve bir parça da kızgınlıkla görüşlerini sıralıyordu.

"Kent dışındaki evlerin oraya varmıştık ki, ansızın açılan bir ateşle dilimiz tutuldu sanki. (Ya bundan önce ya da sonra bir fabrikanın ya da kışlanın çıplak duvarına sürünüp geçmiştik.) Taş döşeli bir yola girdik; açılan ateşin ışığında iyice irileşen bir asker, yanmakta olan bir kulübeden dışarıya fırladı. Bağırarak durmamızı buyurdu. Adımlarımı hız-

landırdım; dostum arkamdan gelmiyordu. Arkama döndüm; John Vincent Moon korkudan büyülenmiş, sonsuzluğa karışmış gitmişti sanki, yerinden kıpırdamıyordu. Bunun üzerine koşarak döndüm, askeri bir vuruşta yere devirdim, küfrederek Vincent Moon'u sarstım, beni izlemesini söyledim. Koluna yapışmak zorunda kalmıştım; kapıldığı korku onu elden ayaktan kesmişti. Alevlerle delik deşik olan gecenin içine doğru kaçtık. Arkamızdan yaylım ateşi açıldı, bir kurşun Moon'un sağ omuzunu sıyırıp geçti; çam ağaçlarının arasından kaçarken, hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.

"O yılın, yani 1923'ün sonbaharında General Berkeley'in yazlık evine sığındım. General (kendisini hiç görmemiştim), Bengal'de yönetimle ilgili birtakım görevlerin peşindeydi; ev bir yüzyıllıktan eski değildi, ama dökülüyordu, karanlıklar içindeydi; insanın aklını karıştıran koridorlar ve işe yaramayan antrelerle dolup taşıyordu. Müze ve koca bir kütüphane bütün ilk katı kaplamıştı; bir bakıma 19. yüzyılın tarihini oluşturan, birbiriyle ilgisiz, birbirini yalanlayan kitaplar; güzel kıvrımlı biçimleri içinde donup kalmış, eğri ağızlarında hâlâ savaşın rüzgârıyla şiddeti gezinir gibi olan Nişapur işi palalar. Eve (sanıyorum) arkadan girdik. Moon, tirtir titreyerek, kuruyup çatlamış ağzıyla gecenin ilginç olaylarla dolu olduğunu mırıldandı; yarasına baktım ve ona bir fincan çay getirdim; 'yara'sının önemsiz olduğunu saptayabilecek kadar bilgim vardı. Birdenbire şaşkınlıkla kekeledi:

"'Biliyor musun, kendini korkunç bir tehlikeye attın.'

"Bunu dert etmemesini söyledim ona. (İç savaşın getirdiği alışkanlık beni böyle davranmaya itmişti; hem sonra, bir tek yoldaşımızın bile ele geçirilmesi davamızı tehlikeye düşürebilirdi.)

"Ertesi gün Moon'un çalımı yeniden yerine geldi. Verdiğim sigarayı aldı ve beni 'devrimci partimizin parasal kay-

nakları' konusunda iyice bir sorguya çekti. Soruları son derece açıktı; ona (açıksözlülükle) durumun ciddi olduğunu anlattım. Derinden gelen silah sesleri Güney yönünü sarsıyordu. Moon'a yoldaşlarımızın bizi beklediğini söyledim. Ceketimle tabancam odamdaydı; döndüğümde Moon'u gözleri kapalı divanın üzerine uzanmış buldum. Ateşi olduğu sanısına kapılmıştı; omuzunda çok acı veren bir sızı olduğunu öne sürdü.

"Onun onulmaz bir korkak olduğunu o an anladım. Kendine dikkat etmesini geveledim ve dışarıya çıktım. Korku içindeki bu adam, korkak sanki benmişim, Vincent Moon değilmiş gibi sıkıntı veriyordu içime. Tek bir insanın yaptığı, sanki bütün insanlar tarafından yapılmış gibidir. Bu nedenle, cennet bahçesindeki söz dinlemezliğin bütün insanlığı kirletmesi haksızlık sayılmaz; gene bu nedenle tek bir Yahudi'nin çarmıha gerilmesinin insanlığı kurtarmaya yetmesi de haksızlık sayılmaz. Belki de Schopenhauer haklıydı; ben bütün öteki insanlarım, her insan bütün insanlardır. Shakespeare bir anlamda o sefil John Vincent Moon'dur.

"General'in uçsuz bucaksız evinde dokuz gün geçirdik. Savaşın acılarıyla başarılarından sözetmeyeceğim; beni aşağılayan yaranın hikâyesini anlatmak niyetim. Arkadaşlarımızın bir kışlayı basıp da Elphin'de makineliyle taranan tam on altı arkadaşımızın intikamını almayı başardıkları onuncu günün dışında, bu dokuz gün belleğimde tek bir gün olarak yer alıyor. Şafağa karşı, ağaran günün sersemliği içinde gizlice ayrıldım evden. Gece olduğunda geri döndüm. Dostum beni yukarı katta bekliyordu; yarası zemin kata inmesine izin vermiyordu. Elinde stratejiyle ilgili bir kitap olduğunu hatırlıyorum; E N. Maude ya da Clausewitz. 'Top gibi ağır silahları yeğlerim,' demişti bana bir gece. Planlarımızın ne olduğunu sordu; bunları kınamaktan ya da düzeltmekten zevk alıyordu. 'Kaygı verici parasal du-

rumumuz'dan yakınmayı da alışkanlık edinmişti; iç karartıcı bir bilgiç tavrıyla sonumuzun kötü olacağını söyledi. *'C'est une affaire flambée,'* ('Bu işten hayır gelmez,') diye mırıldandı. Korkaklığından utanç duymadığını göstermek için zihinsel kibrini büyütüyordu. Böylece, iyi kötü dokuz gün geçti.

"Onuncu gün kent bütünüyle Kara-Sarı'lıların eline geçti. Uzun boylu, suskun atlılar yolları kolaçan ediyorlardı; kül ve duman, rüzgârla savruluyordu, köşede yere yatmış bir ceset gördüm, belleğimde alanın ortasında askerlerin durmadan nişancılıklarını denedikleri bir korkuluktan daha fazla yer etmedi... Şafak sökerken yola çıkmıştım; öğleden önce döndüm. Moon kütühanede birisiyle konuşuyordu; sesinin tonundan telefonda konuştuğunu anladım. Derken kendi adımı duydum; sonra saat yedide geri döneceğimi; sonra, beni bahçeden geçerken tutuklamaları önerisini. Çok bilmiş dostum beni güzel güzel satıyordu. Kişisel güvenlik konusunda güvence istemekteydi.

"Burada hikâyem karışıyor, ipin ucu kaçıyor. Muhbiri, karanlık karabasanlı koridorlar, baş döndüren kuyu gibi merdivenler boyunca izlediğimi biliyorum. Moon evi çok iyi tanıyordu, benden çok daha iyi. Bir ya da iki kere onu kaybettim. Askerler beni ele geçirmeden önce köşeye kıstırdım onu. Generalin silah koleksiyonlarından birinden bir denizci kılıcı kaptım; bu yarım ayla onun suratına sonsuza kadar kalacak kanlı bir yarım ay çizdim. Borges, bu sırrı sana, bir yabancıya açtım. Beni hor görsen de gam yemem."

Hikâyeyi anlatan burada durdu. Ellerinin titrediğini farkettim.

"Ya Moon?" diye sordum ona.

"Yahuda gibi, parasını aldı ve Brezilya'ya kaçtı. Aynı akşam üzeri alanda birkaç sarhoş askerin bir korkuluğu kurşuna dizdiklerini gördü."

Hikâyenin gerisini boşuna bekledim. Sonunda devam etmesini söyledim.

Bedeni bir hıçkırıkla sarsıldı; sonra yalvarırcasına eğri, beyazımsı yara izini gösterdi.

"Bana inanmıyor musun?" diye kekeledi. "Yüzümde korkunç, yüz kızartıcı suçumun izini taşıdığımı görmüyor musun? Sonuna kadar dinleyesin diye hikâyeyi böyle anlattım sana. Beni koruyan adamı ele verdim ben; Vincent Moon benim. Şimdi beni hor görebilirsin artık."

YOLLARI ÇATALLANAN BAHÇE

Victoria Ocampo'ya

Liddell Hart'ın *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*'nin 22. sayfasında, 24 Temmuz 1916 günü on üç İngiliz tümeni tarafından -1400 topçu desteğinde- Serre-Montauban hattına karşı girişilmesi gereken saldırının 29'u sabahına ertelendiğini okuyacaksınız. "Hiç kuşku yok ki, bu önemsiz gecikmeye sağanak halinde yağan yağmurlar neden olmuştur," diyor Yüzbaşı Liddell Hart.

Tsingtao'daki *Hochschule*'nin eski İngilizce profesörlerinden Dr. Yu Tsun tarafından yazdırılmış, gözden geçirilmiş ve imzalanmış aşağıdaki sayfalar, olaya hiç beklenmedik bir açıklık kazandırmaktadır. Belgenin ilk sayfası kayıptır.

"...ve ahizeyi yerine koydum. Hemen ardından telefonda Almanca karşılık veren sesi tanıdım. Yüzbaşı Richard Madden'in sesiydi bu. Madden'in Viktor Runeberg'in apartman dairesinde bulunması dertlerimizin ve aynı zamanda -ama bu bana daha az önemli geliyordu ya da *öyle gelmeliydi*- onunla benim yaşamımızın da sonu demekti. Runeberg ya tutuklanmış ya da öldürülmüş olmalıydı.[1] O gün güneş bat-

1 İğrenç ve tuhaf bir varsayım. Prusyalı casus Hans Rabener, nam-ı diğer Viktor

madan ben de aynı kaderi paylaşacaktım. Madden, son derece acımasızdı. Ya da belki öyle olmak zorundaydı. İngiltere'nin hizmetinde bir İrlandalı'nın, gevşeklik ve hatta ihanetle suçlanan bir adam olarak böyle mucizevi bir fırsata dört elle sarılıp, duacı olması doğal değil miydi? Alman *Reich*'ının iki casusunun ortaya çıkarılması, tutuklanması ve hatta belki de öldürülmeleri... Odama çıktım; nedendir bilmem, kapıyı kilitledim ve kendimi sırtüstü dar demir karyolama attım. Pencereden tanıdık damları ve bulutların gölgelediği saat altı güneşini gördüm. Bu her türlü belirti ve simgeden yoksun günün, aman vermez ölümün yakama yapışacağı gün olması, bana inanılmaz bir şey gibi geliyordu. Ölmüş babama, Hai Feng'in simetrik bahçesinde geçen çocukluğuma karşın -şimdi?- ölüp gidecek miydim? Sonra, insanoğlunun başına gelen her şeyin, tam ama tastamam *şimdi*'de geçtiğini hatırladım. Yüzyıllar geçiyor ve yalnızca şimdiki zaman'da oluyor her şey; havada, yerin ve denizin üzerinde sayısız insan var, ama gerçekte, olup biten her olay bana *oluyor*... Madden'in beygir suratını yüreğim daralarak hatırlayınca bu dalıp gitmelerim yarıda kaldı. Duyduğum nefretle dehşetin ortasında (hoş, Richard Madden'e hayatımın oyununu oynadığıma, boynum artık darağacımn ilmiğini hasretle beklediğine göre, dehşetten sözetmenin anlamı yok ya) o ateşli ve kuşkusuz şu anda mutlu Savaşçı'nın, Büyük Sırrın bende olduğunu bilmediği geldi aklıma; Amre Irmağı üzerindeki yeni İngiliz topçu cephaneliğinin bulunduğu yerin adı! Bir kuş, külrengi gökyüzüne çizgi çekerek geçti, ben de onu zihnimde doğruca bir uçağa, uçağı da (Fransız göğü üzerinde) dikine bombalarla cephaneliği yokeden sayısız Fransız uçaklarından birine çevirdim.

Runeberg, otomatiğini çektiği gibi tutuklama emrini getiren Yüzbaşı Richard Madden'e saldırmıştı. Madden ise kendini savunmak üzere Runeberg'i öldürücü biçimde yaralamıştı.

Bir kurşunla paramparça olmadan önce ağzım o gizli yerin adını ta Almanya'dan duyulacak biçimde haykırabilse... İnsan bedenindeki ses yetersizdi. Nasıl yapmalı da, o adı Şef'in kulağına ulaştırmalıydım? Ben ve Runeberg hakkında, ikimizin de Staffordshire'de bulunduğundan başka bir şey bilmeyen ve Berlin'deki duvarları çıplak bürosunda sonsuza dek gazeteleri gözden geçirerek boşuboşuna raporumuzu bekleyen o hasta, o nefret edilesi adamın kulağına?.. Yüksek sesle: *kaçmalıyım,* dedim. Sanki Madden şimdi pusuda bekliyormuş gibi, hiç gürültü çıkarmadan, sessiz hareket etme konusunda gereksiz bir özen göstererek yerimden doğruldum. Bir şey -belki de yalnızca, başvurabileceğim hiçbir çare olmadığını apaçık görmenin boşuna telaşı- beni ceplerimi yoklamaya yöneltti. Bulacağımı bildiğim şeyleri buldum. Amerikan işi cep saati, nikel zincir, dörtköşe demir para, üzerinde Runeberg'in dairesinin işe yaramaz -ama suç niteliği taşıyan- anahtarları bulunan anahtarlık, not defteri, hemen yoketmeye karar verdiğim (ama etmediğim) bir mektup, bir *crown,* iki *şilin* ve birkaç *pence,* mavikırmızı yazan kalem, mendil, tek kurşunlu tabanca. Nedendir bilmem, tabancayı tutup, cesaret versin diye elimde şöyle bir tarttım. Tabanca sesinin çok uzaklardan duyulabileceğini geçirdim aklımdan. On dakika içinde planım hazırdı. Mesajı ulaştırabilecek tek kişinin adı telefon rehberinde yazılıydı; trenle yarım saat çeken Fenton'ın bir banliyösüünde oturuyordu.

Korkak bir adamım ben. Bunu şimdi, tehlikeli olduğunu kimsenin yadsıyamayacağı bir planı sona erdirdikten sonra söylüyorum. Biliyorum, yerine getirilmesi korkunç oldu. Almanya için yapmadım, hayır. Bana casus olma alçaklığını yükleyen o barbar ülkeye hiçbir sevgi beslemiyorum. Ayrıca, İngiltere'de benim için Goethe'den daha az büyük olmayan bir adam -alçakgönüllü bir adam- tanıdım. Onunla bir

saat bile konuşmadım, ama o bir saat içinde Goethe'ydi o... Şef'in benim ırkımdan insanlardan -benim kimliğimde eriyip birbirine karışan sayısız atalarımdan- biraz ürktüğünü sezdiğim için yerine getirdim planımı. Sarı derili bir adamın ordularını kurtarabileceğini kanıtlamak istedim ona. Hem Yüzbaşı Madden'den da kaçmam gerekiyordu. Yumrukları her an kapıma inebilir, sesi her an kapıma dayanabilirdi. Gene gürültü etmeden giyindim, bir aynada vedalaştım kendi kendimle, merdivenlerden aşağı indim, sakin sokağı kolaçan ettim ve dışarı çıktım. İstasyon, evimden uzak değildi, ama bir taksiye binmenin daha akıllıca olacağını düşündüm. Böylelikle tanınma tehlikesinin daha azalacağını söyledim kendi kendime; işin doğrusu şu ki, ıssız sokakta kendimi çok daha gözönünde, çok daha tehlikede hissediyordum. Taksi şoförüne ana giriş kapısının biraz uzağında durmasını söylediğimi hatırlıyorum. Özellikle, son derece ağır hareketlerle indim taksiden; Ashgrove köyüne gidiyordum, ama daha uzak bir istasyona bilet aldım. Tren birkaç dakika içinde, tam sekiz ellide hareket edecekti. Koştum; bunu kaçırırsam bir sonraki tren ta dokuz buçuktaydı. Platormda kimsecikler yoktu. Ardarda vagonlardan geçtim; birkaç çiftçi, yas elbiseleri içinde bir kadın, büyük bir ilgiyle *Tacitus Tarihi*'ni okuyan genç bir çocuk, yaralı ama mutlu bir asker gördüğümü hatırlıyorum. Sonunda vagonlar öne doğru bir sarsıldı. Bir adam boşuboşuna platformun sonuna kadar koştu; onu tanıdım. Yüzbaşı Richard Madden'di bu. Aklım başımdan gitmişti, tir tir titreyerek oturduğum koltuğun bir köşesine, lanet olası pencerenin iyice uzağına büzüldüm.

Bu müthiş korku giderek rezilce bir mutluluğa dönüştü. Düellonun artık başlamış olduğunu ve kırk dakika için de olsa, talihin yardımıyla da olsa, karşımdakinin saldırısını boşa çıkararak ilk hamleyi kazandığımı düşündüm. Zaferle-

rin bu en sıradanının mutlak bir zaferin habercisi olduğunu söyledim kendi kendime; içimde hissettiğim korkakça mutluluğun, serüveni başarıyla sonuçlandırabilecek bir adam olduğumu kanıtladığını söyledim (öncekinden daha az yalan değildi). Bu zaaftan, beni hiç yarıyolda bırakmayan bir güç aldım. İnsanoğlunun günden güne daha büyük acımasızlıklara girişeceğini seziyorum; yakında savaşçılarla haydut çetelerinden başka bir şey kalmayacak; onlara bir öğüdüm var: *Korkunç bir işe kalkışan kişi bunu çoktan tamamlayıp bitirmiş olduğunu düşlemeli, geçmiş kadar geriye döndürülemeyecek bir gelecek olduğu düşüncesini kendine kabul ettirmeli.* Bir ölünün gözleriyle, belki de yaşamının son günü olacak o günün bitişini, gecenin çöküşünü seyrederken bunları geçiriyordum aklımdan. Tren dışbudak ağaçlarının arasından yavaşça ilerliyordu. Durdu, neredeyse tarlalarının ortasındaydık. Kimse istasyonun adını bağırmadı. "Ashgrove mu?" diye sordum platformdaki oğlanlara. "Ashgrove," dediler. İndim.

Platformu bir lamba aydınlatıyordu, ama oğlanların yüzleri karanlıktaydı. Biri ona, "Dr. Stephen Albert'in evine mi gidiyorsunuz?" diye sordu. Bir başkası, cevabımı beklemeden, "Ev buradan çok uzaktadır, ama şu soldaki yoldan gider, her dörtyol ağzında bir sola saparsanız kaybolmazsınız," dedi. Onlara bir metelik (sonuncusunu) fırlattım, iki üç basamaklı taş merdivenden indim ve ıssız yoldan yürümeye koyuldum. Yol, hafif bir eğimle yokuş aşağı gidiyordu. Toprak bir köy yoluydu; başımın üzerindeki dallar içiçe girmişti; alçaktaki dolunay bana eşlik eder gibiydi.

Bir an, Richard Madden'in bir biçimde, umarsız planımı keşfettiği düşüncesine kapıldım. Sonra hemen ardından bunun imkânsız olduğunu anladım. Hep sola sapmam konusunda söylenenlerin kimi labirentlerin merkez noktasına varmak için başvurulan, çok bilinen bir yöntem olduğunu

hatırladım. Labirentlerden anlarım biraz: Yunnan Valisi olan ve hem *Hung Lu Meng*'den bile daha çok kişili bir roman yazmak, hem de her içine girenin kaybolacağı bir labirent kurmak uğruna yeryüzündeki bütün yetkilerinden vazgeçen Ts'ui Pên'in torunu olmam boşuna değil. Büyükbabam, bu çok farklı uğraşlara on üç yılını vermiş, ama sonunda bir yabancı tarafından öldürülmüştü - romanı bölük pörçüktü, labirentiyse hiç kimse bulamamıştı. İngiltere'nin ağaçları altında yürürken o kayıp labirenti düşündüm. Gözlerden uzak bir dağ doruğunda el değmemiş ve kusursuz biçimiyle gözümün önüne getirdim onu; pirinç tarlalarıyla yeryüzünden silindiğini, sular altında kaldığını gözümün önüne getirdim; sonsuz bir labirentti, sekizgen tarhlar ve içiçe geçmiş, başladığı noktaya dönen yollardan değil, ırmaklar, iller ve krallıklardan kurulmuş sonsuz biçimiyle canlanıyordu gözümün önünde... Bir labirentler labirentiydi düşündüğüm; geçmişle geleceği kuşatacak ve bir yolunu bulup yıldızları da içine alarak yılan gibi kıvrıla kıvrıla dünya yüzüne yayılacak bir labirent. Bu aldatıcı imgelere kapılıp kaderimin kaçaklık olduğunu unuttum. Belirsiz bir zaman dilimi içinde dünyayı soyut algılayan bir varlık olduğumu sanmıştım. Her türlü yorgunluk olasılığını ortadan kaldıran inişli yol kadar, sanki usul usul soluk alıp veren kırlar, gökyüzündeki ay, günün son ışıkları da etkilemişti beni. Günün öğleden sonrası sanki dost, sanki sonsuzdu. Yol iniyor, iniyor ve artık birbirine karışan çayırlıklar arasında çatallanıyordu. O an farkettim; rüzgârın estiği yöne göre yaklaşıp uzaklaşan, sık yapraklarla aradaki uzaklığın hafiflediği tiz, neredeyse gümüşsü tınılar taşıyan bir müzik geliyordu ileriden. İnsanın öteki insanların yaşamlarının belli anlarında onların düşmanı olabileceğini, ama bir ülkenin düşmanı olamayacağını düşündüm o an; ateşböceklerinin, sözcüklerin, bahçelerin, akarsuların, günbatımlarının

düşmanı olamayacağını... Bunları düşünerek, yüksek, paslı bir bahçe kapısının önüne gelmiştim. Demir parmaklıkların arasından bir kavak korusuyla bir köşk seçiliyordu. Ansızın, birincisi önemsiz, ikincisiyse neredeyse inanılmaz iki şeyin farkına vardım. Müzik köşkten geliyordu ve Çin müziğiydi. Demek ki bu yüzden hiç düşünmeden, hemen benimseyivermiştim müziği... Zil ya da çıngırak var mıydı, yoksa elimle kapıya vurup seslendim mi, hatırlamıyorum. Müziğin şıngırtıları sürüp gidiyordu.

Evin içinden, gerilerden bir lamba yaklaştı; ağaçların bazan çizgilediği, bazan örtüp kararttığı bir lamba, davul biçimli ve ay renginde kâğıttan bir lamba. Uzun boylu bir adamın elindeydi. Işık gözümü aldığı için yüzünü göremedim. Kapıyı açtı ve ana dilimde tane tane: "Görüyorum ki yüce gönüllü Hsi Pêng yalnızlığımı paylaşmaya kararlı. Bahçeyi görmek istiyorsunuz herhalde?" dedi.

Elçilerimizden birinin adı olan bu adı tanıdım ve şaşırarak, "Bahçe mi?" dedim.

"Yolları Çatallanan Bahçe."

Belleğimde bir şeyler canlandı ve nasıl oldu bilmiyorum, hiç düşünmeden, "Atam Ts'ui Pên'in Bahçesi," dedim.

"Atanız demek ki? Şanlı atanız... Girin içeriye."

Islak patika, çocukluğumda gezdiğim patikalar gibi zikzaklar çiziyordu. Doğu'dan ve Batı'dan gelme kitaplarla dolu bir kütüphaneye girdik. 'Işıklı' Hanedanın üçüncü hükümdarı tarafından baskıya hazırlanan, ama hiçbir zaman basılmayan Yitik Ansiklopedi'nin sarı ipekle ciltlenmiş sıra sıra ciltlerini hemen tanıdım. Gramofonun tablasında dönen plağın yanında tunçtan bir anka kuşu vardı. Ayrıca *famille rose* üslubu bir vazo ve ustalarımızın Acem çömlekçilerinden örnek aldıkları mavi renkte, yüzyıllar öncesinden kalma bir başka vazo daha hatırlıyorum...

Stephen Albert beni gülümseyerek seyrediyordu. Dedi-

ğim gibi, çok uzun boylu, yüz çizgileri sert, külrengi sakallı bir adamdı. 'Sinolog olmayı aklıma koymadan önce', Tiyenşan'da misyonerlik yaptığını söyledi bana.

Oturduk. Ben uzun alçak bir divana oturdum, o da pencereye, büyük, yuvarlak bir saate sırtını verecek biçimde oturdu. Peşimdekinin, Richard Madden'in buraya bir saatten önce varamayacağını hesapladım kafamda. Dönüşü olmayan kararım henüz bekleyebilirdi.

"Şu Ts'ui Pên'inki de şaşırtıcı bir talih," dedi Stephen Albert. "Yerlisi olduğu ilin valisi, astronomi ve astroloji bilgini, yorulmak bilmez din kitapları yorumcusu, satranç oyuncusu, ünlü şair ve hat ustası -bütün unlardan bir kitap ve labirent kurmak uğruna vazgeçmiş. Hem de zorbalığın, hem de adalet dağıtmanın, yatağındaki cariyelerin, şölenlerin, hatta engin bilgisinin zevklerinden bile el etek çekmiş- hepsi de kendini on üç yıl Duru Yalnızlığın Köşkü'ne kapamak için. Öldüğünde, mirasçıları karmakarışık elyazmalarından başka bir şey bulamamışlar. Belki biliyorsunuzdur, ailesi bunları ateşe atmak istemiş; ama vasiyetnameyi yerine getirmekle yükümlü olan kişi -Taocu ya da Budacı bir keşiş- basılmaları gerektiğinde diretmiş.

"Biz Ts'ui Pên'in soyundan gelenler," diye karşılık verdim, "o keşişi hâlâ lanetle anıyoruz. Bunların basılmasının hiç de anlamı yoktu. Kitap karşıtlıklar içinde bir taslaklar yığını. Bir kere gözden geçirmiştim; kahraman, üçüncü bölümde ölüyor, dördüncü bölümde canlı. Ts'ui Pên'in öteki girişimine, labirente gelince..."

"İşte Ts'ui Pên'in labirenti," dedi Stephen Albert yüksek, lake bir yazı masasının üzerini işaret ederek.

"Fildişinden bir labirent!" diye bağırdım. "Mümkün olan en küçük labirent, öyle mi?"

"Simgelerden kurulu bir labirent," diye düzeltti. "Göze görünmez bir zaman labirenti. Bu sırrın çözümü bana, bar-

bar bir İngiliz'e layık görüldü. Aradan yüzyılı aşkın bir süre geçtiği için ayrıntıları yerli yerine oturtmak imkânsız; ama olup biteni kestirmek zor değil. Ts'ui Pên birdenbire, *kitabı yazmaktan vazgeçiyorum* demiş olmalı. Başka bir keresinde de; *bir labirent kurmaktan vazgeçiyorum* demiştir. Herkes bunların iki ayrı eser olduğunu sanıyordu; kitapla labirentin tek ve aynı şey olduğu hiç kimsenin aklına gelmemiş. Duru Yalnızlığın Köşkü, belki de yolları son derece karmaşık bir bahçenin tam ortasında duruyordu; bu durum mirasçılara gerçek bir labirentin varlığını düşündürmüş olabilir. Ts'ui Pên öldü; sahibi olduğu o uçsuz bucaksız topraklarda yaşayan hiç kimse bir labirente rastlamadı; romandaki karışıklıklar bana labirentin *romanın kendisi* olduğunu düşündürdü. İki ipucu meselenin doğru çözümünü buldurdu bana. Biri: Ts'ui Pên'in gerçek anlamıyla sonsuz bir labirent yaratacağı yolundaki garip söylenti. Ötekisi: Ele geçirdiğim bir mektubun parçası."

Albert ayağa kalktı, bir an sırtını döndü; siyah ve altın renkli yazı masasının çekmecesini açtı. Benden yana döndüğünde elinde bir zamanlar kızıl renkli olan, ama artık pembeye dönmüş, tekrar tekrar katlanıp açılmaktan zar gibi incelmiş bir kâğıt tutuyordu. Ts'ui Pên hattat olarak haklı bir ün kazanmıştı. Kendi kanımdan bir adamın minicik bir fırçayla yazdığı şu sözleri anlamadan, yutarcasına okudum: *Yolları Çatallanan Bahçe'mi çeşitli geleceklere (hepsine değil) bırakıyorum.* Tek söz söylemeden kâğıdı geri verdim. Albert sözlerini sürdürdü:

"Bu mektubu bulmadan önce, kendi kendime bir kitabın nasıl sonsuz olabileceğini sormuştum. Dönümlü, dairevi bir ciltten başka bir şey gelmedi aklıma. Son sayfası ilk sayfayla eş olan, dilediğince sürüp gitme olasılığını içeren bir kitap. 1001 Gece Masalları'nm tam ortasına rastgelen o geceyi de hatırladım; hain Şehzarat (elyazmasını kaleme ala-

nın büyülü bir gaflet anı sonucunda) 1001 Gece Masalları'nı başlatan masalı, yani 'Şehrazat'ın sultana masal anlatması masalını' kelimesi kelimesine anlatmaya başlar da böylece sonsuza kadar tekrar tekrar başa dönmeyi de göze almış olur ya... Sonra babadan oğula geçen, geçerken de her bir kişinin yeni bir bölüm eklediği, ya da atalarının yazdığı sayfaları sofuca bir dikkatle düzelttiği Platoncu bir metni de düşündüm. Bu varsayımlarla oyalandım bir süre; ama bunlardan hiçbirinin Ts'ui Pên'in kitabının birbiriyle çelişen bölümleriyle uzaktan yakından ilgisi yoktu. Zihnim böyle karmakarışıkken Oxford'dan sizin de gözden geçirdiğiniz elyazması geldi. O cümle dikkatimi çekmişti elbet: *Yolları Çatallanan Bahçe'mi çeşitli geleceklere (hepsine değil) bırakıyorum.* Daha ilk bakışta anladım: 'Yolları Çatallanan Bahçe', o karmakarışık romandı; *çeşitli geleceklere (hepsine değil)* sözü çatallanmanın uzamda değil zamanda olduğunu düşündürdü. Eseri iyice bir okuyunca bu kuramım doğrulandı. Bütün kurgusal eserlerde, kişi birden fazla seçenekle karşılaştığında, bir tekini seçer ve ötekilerden vazgeçer; Ts'ui Pên'in kurgusal eserindeyse yazar -aynı anda- hepsini birden seçiyordu. Yazar böylelikle kendileri de çoğalıp çatallanan çok sayıda gelecek, çok sayıda zaman da *yaratıyordu.* Romandaki çelişkilerin açıklaması da bu işte. Diyelim ki Fang diye birinin bildiği bir sır var; bir yabancı çalıyor kapısını; Fang araya giren bu adamı öldürebilir, araya giren adam Fang'ı öldürebilir, ikisi de kaçıp kurtulabilir, ikisi de ölebilir falan filan. Ts'ui Pên'in eserinde akla gelebilecek bütün çözümler içerilmiş; her biri de başka çatallanmalar için birer çıkış noktası. Bazan, bu labirentin yolları kavuşur; örneğin, siz bu eve geldiniz; olası geçmişlerden birinde düşmanımsmız, bir başkasında dostum. Düzelmek bilmeyen Çincemin kusuruna bakmazsanız birkaç sayfa okuyalım."

Lambadan gelen ışığın parlak yuvarlağı içindeki yüzü, kuşku yok ki bir yaşlı adam yüzüydü; ama bu yüzde inatçı, hatta ölümsüz bir şeyler vardı. Yavaşça, olanca dikkatiyle aynı destansı bölümün iki yorumunu okudu. Birincisinde bir ordu ıssız bir dağın ortasından savaşa yollanıyordu; kayalarla gölgelerin ürkünçlüğü askerlerin yaşamlarını hiçe saymalarına yol açıyor ve düşmanı kolayca yeniyorlardı. İkincisinde, aynı ordu büyük bir şölenin yapıldığı bir sarayı bir uçtan ötekine geçiyordu; görkemli savaş onlara eğlentinin devamıymış gibi geliyor ve düşmanı yeniyorlardı. Bu eski metinleri gereken saygıyla dinledim; belki de asıl şaşırtıcı olan, metinlerin kendilerinden çok benim kanımdan biri tarafından yaratılmış ve çetin serüvenler sonucunda, Batı dünyasındaki bir ada üzerinde, uzak bir krallığın hizmetkârı tarafından bana aktarılıyor olmalarıydı. Her iki yorumda da gizli bir buyruk gibi yinelenen şu son sözleri hatırlıyorum: *İşte böyle dövüştü kahramanlar; övülesi yürekleri huzur içinde, kılıçları kıyıcı, ölmeye ve öldürmeye yeminliydiler.*

O andan sonra kendimde ve karanlık gövdemin içinde ele tutulmaz, gözle görülmez bir kıpırdaşma hissettim. Birbirine koşut ilerleyip sonra ayrışan, derken birbirinn içinde eriyip giden orduların yarattığı değilse bile, bunların esinlediği, anlatılmaz, çok derin bir iç sıkıntısıydı bu. Stephen Albert sözlerini sürdürdü:

"Şanlı atanızın bu çeşitlemeleri boşuboşuna kurcaladığını sanmam. On üç yılını bıkıp usanmadan bir retorik oyunu kurmaya adaması akla yakın gelmiyor. Sizin ülkenizde roman, edebiyatın dallarından biridir; Ts'ui Pên son derece usta bir romancı, ama aynı zamanda da kendini yalnızca romancı olarak görmeyen bir edebiyat adamıydı. Çağdaşlarının tanıklığı onun metafizik ve mistik ilgileri olduğunu gösteriyor - yaşamı da bunu bütünüyle doğrular nitelikte. Romanın büyük bölümü felsefi tartışmalarla dolu. Karşısı-

na çıkan bütün meseleler arasında, zamanın bir uçurumu andıran sonsuzluğu kadar kafasını uğraştıran hiçbir mesele olmadığım biliyorum. Oysa, *Yolları Çatallanan Bahçe*'nin sayfalarında karşımıza çıkmayan tek mesele bu. *Zaman* sözünü bile kullanmıyor. Bu sözcükten bile bile vazgeçmesini nasıl açıklıyorsunuz?"

Çeşitli açıklamalar önerdim -hepi de doyurucu olmaktan uzaktı.- Bunlar üzerine tartıştık. Stephen Albert dedi ki:

"Doğru cevabı satranç olan bir bilmecede geçmeyen tek sözcük hangisidir?"

Bir an düşündükten sonra cevap verdim: "Satranç sözcüğü!"

"Tam üstüne bastınız," dedi Albert. "*Yolları Çatallanan Bahçe,* konusu zaman olan uçsuz bucaksız bir bilmece ya da mesel; bu çok gizli nedenden ötürü zaman sözcüğü geçmiyor. Bir sözcüğü hiç kullanmamak, onun yerine yetersiz benzetmeler ve dolambaçlı anlatım yollarına başvurmak, onu vurgulamanın belki de en etkili yoludur. İmalarla yazan Ts'ui Pên'in bitip tükenmez romanının dolambaçlarında yeğlenen dolaylı yöntem de budur işte. Yüzlerce elyazmasını karşılaştırdım, yazarlarının dikkatsizliği sonucu ortaya çıkan yanlışları düzelttim, bu kaosun iç yapısını kestirmeye çalıştım; ilk baştaki düzenini yeniden kurdum -evet, yeniden kurduğumu sanıyorum- eseri tümüyle 'çevirdim'; 'zaman' sözcüğünü bir kere bile kullanmadığı açık. Bunun nedeni ortada; *Yolları Çatallanan Bahçe,* Ts'ui Pên'in algıladığı biçimiyle evrenin belki tamam olmayan, ama doğru bir görünümüdür. Newton'la Schopenhauer'in tersine, atanız, bir örnek, mutlak bir zamana inanmıyordu. Sonsuz zaman dizilerine, gittikçe büyüyen, baş döndürücü hızla birbirine kavuşup ayrışan koşut zamanların oluşturduğu bir ağa inanıyordu. Yüzyıllar boyu birbirine yaklaşan, çatallanan, sekteye uğrayan ya da birbirinden habersiz zamanlardan örü-

len bu ağ *bütün* olasılıkları kucaklamaktadır. Biz bu zamanların birçoğunda varolmayız; bazılarında siz varolursunuz, ben olmam; ötekilerde ben varolurum, siz varolmazsınız; başkalarında ne siz ne de ben varolmayız. Talihin yüzüme gülüp de sizi karşıma çıkardığı şu içinde bulunduğumuz zamanda evime geldiniz; bir başkasında, bahçeden geçerken cesedimi buldunuz; gene başka birinde, aynı sözleri söylüyorum ama, ben bir aldatmaca, bir hayaletim."

"Her birinde," dedim sesimin titremesine engel olamayarak, "size teşekkür borçluyum ve Ts'ui Pên'in Bahçesini eksiksiz biçimde kurduğunuz için size büyük bir saygı duyuyorum."

"Hepsinde değil," diye mırıldandı gülümseyerek. "Zaman sayısız geleceğe doğru hiç durmamacasına çatallanıyor. Bunlardan birinde ben sizin düşmanınızım."

Sözünü ettiğim kıpırdaşma bir kere daha geçti içimden. Evi çevreleyen ıslak bahçe sonsuz sayıda insanla dolup taşıyordu sanki. Bu kişiler Albert'le bendik; başka zaman boyutlarında aldığımız türlü biçimlerde gizli ve etkindik. Gözlerimi kaldırdım; o zar inceliğinde karabasan çözülüp yok oldu. Bu sarı ve siyah bahçede bir tek adam vardı; ama bu adam bir heykel kadar sarsılmazdı... bu adam bahçenin yolu boyunca ilerliyordu ve Yüzbaşı Richard Madden'di.

"Gelecek şu anda varoluyor," karşılığını verdim, "ama ben dostunuzum sizin. Şu mektubu bir kere daha görebilir miyim?"

Albert ayağa kalktı. Upuzun boyuyla ayakta durarak yüksek masanın çekmecesini açtı; o an sırtı bana dönüktü. Tabancayı doğrultmuştum. Olanca dikkatimle ateşledim. Albert hiç ses çıkarmadan yere yıkıldı. Onun o an öldüğüne yemin ederim - bir şimşek çakmıştı sanki.

Gerisi gerçek olmaktan uzak, önemi de yok zaten. Madden içeriye daldı, beni tutukladı. Darağacına yollayacaklar

beni. İntikamımı en pis biçimde aldım; saldırmaları gereken kentin gizli adını Berlin'e bildirdim. Dün bombaladılar; haberi, Yu Tsun adlı bir yabancı tarafından öldürülen ünlü Sinolog Stephen Albert'i saran esrar perdesini tüm İngiltere'de duyuran gazetelerde okudum. Şef esrarı çözmüştü. Derdimin (savaşın gürültüsü patırtısı arasında) Albert adlı kente işaret etmek olduğunu, bunu yapmak için de aynı adı taşıyan bir adamı öldürmekten başka yol bulamadığımı biliyordu. Sayısız pişmanlıklarımla bıkkınlıklarımı ise bilmiyor - hiç kimse de bilemez zaten.

ÖLÜMSÜZLER

Gör artık, bizim gözlerimizle körleşmeden gözlerini.

Rupert Brooke

1923 yılının o masum yaz mevsiminde yazarı tarafından bizzat imzalanarak (kitabı eski kitapçılara satmadan önce imzalı yaprağı yırtma inceliğini gösterdim) bana armağan edilen, Camillo N. Huergo'nun *Seçilmiş* adlı novellasının ince kurmaca cilası altında bu denli büyük bir kehanet gizlediğini kim bilebilirdi ki? Kapağı, Huergo'nun beyzi çerçeve içindeki bir fotoğrafı süslüyor. Bu enstantane fotoğrafa her bakışımda çok şeyler vaadeden bir yazı yaşamını baharında solduran o akciğer hastalığının kurbanının biraz sonra öksürüvereceği duygusuna kapılırım. Adını koyalım, verem, yazarı bendenizin sıkça kapıldığı yücegönüllülük patlamalarından birinde kendisine döşendiğim mektubu cevaplamaktan da alıkoymuştur.

Kaleme aldığım bu notların başındaki cümle yukarıda andığım novelladandır; Akademi üyesi Dr. Montenegro'dan bu cümleyi İspanyolcaya çevirmesini rica ettim ama olumlu sonuç alınamadı. Konuya aşina olmayan okura meselenin ne olduğu hakkında kısa bir fikir vermek üzere, Huergo'nun anlatısını şöyle bir özetleyeceğim:

Hikâyeyi anlatan, Güney bölgesinin içerilerinde, Çubut'da yaşayan İngiliz çiftlik sahibi Don Guillermo Blake'a bir ziyarette bulunur. Blake, aklı fikri sadece koyun yetiştirmekte olmayan, meşhur Platon'un daldan dala atlayan öğretileri ve cerrahi tıp alanındaki en son ve en olmayacak yeniliklerle de ilgilenen biridir. Don Guillermo okuduklarının ışığında beş duyunun gerçekliğin algılanmasını önlediği ya da çarpıttığı ve bunlardan kurtulabilseydik, dünyayı olduğu gibi, -sonsuz ve zaman dışı haliyle- görebileceğimiz sonucuna varır. Eşyanın ebedi örneklerinin ruhun derinliklerinde yattığı ve Yaradan'ın bize bahşettiği algılama organlarının *grosso modo* birer engel olduğunu düşünmeye başlar. Bunlar dış dünyada varolan her şeye karşı bizi kör eden, aynı zamanda da dikkatimizi saptırarak içimizde taşıdığımız görkemi gözardı etmemize yolaçan kara gözlüklerden başka bir şey değildir.

Blake, günün birinde gerçeklikle tanışacak birini yetiştirmek üzere çiftlikte çalışan kızların birinden bir oğlan çocuğu peydahlar. Babanın ilk işi oğlanı ömür boyu uyuşturmak, kör, sağır ve dilsiz yapmak, onu tat ve koku duyularından kurtarmak olur. Gene aynı amaçla bu seçilmiş adayın kendi bedeninin farkında olmaması için gereken bütün önlemleri alır. Gerisi terleme, kan dolaşımı, beslenme, hazım ve dışkılama gibi işlevlerin yerini alacak donanımların işidir. Tümüyle özgürleşen oğlan ne yazık ki hiçbir insani ilişkiyi de tanımamaktadır.

Bazı önemli işleri olan yazar çiftlikten ayrılır. On yıl sonra bir daha gelir. Don Guillermo ölmüştür; oğlu eskiden olduğu gibi türlü makinelerle dolu eski, tozlu bir kulübede yaşayıp gitmektedir, soluk alıp verişi doğal, kalp atışları düzenlidir. Hikâyeyi anlatan, oradan bir daha dönmemecesine ayrılmak üzereyken, yere düşürdüğü sigara izmariti kulübeyi yakıp kül eder ve bunu rastlantı sonucu mu yoksa bi-

lerek mi yaptığını kendisi de hiçbir zaman kestiremez. Huergo'nun, dönemine göre oldukça şaşırtıcı sayılabilecek ama günümüzün bilim adamlarını, astronot ve füzelerini düşünürseniz çoktan aşılmış hikâyesi böyle sona erer.

Ölmüş gitmiş, unutulmuş bir yazarın hikâyesinin şu rastgele özetini yapıp kurtulduktan sonra -ondan bir çıkar ummuyorum ne de olsa- şimdi tekrar asıl meseleye dönüyorum. Belleğim beni 1964 yılının bir cumartesi sabahına götürüyor; ünlü jerontolojist Dr. Rail Narbondo'yla randevum vardı. Acı bir gerçek ama, bizler, dünkü delikanlılar da giderek yaş alıyoruz; sık saçlar seyreliyor, kulaklardan biri işitmez oluyor, kırışıklıkların içi kir doluyor, azı dişlerinin yeri boşalıyor, bir öksürük gelip yerleşiyor, kamburumuz çıkıyor, ayak çakıllara daha çok takılır oluyor, yani uzun sözün kısası aile babaları da kuruyor, kavruluyorlar. Kuşku yoktu artık, genel bir kontrol için Dr. Narbondo'yu görme zamanı gelmişti, hele onun işlevini yerine getirmeyen organları değiştirmekte uzmanlaştığı düşünülürse.

O gün öğleden sonra oynanacak Palermo Gençlik - İspanya Spor kulüpleri maçında en ön sıradaki yerimi alıp takımımı coşturamadığım için, için için üzülerek Corrientes caddesinde, Pasteur yakınlarındaki kliniğe yollandım. Şöhretini duyanların da yakından bildiği gibi bu klinik Adamant Binasının on beşinci katını işgal etmektedir. Asansörle (Electra Şirketi yapımıydı) yukarıya çıktım. Dr. Narbondo'nun pirinç levhasıyla gözgöze gelince zile bastım, içeriden ses seda gelmedi, bütün cesaretimi toplayarak yarı açık kapıdan sızdım, bekleme odasına girdim. Orada *Hanımlar, Sizin İçin* ve *Jumbo* dergilerinin en son sayılarıyla başbaşa, guguklu saat on ikiyi çalıp beni koltuğumdan zıplatıncaya kadar vakit öldürdüm. Birden aklıma geldi, kendi kendime 'Ne oldu acaba?' diye sordum. Bir dedektif gibi her adımımı hesaplayarak, yandaki odaya doğru bir iki adım yürüyüp

içeri bir gözattım, en ufak bir gürültü duyduğum an tabanları yağlamaya hazır olduğumu da itiraf etmeliyim. Aşağıdan, sokaktan klakson ve araba gürültüleri, bir gazete satıcısının sesi, bir yayaya canını bağışlayan acı fren sesi geldi, ama çevremde kesin sessizlik egemendi. Laboratuara ya da bir eczanenin arka odasına benzeyen bir yerden geçtim boylu boyunca. Her tarafta aletler ve çeşit çeşit şişeler vardı. Erkekler tuvaletine ulaşmaya çalışmanın verdiği aceleyle, laboratuarın dibindeki bir kapıyı itip açtım.

İçeride, bakınca anlam veremediğim bir şey gördüm. Etrafı duvarlarla çevrilmiş bu yuvarlak bölme alçak tavanlıydı, neon lambalarıyla aydınlatılmıştı, içerideki boğucu duyguyu hafifletecek tek pencere yoktu. Odada dört 'şahsiyet' vardı, ya da daha doğrusu dört mobilya. Renkleri duvarla aynı, yapıldıkları malzeme tahta, biçimleri kübikti. Herbir kutunun üzerinde, kafes şeklinde bir deliği ve altta posta kutularının zarf atılacak yerlerine benzeyen bir yarığı bulunan daha küçük ikinci bir kutu duruyordu. Izgaraya benzeyen kafeslerden içeriye dikkatle baktığınızda dehşetle, size bakan göz gibi birşeyleri farkediyordunuz. Yarıklardan ise arasıra ne anlama geldiğini Ulu Tanrının bile anlayamayacağı bir inleme ya da fısıltılar korosu yükseliyordu. Bu kutular birbirlerine dönük olarak, bir kare yapacak biçimde yerleştirilmişlerdi, küçük bir meclis oluşturuyorlardı. Kaç dakika geçti, bilmiyorum. Tam bu sırada doktor içeri girdi: "Bekletiğim için özürlerimi kabul edin Bustos. Bugünkü Palermo Gençlik - İspanya Spor maçı için bilet ayırtmaya çıkmıştım da," dedi. Kutuları işaret ederek devam etti sözlerine: "Sizi Santiago Silberman, emekli Mahkeme Kâtibi Luduena, Aquiles Molinari ve Bayan Bugard'la tanıştırayım."

Mobilyadan hafif gurultular yükseldi. İçgüdüsel olarak elimi uzattım ama onlarla tokalaşma zevkini tadamadan uslu uslu geri çekmek zorunda kaldım, dudaklarıma buz gibi

bir gülümseme yerleşti. Kendimi antreye dar attım. "Bir içki. Sert bir içki," diye kekeledim.

Narbondo elinde içi su dolu dereceli bir kapla laboratuardan çıkıp geldi, suyun içine köpüren birşeyler damlattı. Allah razı olsun- bu feci tat beni kendime getirdi. Açıklama, küçük bölmenin kapısı kapanıp sıkıca kilitlendikten sonra geldi:

"Benim Ölümsüzler'in sizi bu kadar etkilediklerini gördüğüme pek sevindim, azizim Bustos. Kim derdi ki Darwin'in yarım yamalak insanlaşmış şebeği *homo sapiens* böylesi bir kusursuzluğa erişecek? Burası, benim evim, sizi temin ederim ki Amerika'da da Dr. Eric Stapledon'un yöntemlerinin sonuna kadar uygulandığı tek yer. Hiç kuşku yok ki elim bir kayıp olan bu doktorun Yeni Zelanda'daki ölümü bilim çevrelerinde büyük bir şaşkınlık yaratmıştı, hatırlarsınız. Şu da var, onun taslak halindeki çalışmalarını bir iki Arjantin çeşnisi ekleyerek geliştirdiğim için kendi kendimi tebrik ediyorum. Tezi, kendi başına -sonuçta gene dönüp dolaşıp Newton'ın elmasına geliyoruz- oldukça basit. Bedenin ölümü, adına ister böbrek deyin, ister akciğer ister kalp ya da işte her neyse, bir organın işlevini yerine getirememesinden başka birşey değil. Organizmayı oluşturan ve kolayca eskiyip gidebilen çeşitli parçalar leke tutmaz, polietilen parçalarla değiştirildiğinde insan ruhunun, öyle ya hatta sizinkinin -Bustos Domecq'in- bile, ölümsüz olmaması için hiçbir neden yok. Sizin o felsefi incelikleri geçin bir kalem; beden vulkanize edilip ara ara yeniden kalafatlanabilir, böylece zihin yaşamayı sürdürür. Cerrahi insanlığı ölümsüzlüğe ulaştırdı. Yaşamın esas hedefine varıldı- zihin kesintiye uğrama korkusu olmadan yaşamayı sürdürüyor. Ölümsüzler'imizden herbirinin firmamızın güvencesi altında ebediyetin birer tanığı olacaklarından emin olabilirler. Gece-gündüz açık tutulan bir elektrik yükleme sis-

temiyle tazelenen beyin, içinde bilyeli yataklarla hücrelerin işbirliği yaptığı son organik cephedir artık. Gerisi formika, çelik ve plastik. Soluk alıp verme, beslenme, üreme, hareket -dışkılama bile!- geçmişte kaldı. Bizim Ölümsüzler'den herbiri birer gayrimenkuldür. Doğru, bir ya da iki küçük ayrıntı eksik. Konuşma becerisi, söz söyleme bunlar daha da yetkinleştirilebilir. Maliyete gelince, kaygılanmayın. Yasayla ilgili bürokratik engellerin aşılmasını sağlayan bir yol bulduk, aday mülkünü bize devrediyor. Narbondo Şirketi - ben, oğlum, onun soyundan gelenler- yaşamanızı, hiçbir değişikliğe uğratmadan, zamanın sonuna kadar idame ettirmekle görevli oluyor. Şunu da söyleyeyim, 'memnun kalmazsanız paranız geri verilir' çeşidinden bir garanti bu."

Sözünün burasında elini omuzuma koydu. İradesinin yavaş yavaş beni ele geçirdiğini hissediyordum. "Ha-ha-ha! Görüyorum ki iştahınızı kabarttım, kanınıza girdim, azizim Bustos. Bir iki ay yeter, işlerinizi yoluna koyar, sonra gerekli imzalarla birlikte herşeyi bizim ellerimize bırakırsınız. Ameliyata gelince, tabii eski bir dost olarak size indirim yapmak isterim. Yüz bin yerine sizden doksan beş bin alırız- peşin tabii. Gerisi sizin. İkamet, bakım gibi çeşitli hizmetleri karşılamaya yeter. İşin tıbbi tarafına gelince, acısız hallediliyor. Bir bacağı kesip yerine yenisini koymak gibi bir şey. Kaygılanmaya gerek yok. Ameliyat tarifesinde sakin olun, gönlünüzü ferah tutun. Ağır yemekler yemeyin, tütün ve alkol almayın, o pek sevdiğiniz ithal viskiden bir iki kadeh yuvarlayabilirsiniz tabii, o kadarcık olur. Hepsinden önemlisi aman sabırsızlanmayın."

"Neden iki ay?" diye sordum. "Bir ay yeter de artar bile. Anestezinin etkisi geçince uyanıp bir de bakarım ki sizin o kutulardan biri olmuşum. Adresim ve telefon numaram sizde var. En geç cuma günü buradayım."

Ben kaçış yolunu aranırken elime bir kart tutuşturdu;

Nemirovski & Nemirovski, Hukuk Danışmanlığı Şirketi vasiyetnameyle ilgili ayrıntılarda emrimde olacaklardı. Metro çıkışına kadar kendime son derece hakim olarak yürüdüm, sonra fırladım, uçarcasına indim basamaklardan. Hiç zaman kaybetmedim. Hemen o gece, ardımda en ufak bir iz bırakmadan bir otele taşındım, otel defterinde adım Aquiles Silberman olarak geçiyor. Bu mütevazi otelin ta arkasındaki odamdayım şimdi, yüzümde takma sakalım, gözlerimde kara gözlükler, olup bitenleri kâğıda geçiriyorum.

DÜELLO

Juan Osvaldo Viviano'ya

Bu hikâye, Henry James'in -ki onun dünyasını bana ilk tanıtan da bu hikâyenin kişilerinden biri, Clara Figueroa'dır- ilgisini çekebilirdi. O, ince bir ironiyle yüz küsur sayfa kadar doldurur, bunu da karmaşık ve özenle anlaşılmaz hale sokulmuş konuşmalarla zenginleştirirdi. Ne hikâyenin sonuna melodramatik bir süs eklemesi şaşırtıcı olur, ne de değişik bir dekor -Londra ya da Boston- hikâyenin özünü değiştirirdi. Hikâyedeki olayların geçtiği yer Buenos Aires'tir. Bırakacağım orada kalsınlar; çünkü hikâyenin ağır gelişimi ve incelikli bir kültür ortamı olan dekoru benim edebi alışkanlıklarıma uygun düşmüyor. Bu hikâyeyi yazıya geçirmek benim açımdan alçakgönüllülükle girişilmiş, rastgele bir serüvendir. Daha şimdiden, hikâyedeki olayların hikâye kişileriyle onların aralarındaki ilişkiden daha az önemli olduğunu belirterek okuru uyarmak isterim.

Clara Glencairn de Figueroa yapılı, uzun boylu bir kadındı, ateş kırmızısı saçları vardı. Entelektüel olmaktan çok anlayış sahibiydi, esprili değildi, ama başkalarının -hatta başka kadınların- mizah duygusunu değerlendirmesini bi-

lirdi. Tek tutkusu konuk ağırlamaktı. Farklılıklar hoşuna giderdi; belki o kadar çok yolculuk etmesinin nedeni de buydu. Dünyanın son derece rastlansal bir törenler ve töreler örgüsü olduğunu anlamıştı, öte yandan bunları bir kraliçe edasıyla yerine getiriyordu. Ailesi, onu daha çok genç yaşta Isidora Figueroa adlı seçkin bir avukatla evlendirmişti. Avukat ileride Kanada'ya büyükelçi olacak, daha sonra da telefonla telgrafın icat edildiği bir dönemde elçiliklerin birer anakronizma, gereksiz bir kamu külfeti olduğunu söyleyerek görevinden ayrılacaktı. Bu karar bütün meslektaşlarının itirazlarıyla karşılandı; Clara, Ottawa'nm iklimini seviyor -ne de olsa İskoç kökenliydi- ve elçi karısı olarak görevlerinden hiç de hoşnutsuzluk duymuyordu, ama karşı çıkmayı düşünmedi bile. Figueroa kısa bir süre sonra öldü. Yıllar süren kararsızlık ve kimlik arayışından sonra, Clara resim yapmaya karar verdi - belki biraz da arkadaşı Marta Pizzaro'dan cesaret almıştı.

Marta Pizzaro'nun özelliği, ondan sözeden herkesin Marta'yı bir kere evlenip boşanmış o eşsiz Nélida Sara'nın kızkardeşi olarak hatırlamasıydı.

Marta Pizzaro paletle fırçada karar kılmadan önce yazma seçeneğini de aklından geçirmişti. Okuma dili olan Fransızca'yı büyük kıvraklıkla kullanıyordu gerçi, ama İspanyolca onun için -Corrientes bölgesindeki hanımlar için Guaranca neyse- evde kullanılan bir âletten farksızdı. Gazetelerin edebiyat ekleri ona Lugores ya da İspanyol yazar Ortega y Gasset'le dolu sayfalardan başka bir şey sunmuyorlardı; bu ustaların üslubu onda, anadilinin, düşüncelerini ya da duygularını dile getirmekten çok, çene yarıştırmaya yarayacağı kuşkusunu pekiştirdi. Müzik konusunda bildikleriyse, bir konser dinleyicisinin bilmesi gereken kadardı. San Luis'in batısındaki bir kentten geldiği için, resme, Juan Crisostoma Lafimur'la Albay Pascual Pringles'in asıllarına sadık birer

portresini yaparak başladı, bunlar da Kent Müzesi tarafından satın alındı - başka türlü olması da beklenemezdi zaten. Yörenin ünlülerinin portrelerinden Buenos Aires'in eski evlerinin resimlerine geçti, bunların sessiz sedasız avlularını, başkalarının kullandığı canlı tiyatro dekoru renkleri yerine sessiz sedasız renklerle canlandırıyordu. Birileri -kesinlikle Clara Figueroa değil- onun sanatının tüm esinini 19. yüzyılın anonim İtalyan duvarcılarından aldığını söyledi. Clara Glencairn'le Nélida Sara arasında (dedikodulara bakılırsa, bu ikincisi bir zamanlar Dr. Figueroa'ya âşıktı) her zaman belli bir rekabet olmuştu; belki de düello onlar arasındaydı da, Marta yalnızca buna âlet edilmişti.

Bilindiği gibi, birçok şey başka ülkelerden çıkar ve neden sonra Arjantin'e ulaşır. Mantıkla dili mutlak biçimde hor gördüklerini belirtmek istercesine, kendilerine somut ya da soyut adını veren, bugün haksız yere unutulmaya terkedilmiş ressamlar geleneği de, bunlardan yalnızca biridir. Hatırladığım kadarıyla, müzikten nasıl kendi ses dünyasını yaratması bekleniyorsa, kızkardeşi olan resmin de gerçekte varolan fiziksel nesnelere herhangi bir göndermede bulunmaksızın bir renk ve biçim dünyası yaratmaya hakkı olduğu savunuluyordu. Dallaslı sanat eleştirmeni Lee Kaplan, bu geleneği izleyen ressamların yaptığı, burjuvaları öfkelendiren tabloların, İncil'in, insana canlı şeylerin benzerini yapmayı yasaklayan bir buyruğundan ortaya çıktığını, aynı buyruğun İslam dininde de paylaşıldığını yazmıştı. "Bu putkırıcılar," diyordu Kaplan, "Dürer ve Rembrandt gibi sapkınlarca yolundan çıkarılan gerçek resim geleneğine geri dönüyorlar." Kaplan'ın düşmanları onu kilimler, çiçek dürbünleri ve erkek fularlarından başka bir şeyden etkilenmemiş olmakla suçladılar.

Bütün estetik devrimler insanı sorumsuzluğa ve kolaycılığa kışkırtır; Clara Glencairn de soyut ressam olmayı seçti.

Oldum olası Turner'a hayranlık duyduğu için de, soyut sanatı, Usta'nın tuval üzerine nokta nokta serpiştirdiği görkemi örnek alarak zenginleştirmeyi kendine hedef belledi. Çalışmalarında herhangi bir baskıyla karşılaşmıyordu, belli sayıda tuval doldurdu, birçoğunu da yoketti ve sonunda bir dizi guvaş tablosunu 1954 kışında Suipache Sokağı'ndaki galeride sergiledi. Bu galerinin özelliği, o zamanlar pek moda olan askeri terimle 'ön safları zorlayan' tabloları sergilemesiydi. Garip bir terslik oldu. Eleştiriler genel olarak olumluydu, ama grubun resmi yayın organı, Clara'nın figüratif olmamakla birlikte nokta ve çizgilerle de yetinmeyen, külçe halinde bir günbatımını, girift bir ormanı ya da denizi andıran biçimlerini acımasızca yargıladı. Bu yargıya belki de ilk gülümseyen Clara Glencairn oldu. Modern olmak için elinden geleni yapmış, modernler ise onu dışlamışlardı. Ne var ki resim yapmanın kendisi onu resimle kazanılacak ünden daha çok ilgilendiriyordu, onun için de çalışmayı sürdürdü. Sanat da bu olaya aldırış etmeksizin sürdü gitti.

Gizli düello başlamış bulunuyordu. Marta yalnızca sanatçı değildi; aynı zamanda haksız bir yakıştırmayla sanatın 'idari yönü' olarak adlandırılabilecek konularla da ilgileniyor ve Giotto grubu denilen bir derneğin sekreter yardımcılığını yapıyordu. 1955 ortalarına doğru, Marta, gruba çoktan kabul edilmiş bulunan Clara'nm, grubun yeni üyeleri arasında sivrilerek komite üyeliğine seçilmesini sağladı. Tek başına ele alındığında önemsiz sayılabilecek bu olayın üzerinde durmaya değer. Marta, arkadaşına yardımcı olmuştu, ama şurası -son derece anlaşılmaz da olsa- kesin ki, başkasına iyilik yapan, her zaman için kendisine iyilik yapılanın üstünde bir yerdedir.

1960 sıralarında 'uluslararası üne sahip iki plastik sanatçı' -mesleki terimler için özür dilerim- bir birincilik ödülü için yarışıyorlardı. Adaylardan yaşlıca olanı, bütün ağırbaş-

lılığıyla sürdürdüğü yağlıboya sanatını İskandinavlar boyunda *gaucho*[1] resimleri yapmaya adamıştı. Yirmi yaşlarındaki oldukça genç rakibiyse resimlerinde bilerek yarattığı karmaşa yüzünden hem övülmüş, hem de yerilmişti. Hepsi de elli yaşını aşmış jüri üyeleri, kamuoyu tarafından modası geçmiş olmakla suçlanmaktan korktukları için ikinci ressamı yeğler görünmekle birlikte, içten içe ondan hiç hoşlanmıyorlardı. Önce kibarca, sonra da can sıkıntısından epeyce bir tartışmışlar, gene de bir karara varamamışlardı. Üçüncü oturumda içlerinden biri şöyle dedi: "B. oldukça kötü bana kalırsa; doğrusunu isterseniz Clara Figueroa'dan bile kötü."

"Oyunu Figueroa'ya verir miydin?" dedi başka bir jüri üyesi, biraz horgörüyle.

"Evet," dedi ilki, tepesi atmıştı.

O gece ödül oybirliğiyle Clara Glencairn'e verildi. Clara zarif ve cana yakındı, adı en ufak bir rezalete karışmamıştı. Kentin dışında, Piar'daki villasında en gösterişli dergilerin bile fotoğrafçı yolladıkları partiler veriyordu. Onuruna verilmesi beklenen yemek Marta tarafından düzenlendi ve verildi. Clara özenle seçilmiş bir iki sözle, gelenekselle yeni ya da düzenle serüven arasında gerçek bir karşıtlık bulunmadığını ve gelenek dediğimiz şeyin yüzyıllardır örülegelen bir serüvenler ağı olduğunu söyledi. Yemekte sosyeteden birçok kişi, hemen bütün jüri üyeleri ve bir iki tane de ressam vardı.

Hepimiz, içinde bulunduğumuz koşulları dar bir açıdan değerlendirme ve komşumuzun tavuğunu kaz görme eğilimindeyizdir. *Gaucho*larla köy manzaralarına bayılmak, kentli olmaktan ileri gelen bir özentidir; ardı arkası gelmeyen zenginlik ve keyif şölenlerinden bıkan Clara Glencairn'le Marta Pizzaro da yaşamlarını güzel şeyler yaratmaya

1 *Gaucho:* usta at binicisi (ç.n.).

adamışlardı. Bana öyle geliyor ki, cennetteki cennetlikler bölgenin olumlu özelliklerinin orayı hiç görmemiş din bilginleri tarafından oldukça abartıldığı görüşünde olmalıdırlar... Cehennemdeki lanetliler bile her zaman durumlarından hoşnut olmasalar gerek.

Bir ya da iki yıl sonra Cartagena kentinde Amerika Kıtası Birinci Resim ve Heykel Kongresi yapıldı. Her ülke kendi temsilcisini yollamıştı. Konferans konuları -mesleki terimler için bir kere daha özür diliyorum- küçümsenemeyecek önemdeydi; Sanatçı yerel ögeyi yok sayabilir mi? Doğal bitki ve hayvan örtüsünü dışlayabilir mi? Toplumsal nitelikli sorunlara karşı duyarsız kalabilir mi? Sakson emperyalizminin boyunduruğu altında inleyenlerin sesine katılmalı mı? Vesaire, vesaire. Kanada'ya büyükelçi olmadan önce Dr. Figueroa, Cartagena'da diplomatik bir görev yerine getirmişti. Kazandığı ödülle biraz övünen Clara, oraya bir kere daha -bu defa sanatçı olarak- gitmekten hoşnutluk duyacaktı. Ama umduğu boşa çıktı; hükümet, Marta Pizzaro'yu görevlendirdi. Buenos Aires'li yansız gözlemcilerin verdiği haberlere bakılırsa, Marta Pizzaro temsilci olarak, Kongre'nin birçok aşamasında -her anında olmasa bile- oldukça parlak başarılar kazandı.

Yaşama bir tutku gerek. Her iki kadın da bunu resimde, daha doğrusu resmin onlara yüklediği ilişkide bulmuşlardı. Clara Glencairn Marta'ya karşı ve bir anlamda Marta için resim yaptı; ikisi de birbirlerinin yargıcı ve tek seyircisiydi. O zamanlar bile hiç kimsenin alıcı gözüyle bakmadığı resimlerinde karşılıklı bir etkileşim -kaçınılmaz olarak- gözlemlenebilir sanıyorum. Clara'nın günbatımı pırıltıları, Marta Pizzaro'nun avlularındaki yerini buldu. Marta'nın düz çizgilere duyduğu sevgi, Clara'nın son döneminin süslülüğünü sadeleştirdi. Her iki kadının da birbirlerinden gerçekten hoşlandıklarını ve giriştikleri gizli düello süresince

birbirlerine eksiksiz bir bağlılıkla davrandıklarını unutmamak gerek.

Artık pek de genç sayılmayacak Marta'nın bir evlilik önerisini geri çevirmesi, o yıllarda oldu. Onu tek ilgilendiren şey, kavgasıydı.

1964 yılının 2 Şubat günü Clara Glencairn, kalp yetmezliğinden öldü. Kadınlara birer birey olarak değil, bir cinsin üyesi gözüyle bakılan Arjantin'de âdet olduğu üzere gazeteler onun ölümüne sütunlarca yer ayırdılar. Yazılarda ucundan kenarından resme bulaşmış oluşuyla ince zevkinin benzerliğinden şöyle bir sözediliyor, dindarlığı, iyiliği, sürekli, ama kendini açığa vurmaktan kaçınan yardımseverliği, göz kamaştıran soyağacı -General Glencairn Brezilya Savaşı'nda çarpışmıştı- sosyetenin en üst tabakalarındaki seçkin yeri uzun uzadıya anlatılıyordu. Marta, artık yaşamının bir anlamı kalmadığını anlamıştı. Daha önceleri hiçbir zaman kendini böylesine yararsız bulduğu olmamıştı. Artık iyice geçmişte kalan ilk ressamlık denemelerini hatırlayarak Clara'nın, iki kadının da hayranlık duydukları İngiliz ustalarının üslubunda, akıllı uslu bir portresini yapıp Ulusal Galeri'de sergiledi. Bazıları bunun en iyi eseri olduğunu söylediler. Marta o tarihten sonra tek bir tablo bile yapmayacaktı.

Yalnızca birkaç yakın dostun sezinlediği bu çok ince düelloda, olanca saygıyla kâğıda geçirmeye çalıştığım, görünürdeki olayların dışında, ne yenilgiler, ne zaferler, hatta ne de açıkça bir kapışma oldu. Büyük ödülü yalnızca Tanrı (estetik beğenilerini bilemediğimiz Tanrı) verecektir. Karanlıkta yol alan hikâye karanlıkta son bulur.

Araya Giren

...kadınların aşkına değip geçerken...
2 Samuel 1:26

Bu hikâyeyi ilk olarak Nilsenler'in küçüğü Eduardo'nun 1890'larda Moron havalisinde bir yerlerde uykusunda ölen ağabeyi Cristián'ın ölüsü başında beklerken anlattığını söylerler (Bence uzak bir olasılık). Gerçekte, hikâyeyi o bir türlü sabaha ermek bilmeyen, hayal meyal gecenin bir saatinde, iki yudum *maté* arasında biri bir başkasından duymuş, sonra da Santiago Dabove'ye anlatmış olmalı; ben de ondan dinledim. Aynı hikâyeyi yıllar sonra, olayın geçtiği Turdera'da bir kere daha duydum. Hikâyenin ikinci ve daha ayrıntılı biçimi, küçük çeşitlemeler ve çelişmeler dışında, Santiago'nun anlattığına çok uyuyordu. Hikâyeyi aktarmamın nedeni şu: Bence hikâye, geçen yüzyılın sonlarında Buenos Aires'in kenar mahallelerinde yaşayan o yumruğuna tükürmüş kabadayıların kişilik özelliklerini yansıtan kısa, ama trajik bir belge niteliği taşıyor. Olduğu gibi anlatacağımı umut ediyorum, ama daha başlamadan görüyorum ki, gene yazarlığım tutacak, kimi yerlerini vurgulamaktan ya da belli ayrıntılar eklemekten kendimi alamayacağım.

Oturdukları yer olan Turdera'da Nilsenler denirdi onlara.

Oranın rahibi bana, kendisinden önceki rahibin bu insanların evinde koyu renk ciltli, kara matbaa harfleriyle dizilmiş, okunmaktan lime lime olmuş bir İncil gördüğünü -çok şaşmış buna- söylemişti. İncil'in arka iç kapak sayfasında elyazısıyla yazılmış ad ve tarihler olduğu da ilişmiş gözüne. Evdeki tek kitapmış bu İncil; Nilsenler'in, bir gün her şeyin yitip gittiği gibi yitip gidecek olan gelişigüzel aile tarihçesi... Çoktan yıkılan o eski, dört bir yöne doğru başım almış genişleyen ev, sıvasız tuğladandı. Kemerli girişten bakıldığında kırmızı taşlarla döşenmiş bir avlu, onun ilerisindeyse ikinci, toprak bir avlu görünürdü. Şurasını belirtmek gerek, pek az kişi evden içeri adımını atabilmişti. Nilsenler pek kimseyle görüşmezlerdi. Hemen hemen hiç eşyası olmayan odalarında ranzalarda yatarlardı. Paralarını atlara, kenarları gümüş işlemeli koşum takımlarına, kısa kabzalı kamalara, bir de kesenin ağzını iyice açtıktan sonra sarhoş kavgaları çıkardıkları cumartesi gecesi eğlentileri için giyinip kuşanmaya harcarlardı. Her ikisinin de uzun boylu olduklarını biliyorum, kızıl saçlıydılar. Büyük olasılıkla adını bile duymadıkları Danimarka ve İrlanda'nın kanı dolaşırdı bu iki Arjantinli kardeşin damarlarında. Mahallelerinde bu 'Kızılkafalar'dan korkulurdu; kardeşlerden hiç değilse birinin kavgada adam öldürdüğüne kesin gözüyle bakılıyordu. Küçük kardeşin Juan Iberra'yla bayağı sıkı bir dövüş yaptığı söylenir ki, bu da bu işlerden anlayanlara bakılırsa az şey değildir. Hayvan tüccarı, arabacı, at hırsızı, arasıra da profesyonel kumarbazdı bu iki kardeş. İçki içip kumar oynadıklarında har vurup harman savurmaları dışında cimrilikleriyle ünlüydüler. Kimlerden olduklarını, nereden geldiklerini bilen yok. Bir yük arabaları, bir de öküz için boyundurukları vardı.

Dış görünüşleri Costa Brava'nın adını kötüye çıkaran öteki kabadayılarınkinden farklıydı. Bu ve bilmediğimiz daha

bir sürü başka şey, aralarındaki sıkı bağı anlamamıza yardımcı oluyor. Kardeşlerden biriyle arayı bozmak iki düşmanı birden göze almak demekti.

Nilsenler kadınlarla düşüp kalkmayı severlerdi, ama o zamana kadar, kadın kaçamaklarım karanlık köşelerde ya da kerhanelerde sürdürmüşlerdi. Bu yüzden Cristian, Juliana Burgos'u eve getirdiğinde bu olay uzun süre dillerden düşmedi. Doğruya doğru, böylece bir hizmetçi kazanmış oluyordu, ama parasını ona dünyanın en çirkin taklit mücevherlerini almaya ve eğlentilerde onunla gösteriş yapmaya harcadığı da bir gerçekti. O zamanlar ucuz kiralık evlerde düzenlenen, hiç kimsenin manidar ayak figürleri yapmasına kesinlikle göz yumulmayan ve gene o zamanlar, çiftlerin birbirlerinden en az on-on iki santim uzak durarak dansettiği kıytırık eğlentilerdi bunlar. Juliana, esmer, gözleri hafifçe çekik bir kızdı; bir bakmanız yeterdi, hemen gülümseyiverirdi. Hoyratlığın ve ilgisizliğin kadınları yıprattığı bu yoksul mahalle için hiç de fena sayılmazdı Juliana gibi bir kız.

Önceleri, Eduardo da onlarla birlikte şuraya buraya gitti. Daha sonra bir aralık Kuzey'e, Arrecifes'e bir iş yolculuğu mu ne yaptı, oradan gelirken de yanında bir kız getirdi. Ama kızı bir iki gün sonra sepetledi. Suratı asıldı; köşedeki meyhanede yalnız başına içki içmeye başladı, kimselerle konuşmaz oldu. Cristián'ın kadınına yakmıştı abayı. Olup bitenleri belki de ondan önce farkeden mahalleli, ellerini ovuşturup için için sevinerek iki kardeşin birbirlerine düşmesini beklemeye koyuldular.

Bir gece geç saatte köşedeki meyhaneden eve dönen Eduardo, Cristián'm iri doru atının evin önündeki direğe bağlı olduğunu gördü. İçeride avluda, ağabeyi pazarlık elbiselerini giymiş, onu bekliyordu. Kadın girip çıkıyor, *maté* getirip götürüyordu. Cristián, Eduardo'ya, "Fariaslar'a gidiyorum, bu gece orada büyük eğlence var. Juliana burada seninle ka-

lacak; istersen onu kullanabilirsin," dedi.

Sesinin tonu yarı buyurgan, yarı dostçaydı. Eduardo ağabeyine gözlerini dikip bir süre hiç kıpırdamadan durdu, ne yapacağını şaşırmıştı. Cristián ayağa kalktı, "Allahaısmarladık," dedi -yalnızca erkek kardeşine; eşyadan başka bir şey olmayan Juliana'ya değil- atma bindi ve hiç istifini bozmadan yola koyuldu.

O geceden sonra Juliana'yı paylaştılar. Costa Bravalılara bile 'bu kadarı olmaz' dedirten bu garip ortaklığın ayrıntıları neydi, bunu kimse bilemeyecek. Bu düzen haftalarca sürdü, ama daha fazla süremezdi. İki kardeş kendi aralarında, seslenmek için bile olsa kadının adını ağızlarına almıyorlardı. Buna karşın sürekli tartışma nedenleri arıyor ve buluyorlardı. Birkaç parça derinin satışı yüzünden tartıştılar, ama aslında başka bir şey için tartışıyorlardı. Cristián sesini gitgide yükseltirken Eduardo sustu. Farkında olmadan birbirlerini kolluyorlardı. Kabadayı kısmı arasında, erkek, hiç kimseye -kendine bile- kadının, şehvet ve sahiplenmenin ötesinde bir önemi olduğunu itiraf edemez, oysa iki kardeş âşık olmuşlardı. Bu onları utandırıyordu ne de olsa.

Bir gün öğleden sonra Eduardo, Lomas'taki alanda Juan Iberra'ya rastladı. Iberra onu eline geçirdiği dilberden dolayı kutladı. İşte, Eduardo galiba o zaman dersini vermiş onun. Hiç kimsenin *-kendi* yüzüne karşı- Cristián'la alay etmesine göz yumamazdı.

Kadın her iki erkeğin isteklerini de bir hayvanın yumuşakbaşlılığıyla yerine getiriyordu; ama kardeşlerden birini, büyük olasılıkla küçüğünü yeğlediğini de pek gizleyemiyordu. Ne de olsa, kendisini paylaşmayı reddetmemekle birlikte paylaşma önerisini ilk getiren o değildi.

Günün birinde, Juliana'ya birinci avluya iki iskemle çıkarmasını, sonra da bir süre ortalarda görünmemesini söylediler, konuşacak önemli şeyleri vardı. Juliana, erkeklerin

konuşmasının uzun süreceğini düşünerek şöyle bir kestirmek üzere uzandı, ama çok geçmeden gelip onu uyandırdılar. Bir çuvala, cam boncuklu tespih ve anasından yadigâr kalan haç da dahil olmak üzere bütün eşyalarını doldurmasını söylediler. Hiçbir açıklamada bulunmadan onu öküz arabasına bindirdiler ve uzun, yorucu, sessiz bir yolculuğa çıktılar. Yağmur yağmıştı; yollar çamurluydu. Moron'a yaklaştıkları sırada şafak söküyordu. Onu oranın kerhanesini işleten kadına sattılar. Önceden anlaşmışlardı zaten; Cristián parayı alıp cebine koydu, sonra da kardeşiyle paylaştı.

Turdera'ya geri döndüklerinde, o zamana kadar bu korkunç aşkın ağında (aynı zamanda yerleşik bir düzendi de bu) tutsak olan Nilsenler, erkekler arasında kendi erkekçe yaşamlarını yeniden sürdürmeye çalıştılar. Yeniden iskambil oyununa, horoz dövüştürmeye başladılar, cumartesi gecelerinin içki âlemlerine döndüler. Belki de zaman zaman kurtulduklarını sandıkları oluyordu, ama sık sık -her biri kendi başına- anlaşılmaz ya da çok anlaşılır bir biçimde ortadan kayboluyorlardı. Yıl sonuna doğru, küçük kardeş kentte işi çıktığını söyleyerek gitti. Bunun üzerine Cristián hemen Moron'a yollandı; Eduardo'nun alacalı kısrağının kerhanenin önündeki direğe bağlı olduğunu gördü. İçeriye girdi Cristián; evet, işte kardeşi buradaydı, sırasını bekliyordu. Cristián'ın, kardeşine, "Böyle giderse atları çok yoracağız. Onu elimizin altında tutalım daha iyi," dediği söylenir.

Kerhanenin sahibiyle konuştu, kemerinin cebinden bir avuç para çıkarıp verdi ve iki kardeş kızı alıp götürdüler. Juliana, Cristián'ın atma binmişti. Eduardo onları birlikte görmeye dayanamadığı için atını mahmuzladı.

Yukarıda anlattığım yaşama döndüler yeniden. Buldukları çözüm başarısızlıkla sonuçlanmıştı, birbirlerini aldatıyorlardı çünkü. Neredeyse Kabil'in gölgesi karışacaktı işe ya, Nilsenler'in arasındaki sevgi bağı çok büyüktü -birlikte ne

sıkıntıları, ne tehlikeleri göğüslemişlerdi kimbilir!- kızgınlıklarını başkalarından çıkarıyorlardı. Yabancılardan, köpeklerden, aralarına ikilik sokan Juliana'dan.

O yıl mart ayı sona ererken sıcaklar henüz hafiflemiş değildi. Bir pazar günü (pazarları erken yatılır) Eduardo köşedeki meyhaneden dönerken, Cristián'm öküzleri boyunduruğa aldığını gördü. Cristián, "Hadi gel. Pardo'nun oraya birkaç parça deri götürmemiz gerek. Arabaya yükledim derileri, gece serinliğinden yararlanmış oluruz," dedi.

Pardo'nun dükkânı Güney'de, içerilerde bir yerdeydi yanılmıyorsam; önce eski kağnı yolundan gittiler, sonra başka bir yola saptılar. Gece çökmüş, manzara yayılmış, genişlemişti sanki.

Boyları oldukça yüksek bir saz öbeğinin çevresinden dolaştılar; Cristián daha yeni yaktığı sigarayı yere fırlattı ve sakin bir sesle, "Haydi işe koyulalım kardeşim," dedi. "Birazdan akbabalar doluşur buraya. Bugün öğleden sonra öldürdüm onu. Bütün inci boncuğuyla şuracığa bırakıverelim. Artık bize zararı dokunamaz."

Ağlamamak için kendilerini zor tutarak kucaklaştılar. Aralarında bir bağ daha vardı artık - acımasızca kurban ettikleri kadın ve onu unutmak için duydukları ortak istek.

RASTLAŞMA

Susanna Bombal'a

Sabah gazetesini şöyle bir karıştıran herkes bunu ya çevresinden kaçmak ya da akşama konuşma konusu bulabilmek için yapar. Bu nedenle, bir zamanların çok ünlü ve üzerinde çok konuşulan vakalarından biri olan Maneco Uriarte ve Duncan vakasını bugün hiç kimsenin hatırlamaması -ya da hayal meyal hatırlaması- şaşılacak şey değil. Üstelik, olay 1910 sıralarında, kuyruklu yıldızla Yüzüncü Yıldönüm şenliklerine rastlayan yıl geçmişti. O günden bugüne çok şeyler gördük geçirdik, çok şeyler kaybettik. Olayın her iki kahramanı da hayatta değil bugün; tanıklarsa konuşmamaya yemin ettiler. Yemin töreninin önemini dokuz on yaşlarımın bütün romantik ciddiyetiyle içimde duyarak yemin etmek üzere ben de el kaldırmıştım. Ötekiler benim de yemin ettiğimi farkettiler mi bilmem; sözlerini tutup tutmadıklarını da bilmiyorum. Neyse, ben hikâyeyi aradan geçen zamanın ve iyi ya da kötü yazarlığın getirdiği bütün kaçınılmaz çeşitlemelerle birlikte aşağıya alıyorum.

Yeğenim Lafimur, beni o gece arkadaşlarından birinin Defneler adındaki kır evine, kızarmış et yemeye götürmüş-

tü. Ev tam olarak neredeydi, hatırlamıyorum; Kuzey'de bir yerde, dört bir yana doğru genişleyen Buenos Aires ve onu çevreleyen düzlüklerle ilişkisi olmayan gölgeli, sakin, hafifçe ırmağa doğru meyilli, yakın köylerden birindeydi diyelim. Tren yolculuğu bana sonsuz denecek kadar uzun gelmişti, ama -herkesin bildiği gibi- zaman çocuklar için yavaş geçer. Kır evinin dış kapısından içeriye girerken hava kararmıştı bile. O an orada dünya kadar eski, hava, su, toprak, ateş kadar vazgeçilmez bir şeyler varmış gibi geldi bana; altın sarısından kahverengiye dönerek kızaran etin kokusu, ağaçlar, köpekler, ateş yakmak için toplanan çalı çırpı, erkekleri biraraya toplayan ateş.

Hepsi de yetişkinlerden, on iki kadar konuk çağrılmıştı. (En büyüklerinin henüz otuz yaşında bile olmadığını sonradan öğrendim.) Bu konuklar aynı zamanda -hemen farketmiştim bunu- benim bugün bile geri olduğum konularda çok şey biliyorlardı; yarış atları, iyi terziler, otomobiller, fiyatlarının yüksekliği, dillerde gezen kadınlar. Çekingenliğimle hiç kimse alay etmiyordu, beni görmüyorlardı bile. Çiftlikte çalışan adamlardan biri tarafından ağır ağır ve büyük bir beceriyle hazırlanan kuzu, yemek odasında uzun süre oyalanmamıza neden oldu. Epey bir süre de şarapların eskiliği tartışıldı. Bir gitar çıktı ortaya; yanlış hatırlamıyorsam yeğenim, Elias Regules'in Uruguay'ın içerilerinde yaşayan *gaucho*lar üzerine yazdığı baladlardan bir ikisini söyledi, yerel ağızla, o günlerin *lunfardo* denilen ağzıyla, Junin Sokağı'ndaki bir genelevdeki bıçak döğüşünü anlatan bir şiir okudu. Kahveler ve Havana puroları geldi. Tek bir dönüş sözü edilmiyordu. Birden, şair Lugones'in deyişiyle, 'artık çok geç kaldığını anlayanların' korkusuna kapıldım. Saate bakmaya korkuyordum. Yetişkinler arasında, toy yalnızlığımı gizlemek üzere -pek de hoşuma gitmeden- bir iki bardak şarap yuvarladım. Uriarte, Duncan'a yüksek sesle iki

kişilik poker oynamayı önerdi. Birisi böyle oynamanın zevkli olmadığını söyleyerek, bunun yerine dörtlü poker oynamayı önerdi. Duncan kabul etti, Uriarte ise anlamadığım ve anlamaya da çalışmadığım bir inatla, ilk önerisinde diretti. Aslında, şiir ve şakayla zaman öldürmekten başka bir işe yaramayan *truco* oyunuyla pasyansın orta karar dolambaçları dışında, iskambil oyunlarından hiçbir zaman zevk almamışımdır. Kimse görmeden süzüldüm çıktım odadan. Bir erkek çocuğu için eski, köhne bir ev, hele bir de alışılmadık, gölgeler içinde bir yerse (yalnızca yemek odasında ışık vardı) gezginlerin ayak bastığı yeni bir ülkeden çok daha göz kamaştırıcıdır. Adım adım odaları keşfe çıkmıştım; bir bilardo odası, dikdörtgen ve baklava biçimli camlarla süslü uzun bir galeri, bir çift sallanır iskemle, bir de bahçedeki kameriyeye bakan bir pencere kalmış aklımda. Karanlıkta yolumu kaybetmiştim; bunca yıl sonra adının Acevedo mu Acebal mi olduğunu tam olarak hatırlayamadığım ev sahibi, nasıl olduysa karşıma çıktı. Ya bana acıdığından ya da koleksiyoncu damarı kabardığından olacak, beni camlı bir dolabın yanına götürdü. Işık yanar yanmaz, çeliğin parıltısı gözlerimi kamaştırdı. Zamanında ünlü dövüşçülerin ellerinden geçmiş bıçaklardan oluşan bir koleksiyondu bu. Evin sahibi bana Kuzey'de bir yerlerde, Pergamino yakınlarında bir parça arazisi olduğunu, bu bıçakları da taşrada şuraya buraya gidip gelirken topladığını anlattı. Camlı dolabı açtı ve bıçakların üzerine iliştirilmiş etiketlere hiç bakmadan bana her bıçak hakkında bilgi vermeye koyuldu; bıçakların hikâyeleri, tarih ve yer adları dışında hemen hemen birbirinin eşiydi. Ona bu bıçaklar arasında Juan Moreira'nın kaması olup olmadığını sordum; *gaucho* dendi mi o günlerde akla Moreira gelirdi, tıpkı sonraları Martin Fierro ve Don Segundo Sombra geldiği gibi... Olmadığını itiraf etmek zorunda kaldı, ama bana ona benzer, kabzasının orta-

sı 'u' biçimli bir bıçak gösterebileceğini söyledi. Tam o sıra sözü öfkeli bağrışmalarla kesildi. Hemen camlı dolabı kapattı ve odadan çıktı; ben de peşinden gittim.

Uriarte bağırıyor, oyun arkadaşının hile yapmaya kalkıştığını söylüyordu. Ötekilerin hepsi iki oyuncunun çevresini sarmışlardı. Hatırlıyorum, Duncan herkesten daha uzun boylu, geniş omuzlu değilse bile yapılıydı; yüzü ifadesiz, saçı beyaz denecek kadar açık renkti. Moneco Uriarte'yse sinirli, esmer bir adamdı, biraz Kızılderili kanı dolaşıyordu damarlarında belki; seyrek bıyığı durmadan oynardı. Herkesin sarhoş olduğu belliydi; bilmiyorum, yerde iki üç boş şişe var mıydı, yoksa fazla film görmüş olmaktan dolayı ben mi uyduruyorum. Uriarte'nin hakaretleri dinmek bilmiyordu; önce yalnızca atıp tutuyordu, derken ana avrat düz gitmeye başladı. Duncan duymazlıktan geliyordu, ama sonunda 'artık bıktım' dercesine yerinden kalktı, bir yumruk patlattı. Yere yuvarlanan Uriarte, dişlerini gıcırdatarak bu kadar aşağlanmaya göz yummayacağını, Duncan'a sıkıysa bıçak dövüşüne gelmesini söyledi. Duncan buna yanaşmadı, ardından da açıklama niyetine, "Senden korkuyorum da ondan," dedi.

Ortalık kahkahadan yıkıldı.

Yerinden doğrulan Uriarte, "Şimdi hesaplaşacağım seninle, şimdi, burada," dedi.

Birisi -Tanrı günahını bağışlasın- silahtan yana sıkıntı çekmeyeceğini söyledi.

Gidip camlı dolabı açanın kim olduğunu bilmiyorum. Maneco Uriarte kamaların en süslü ve en uzununu, kabzasının ortası 'u' biçimli olanı seçti. Duncan'sa neredeyse laf olsun diye, çelik kısmına küçük bir ağaç resmi kazınmış tahta saplı bir bıçak seçti. Birisi, "Tam Maneco'ya göre iş, gördünüz mü kılıcı kaptı, kendini sağlama aldı," dedi. Uriarte'nin ellerinin titremeye başlaması kimseyi şaşırtmadı;

şaşırtıcı olan Duncan'ın da ellerinin titremesiydi.

Geleneğe göre kavga edecek olanların, konuk oldukları eve saygısızlık etmemek üzere dışarıya çıkmaları gerekir. Yarı şaka yarı ciddi hepimiz dışarıya, gecenin nemli havasına attık kendimizi. Ben kafayı bulmamıştım -en azından şarapla bulmamıştım- ama serüven hevesiyle dolup taşıyordu içim; biri öldürülsün de herkese anlatayım, tekrar tekrar sözünü edeyim istiyordum. Belki de o anda ötekiler de benden daha yetişkin sayılmazlardı. Aynı zamanda, hepimizin karşı konulmaz bir girdaba kapıldığını, bunun içinde boğulup gideceğimizi hissediyordum. Maneco'nun suçlamalarına kimse şuncacık inanmamıştı; herkes kavganın nedeninin şarapla ortaya çıkan eski bir düşmanlık olduğunu anlamıştı.

Sık ağaçların arasından yol alarak ilerledik; kameriyeyi de geride bırakmıştık. Uriarte ve Duncan önden yürüyorlar, bir yandan da birbirlerinin hareketlerini kolluyorlardı. Bizler çayırlık bir alana açılan yolun başında küme halinde durduk. Duncan orada ayışığının altında durmuş, sesinde hafif bir buyurganlıkla, "Burası iyiye benziyor," demişti.

İki erkek, ne yapacaklarını pek kestiremeden çayırın ortasında bekliyorlardı. O sıra bir ses çınladı: "Âletleri bırakın da ellerinizi kullanın."

Oysa berikiler kavgaya tutuşmuşlardı bile. Önce, sanki birbirlerini incitmekten korkuyormuşçasına, acemice girişmişlerdi. Bıçakları kollayarak işe başlamışlar, daha sonra gözler birbirine dikilmişti. Uriarte öfkesinden, Duncan'sa takındığı küçümseme ya da ilgisizlikten sıyrılmışlardı. Tehlike, nasıl olmuşsa olmuş, onları başka birer insan haline getirmişti; iki erkekti kavga eden, iki toy delikanlı değil. Böyle kavgalarda yalnız havada hızla çakıp sönen bıçaklar konuşur sanırdım ben; oysa şu anda kavgayı neredeyse bir satranç oyunu seyredermiş gibi izleyebiliyordum. Aradan geçen yıllar gördüklerimi abartmış ya da bulandırmış olabi-

lir elbette. Ne kadar sürdü bilmiyorum; bazan olağan zaman ölçülerinin dışına taşan olaylar vardır yaşamda.

Zırh yerine geçecek pançoları olmadığından, bıçak darbelerini savuşturmak üzere kollarının ön kısmını kullanıyorlardı. Çok geçmeden lime lime olan kol yenleri kandan simsiyah kesilmişti. Bu tür dövüşlerin acemisi olduklarını sanmakta yanıldığımızı geçirdim aklımdan. Daha baştan kendilerini türlü biçimlerde koruduklarını farketmiştim. Silahları eşit değildi. Duncan, açığını kapatmak üzere hasmına yakın dövüşmeye çalışıyordu. Uriarte'yse alttan ve uzun darbeler indirebilmek için geriye kaçıp duruyordu. Camlı dolaba dikkatimizi çeken ses bu sefer de şöyle bağırdı: "Birbirlerini öldürecekler! Durdurun şunları!"

Ama hiç kimsede buna kalkışacak yürek yoktu. Uriarte geri çekilmek zorunda kalmıştı; Duncan bir hamle yaptı. Şimdi neredeyse bedenleri birbirine yapışmış durumdaydı. Uriarte'nin silahı Duncan'ın yüzünü aradı. Birden Uriarte'nin bıçağı kısaldı sanki, uzun boylu hasmının göğsüne girip çıkıyordu şimdi. Duncan çimenlerin üzerine yuvarlandı. Tam o sırada, belli belirsiz duyulan bir sesle; "Ne garip. Her şey tıpkı rüyada gibi," dedi.

Gözlerini kapamadı, kıpırdamadı da; bir adamın bir başkasını öldürüşünü seyretmiştim.

Maneco Uriarte cesedin üzerine çöktü, açıkça hıçkırarak, bağışlanma diledi. Yaptığı, boyunu çok aşan bir şeydi. Bugün düşünüyorum da, onun cinayet işlemiş olmaktan çok, yaptığı işin anlamsızlığına yandığını anlıyorum.

Artık bakmak istemiyordum. Olmasını o kadar istediğim şey olmuştu işte, her tarafım tir tir titriyordu. Lafimur, sonradan bıçağı çekip çıkarmak için çok uğraştıklarını söyledi. Hemen oracıkta kafa kafaya verildi. Olabildiğince az yalan söyleme ve bıçak dövüşünü kılıçla yapılan bir düello olarak gösterme kararına varıldı. Aralarında Acebal da bulunan

dört kişi, düelloyu yapanların tanıkları gözükmek üzere gönüllü çıktı. Buenos Aires'te her işe bir kılıf uydurulur; birilerinin hep bir dostu vardır.

İki erkeğin iskambil oynadıkları abanoz masanın üzerinde hiç kimsenin bakmak ya da dokunmak istemediği bir yığın halinde bir deste İngiliz malı iskambil kâğıdıyla bir tomar kâğıt para duruyordu.

Bunu izleyen yıllarda, bu olayı hep birilerine anlatmak istedim, ama her defasında da bir sır sahibi olmanın, sırrı açıklamaktan daha zevkli bir şey olduğuna karar verdim. Ne var ki, 1929 sıralarında, rastlantı sonucu girişilen bir sohbet, bu uzun suskunluğuma bir son verdirdi. Polis emeklisi olan Don José Olave, Retiro'nun dereboyu mahallelerinde oturan, bıçak kullanmakta usta kabadayılara ilişkin hikâyeler anlatıyordu. Hasımlarını öldürmeyi kafalarına koymuşlarsa, bu serseriler kural mural dinlemez, gibilerden bir söz etti. Tiyatro sahnesinde gördüğümüz o gösterişli bıçak dövüşleri moda olmadan önce gerçek bıçak dövüşleri pek ender, kırk yılda bir olurdu, diye ekledi. Ben de ona bunlardan bir tanesine tanık olduğumu söyledim ve yirmi yıl kadar önce olup bitenleri anlattım.

Olave, mesleki bir ilgiyle dinledi beni, sonra da, "Uriarte'yle adı her neyse, ötekinin daha önce hiç bıçak kullanmadıklarına emin misin? Belki de babalarının çiftliğinden kalma el alışkanlıkları vardı," dedi.

"Sanmıyorum," dedim. "O gece orada bulunan herkes birbirini iyi tanıyordu, iki erkeğin kavga edişleri karşısında hepimizin ağzı açık kaldı."

Olave, sakin bir sesle, yalnızca sesli düşünüyormuş gibi sürdürdü sözünü: "Bıçaklardan birinin kabzasının ortası 'u' biçimindeydi diyorsun. Bu tip bıçaklardan ikisi oldukça ünlüydü - Moreira'nınkiyle Juan Almada'nınki. Almada Güney'dendi, Tapalque'den."

Belleğimde bir şeyler canlanır gibi olmuştu. Olave sözünü sürdürdü: "Bir de tahta saplı bir bıçaktan sözetmiştin, çelik kısmında 'Küçük Ağaç' markası kazılıymış hani. Bunlardan binlerce vardır, ama bir tanesi vardır ki-"

Bir an sustu, sonra şunları söyledi: "Senor Acavedo'nun yukarılarda, Pergamino yakınında büyük bir arazisi vardı. Oralarda ünlü bir kabadayı türemişti - Juan Almanza'ydı adı. Bu yüzyılın başlarında oluyor bütün bunlar. On dört yaşındayken bu bıçaklardan biriyle ilk cinayetini işledi. Ondan sonra da uğur getirsin diye o bıçaktan hiç şaşmadı. Juan Almanza ve Juan Almada birbirlerine kinliydiler, en çok da herkesin adlarını karıştırmasına içerliyorlardı. Uzun süre dağ bayır birbirlerini aradılar, ama bir türlü karşılaşmadılar. Juan Almanza bir seçim kavgasında mı ne, serseri bir kurşunla vuruldu. Ötekiyse Las Flores hastanesinde eceliyle öldü galiba."

Bugün artık hiçbiri yaşamayan dokuz ya da on kişi daha görmüştü benim gördüklerimi -bıçağın ete birden girişiyle karanlık göğün altında uzanmış yatan cesedi- ama kimbilir belki de gördüklerimiz başka bir hikâyenin, çok daha eski bir hikâyenin sonuydu. Duncan'ı öldürenin Maneco Uriarte mi olduğunu, yoksa çok daha ürkünç bir biçimde, kavgaya tutuşanların bıçaklar mı olduğunu düşündüm. Bıçağı ilk kavradıklarında Uriarte'nin de Duncan'ın da ellerinin nasıl titrediğini hatırladım; sanki camlı dolapta yıllar yılı yanyana yatan bıçaklar daldıkları uykudan uyanıyorlardı. *Gauchol*ar toza toprağa karıştıktan sonra bile, bıçaklar *-bıçaklar,* onların araçları durumundaki insanlar değil- nasıl vuruşacaklarını unutmamışlardı. Ve o gece yaman dövüşmüşlerdi.

Eşya insandan daha dayanıklı; kimbilir bu bıçaklar belki de bir daha karşılaşır, kimbilir, hikâye burada son bulmuyordur.

Labirentinde Ölen Kral
İbni Hakan el-Buhâri

"...kendisine bir yuva yapan örümcek gibi; oysa yuvaların en çürüğü örümcek ağıdır."

Kur'an, XXIX, 40

"İşte," dedi Dunraven, kasvetli bataklığa, denize, kum tepelerine, çoktandır onarılmamış bir ahırı andıran gösterişli, ama yıkık dökük yapıya puslu yıldızları da katan bir el hareketiyle: "Atalarımın toprakları burası."

Yoldaşı Unwin piposunu ağzından çıkarıp onay anlamına gelen bir şeyler mırıldandı. 1914 yılının ilk akşamıydı; onurlu tehlikelerden yoksun bir dünyadan bıkmış bu iki arkadaş, Cornwall'ın iyice dışındaki bu yerleri çok önemsiyorlardı. Dunraven kara bir sakal bırakmıştı. Kendisini, konusunu henüz bilmediği, ama yazıldığında çağdaşlarının ancak sayfalarını karıştırmakla yetinebilecekleri koskoca bir destanın yazarı olarak görüyordu. Unwin'inse Fermat tarafından Diophantes'in sayfalarının birinin kenarında yazıldığı sanılan kuram üzerine bir incelemesi yayımlanmıştı. Her iki erkek de -söylemeye gerek var mı?- genç ve heyecanlıydılar, başlarında kavak yelleri esiyordu.

"Bundan bir çeyrek yüzyıl önce," dedi Dunraven, "bilmem hangi Nil kabilesinin başı ya da kralı İbni Hakan el-Buhâri, bu yapının ortasına düşen odada yeğeni Zeyd tara-

fından öldürüldü. Aradan bunca yıl geçmesine karşın, ölümü hakkındaki gerçekler açıklığa kavuşmuş değil."

Unwin, âdeti olduğu üzere "Neden?" diye sordu.

"Birçok nedeni var," karşılığını aldı. "Birincisi, bu yapı bir labirenttir. İkincisi, buranın bekçiliğini yapanlar bir köleyle bir aslandı. Üçüncüsü, gizli bir hazine vardı, o yokoldu. Dördüncüsü, cinayet işlendiğinde katil ölüydü. Beşincisi-"

Sıkılan Unwin onun sözünü kesti:

"Bilinmeyenleri çoğaltıp durma," dedi. "Olayların sadeliği bozulmamalı. Poe'nun çalman mektubunu, Zangwill'in kilitli odasını unutma."

"Ya da karmaşıklaştırılmalı her şey," dedi Dunraven. "Sen de evreni unutma."

Dik kum tepelerini tırmanarak labirente ulaşmışlardı. Bu kadar yakından bakıldığında, bir insan boyundan biraz daha yüksek, sıvasız tuğladan örülü, dümdüz, neredeyse sonsuza dek uzanan bir duvar gibi görünüyordu. Dunraven, yapının bir çember biçiminde olduğunu söyledi; çember o kadar genişti ki eğimi neredeyse kaybolmuştu. Unwin'in aklına düz bir çizgiyi sonsuz bir çemberin eğimi sayan Cusa'lı Nicholas geldi. Yürüdüler, yürüdüler; geceyarısına doğru çıkmaz, tehlikeli bir geçite açılan dar bir delik buldular. Dunraven evin içinde birçok çatallanan yol olduğunu, ama hep sola dönerlerse bir saatten kısa bir sürede labirentin tam merkezine ulaşabileceklerini söyledi. Unwin bu öneriyi kabul etti. İki erkeğin temkinli adımları taş döşeli zeminde çınladı; koridor çatallanıyor, daha dar başka koridorlara açılıyordu. Tavan, onları evin içine hapsetmek istermişçesine iyice alçaldı. Koyu karanlığın içinde tek sıra halinde yürümek zorunda kaldılar. Unwin önden gidiyor, kaba örülmüş duvarlarla dönemeçlerin sıklığı yüzünden sık sık adımlarını yavaşlatmak zorunda kalıyordu. Görünmeyen duvar, elinin altında sonsuza dek akıp gitmekteydi. Ka-

ranlıkta hızı kesilen Unwin, arkadaşının ağzından Hakan'ın ölümünün hikâyesini dinledi:

"Belki de ilk anılarımdan biri," dedi Dunraven, "İbni Hakan el-Buhâri'nin Pentreath limanında boy gösterişidir. Ayaklarının dibinde aslan olan bir zenciyle hem de - hiç kuşku yok ki, İncil'deki gravürler dışında hayatımda gördüğüm ilk zenci ve ilk aslan. Daha çocuktum, ama güneş rengi hayvanla gece rengi adamın beni İbni Hakan'ın kendisi kadar etkilemediklerini hatırlıyorum. Gözüme çok uzun boylu görünmüştü; kara sarı suratlı, kara gözleri yarı örtük, burnu dünyaya meydan okuyan, etli dudaklı, safran rengi sakallı, geniş göğüslü, yürüyüşü kendinden emin ve sessiz bir adamdı. Evde, 'Gemiyle bir kral geldi,' dedim. Daha sonra, duvarcılar burada işe koyulduklarında, ünvanı genişlettim, Babil Kralı dedim ona.

"Bu yabancının Pentreath'da yerleşeceği haberi sevinçle karşılandıysa da, evinin boyutları ve biçimi hoşnutsuzluk ve şaşkınlığa yolaçtı. Bir evin tek bir odayla millerce koridordan oluşması doğru değildi. 'Yabancılar arasında böyle evler yaygın olabilir,' diyordu herkes, ama, burada, İngiltere'de, olacak iş değil!' Alışılmışın dışında şeyler okumaya meraklı olan rahibimiz Mr. Allaby bir yerlerden bir Doğu masalı bulup çıkardı; bu, bir labirent inşa ettiği için Tanrı tarafından cezalandırılan kralın masalıydı, bize kürsüden okudu. Hemen ertesi gün, İbni Hakan, rahibin evine bir ziyaret yaptı; ikisinin arasında geçen kısa konuşmanın ayrıntıları o sıralarda bilinmiyordu, ama kilisede bir daha gurur denen günaha ilişkin vaaz dinlemedik, Magripli de duvarcı bulmakta güçlük çekmedi. Yıllar sonra, İbni Hakan öldüğünde, Allaby yetkililere aralarında geçen konuşmanın içeriğini açıkladı.

"Kendisine gösterilen iskemleye oturmayı reddeden İbni Hakan ona aşağı yukarı şu sözleri söylemişti: 'Benim yap-

makta olduğum işi hiçbir insanoğlu yargılayamaz. Öyle günahlar işledim ki, Tanrı'nın adını yüzlerce, yüzlerce yıl boyu tekrarlasam da çekeceğim azapların bir tekinden bile kurtulamam; öyle günahlar işledim ki, seni şu ellerimle öldürsem Peder Allaby, Yüce Yargı'nın benim için uygun gördüğü işkenceleri bir nebze olsun artırmaz bu. Ünümün yayılmadığı ülke yok yeryüzünde. İbni Hakan el-Buhâri benim adım; zamanında elimde demir asayla çöl kabilelerine hükmettim. Yıllar boyu, yeğenim Zeyd'in yardımıyla inim inim inlettim onları. Sonunda Tanrı yakarışlarını duydu da bana başkaldırmalarına gözyumdu. Ordularım dağıldı, kılıçtan geçirildi; yağmacılık yaptığım günlerde biriktirdiğim servetle birlikte kaçmayı başardım. Zeyd beni tam bir kümbetin dibinde yatan kutlu adamın türbesine götürdü. Köleme gözünü çölden ayırmamasını söyledim. Zeyd ve ben altın sikkelerle dolu sandığımızla içeri girdik, bitkin bir halde uykuya daldık. O gece, kıvıl kıvıl yılanların tuzağına düştüğümü gördüm rüyamda. Dehşet içinde uyandım. Şafak vaktiydi, Zeyd yanımda uyuyordu; bana bu rüyayı bedenime sürünen bir örümcek ağı gördürmüştü. Korkağın teki olan Zeyd'in böylesine deliksiz uyuması ağırıma gitti. Elimdekinin bitmek tükenmek bilmez bir servet olmadığını, Zeyd'in de bundan pay isteyeceğini düşündüm. Gümüş kabzalı hançerim kemerimde duruyordu; kınından sıyırıp boğazını kestim onun. Acı içinde kıvranırken tam olarak anlayamadığım bir şeyler fısıldadı. Baktım ona. Ölüydü, ama olur da dirilir diye köleme ölünün yüzünü ağır bir taşla ezmesini söyledim. Sonra güneş altında epeyce yol aldık, bir gün bir deniz gördük. Çok uzun direkli gemiler yol alıyordu bu denizde. Bir ölünün bu denizleri aşamayacağını düşündüm, uzak ülkelere kaçmaya karar verdim. Gemiyle yola çıktığımızın ilk gecesi, Zeyd'i öldürdüğümü gördüm rüyamda. Her şey aynı biçimde olup bitti, yalnız bu defa söyledikleri-

ni anladım. Dedi ki: 'Nerede gizlenirsen gizlen, şimdi senin beni öldürdüğün gibi, ben de bir gün seni öldüreceğim.' Bu tehdidi boşa çıkarmaya ant içtim. Zeyd'in ruhu yolunu kaybetsin diye, kendimi bir labirentin yüreğine gizleyeceğim.'

"Bunları söyledikten sonra çıktı gitti. Allaby, Magripli'nin kaçık olduğunu ve deli saçması labirentinin de kaçıklığının apaçık bir belirtisi olduğunu varsaymak için elinden geleni yaptı. Arkasından da bu açıklamanın eşi görülmemiş yapıyla eşi duyulmamış hikâyeye uyduğunu düşündü. Ne var ki, İbni Hakan denen adamın kendi üzerinde bıraktığı güçlü izlenim buna uymuyordu. Kimbilir, belki de böyle masallar Mısır'ın kum çöllerinde yaygındı; böyle garip yapılarsa (Plinus'un ejderhaları gibi) bir kişiden çok, bir kültürün malı olabilirdi. Londra'ya bir inişinde, Allaby, *Times*'m eski sayılarını karıştırdı; ayaklanmanın ve el-Buhâri'yle korkaklığı herkesçe bilinen vezirinin bunu izleyen düşüşlerinin gerçek olduğunu gördü.

"Duvarcılar işlerini bitirir bitirmez, el-Buhâri, labirentin merkezine yerleşti. Onu kentte bir daha gören olmadı; arasıra Allaby, Zeyd'in kralı yakalayıp öldürdüğü kuşkusuna kapılıyordu. Geceleyin, rüzgâr, bize aslanın kükremesini ulaştırıyor, ağıldaki koyunlar yüzyılların ötesinden gelen bir korkuyla birbirlerine sokuluyorlardı.

"Doğu limanlarından gelip Cardiff'e ya da Bristol'e giden gemilerin küçük körfeze demirlemeleri âdettendi. Köle labirentten çıkıp (labirent o sırada şimdiki gibi soluk pembe değil kızıl renkteydi) limana iner, gemilerin tayfalarıyla gırtlaktan gelen sesler çıkararak bir şeyler konuşur, sanki adamların arasında vezirin hayaletini arardı. Bu gemilerin yasak mallar taşıdıkları bilinirdi, alkol ya da kaçak fildişi taşıyan gemiler neden ölü adam taşımasın?

"Yapının bitirilişinden üç yıl kadar sonra, bir ekim sabahı *Sharon Gülü* tam dik kayalıkların orada demirledi. Ben bu

gemiyi gözlerimle görmedim, onun için zihnimde yaşattığım imgesi çoktan unuttuğum Abukir ya da Trafalgar gemilerinin gravürlerinden etkilenmiş olabilir. Ama sanıyorum, bu gemi öyle ince ayrıntılarla bezenmiş bir gemiydi ki, bir gemi mühendisinden çok bir marangozun, hatta bir tahta oyma ustasının elinden çıkmış gibiydi. Cilalı, koyu renkli, hızlı ve sessiz bir gemiydi (gerçekte değilse bile, en azından rüyalarımda), mürettebatıysa Araplarla Malayalılardan kuruluydu.

"Şafakta demir attı ve aynı günün akşamı İbni Hasan, Allaby'yi görmek için papaz evine daldı. Tam anlamıyla müthiş bir korkunun pençesindeydi. Zeyd'in labirente geldiğini ve köleyle aslanın öldürüldüğünü anlatıncaya kadar akla karayı seçti. Büyük bir ciddiyetle yetkililerin kendisine yardım edip edemeyeceklerini sordu. Allaby daha ağzını açıp bir şey söylemeden çıktı gitti el-Buhâri; sanki kendisini ikinci ve son kere papaz evine getiren o korkunç dehşetin önüne kapılmış gidiyordu. Kütüphanesinde tek başına kalan Allaby, şaşkınlıkla bu korkudan ödü patlamış adamın Sudan kabilelerine kılıç zoruyla boyun eğdiren adam olduğunu, savaşın, öldürmenin ne demek olduğunu bildiğini düşündü. Allaby, ertesi gün geminin yola çıktığını öğrendi. (Sonradan anlaşıldığına göre Kızıl Deniz'deki Suakin Limanına doğru yola çıkmıştı.) Kölenin ölümünü doğrulama görevinin kendisine düştüğü inancıyla labirente yollandı. El-Buhâri'nin soluk soluğa anlattıkları ona tamamen akıldışı gelmişti, ama koridorun bir dönemecinde aslanla karşılaştı, aslan ölüydü, bir başka dönemeçte köleyi gördü, o da ölüydü. Tam ortadaki odadaysa yüzü taşla ezilmiş el-Buhâri'yi buldu. Adamın ayaklarının dibinde küçük, sedef kakmalı bir sandık duruyordu; kilit zorlanarak kırılmıştı, içinde tek bir kuruş bile yoktu."

Arada, söylev çekiyormuşçasına duraklayan Dunraven

son cümlelerinin etkileyici olmasına çalışmıştı. Unwin, arkadaşının bu cümleleri daha önce kimbilir kaç kere, hep aynı kendine güvenle, ama hep aynı yavan etkiyi uyandıracak biçimde tekrarladığını düşündü. İlgilenmiş görünmek için, "Aslanla köle nasıl öldürülmüşler peki?" diye sordu.

Dinleyicisine aman vermemeye kararlı ses, kötücül bir kendinden hoşnutlukla, "Onların suratları da taşla ezilmişti," diye getirdi gerisini.

Şimdi adamların ayak seslerine bir de yağmurun boğuk fısıltısı karışmıştı. Unwin geceyi labirentte, labirentin merkezindeki odada geçirmek zorunda kalacaklarını düşündü, bu sıkıcı zorunluğa ilerde bir serüven gözüyle bakılabilirdi hiç değilse. Sesini çıkarmadı. Dunraven dayanamadı, sonuna kadar gitmeye kararlı bir adam tavrıyla, "Bu hikâyenin açıklaması olabilir mi?" diye sordu.

Unwin, sesli düşünüyormuş gibi, "Açıklaması olup olmadığını bilmem. Tek bildiğim yalan olduğu," dedi.

Dunraven bunun üzerine öfkelendi, oldukça sert sözler sarfederek bütün Pentreath halkının söylediklerine tanıklık edeceğini, masal uydurmak istese çok daha iyisini uydurabileceğini, ne de olsa yazar olduğunu ileri sürdü. En az Dunraven kadar şaşıran Unwin özür diledi. Karanlıkta zaman genişlemiş, yayılmıştı sanki; her ikisi de yollarını kaybettiklerinden korkar, yorgunluklarını hissetmeye başlarken, yukarıdan gelen cılız bir ışık dar bir merdivenin alt basamaklarını aydınlattı. Basamakları çıkınca, yıkık bir odaya girdiler. Kötü yazgılı kral, korkusuna tanıklık eden iki şey bırakmıştı geride: bataklığa ve denize bakan ince, yarık biçiminde bir pencereyle tam merdivenin eğimi üzerine açılan kapaklı bir tuzak. Geniş olmasına karşın, oda bir hapishane hücresini andırıyordu.

Yağmurdan korunmaktan çok, dostlarına anlatacak ilginç bir olay bulunsun diye, iki adam geceyi labirentte geçirdi-

ler. Matematikçi deliksiz uyudu; bir işe yaramadığını bildiği halde aklına gelen şu dizelerden bir türlü kurtulamayan şairse gözünü bile kırpmadı:

Suratı yok o somurtkan, o korkunç aslanın
Suratı yok korkudan dili tutulan kölenin
Suratı yok Kral'ın...

Unwin, el-Buhâri'nin ölümü hikâyesine karşı kayıtsız kaldığını sanıyordu, ama bilmeceyi çözdüğünden emin olarak uyandı. Gün boyunca, kafası meşguldü, ters davrandı, bulmacanın parçalarını bir araya getirmeye çalıştı. İki gece sonra Londra'da bir *pub*'da Dunraven'e rastladı ve ona özetle şunları söyledi: "Cornwall'da sana, anlattığın hikâyenin yalan olduğunu söyledim. *Veriler* gerçekti ya da gerçek oldukları varsayılabilirdi, ama senin anlattığın biçimiyle yalan oldukları çok açıktı. Yalanların en büyüğünden başlayacağım - o akıl almaz labirentten. Bir kaçak labirente saklanmaz. Kendisine denize bakan dik bir kayalığın tepesinde her gemideki mürettebatın en uzaktan bile görebileceği kızıl renkte bir labirent yaptırmaz. Bütün dünya zaten bir labirentken kendine ne diye labirent yaptırsın? Londra, gerçekten saklanmak isteyen biri için, bütün koridorları bir gözetleme kulesine çıkan bir yapıdan daha iyi bir labirenttir. Bu basit sonuca, geçen gece seninle birlikte damı döven yağmuru dinler ve uykuya dalmayı beklerken vardım. Yağmurun etkisiyle, senin saçmaladıklarını salim kafayla düşünmeye çalıştım."

"Diziler kuramını mı yoksa uzanın dördüncü boyutunu mu düşündün?" diye sordu Dunraven.

"Hayır," dedi Unwin, ciddiydi. "Girit Labirentini düşündüm. Merkezinde boğa kafalı bir adam olan labirenti."

Dedektif hikâyelerine son derece düşkün olan Dunraven, esrarengiz bir olayın çözümünün olayın kendisinden daha

az ilginç olduğunu düşünürdü. Esrarengiz olaylarda doğaüstü, hatta Tanrısal bir yanı vardı; çözümlerse her zaman bir tür 'elçabukluğu'ndan zarar görürdü. Kaçınılmaz sonucu geciktirmek üzere, "Paraların üzerinde ve heykellerde Minotauros'un boğa kafalı olduğu görülür. Dante, Minotauros'u boğa gövdeli ama insan kafalı bir yaratık olarak düşünmüştü," dedi.

"O görüş de benim çözümüme uyar," diye onayladı Unwin. "Önemli olan hem inin hem de inde yaşayan canavarın korkunç olmaları. Minotauros labirentine yakışır, onu haklı kılar. Rüyada savrulan bir tehdit içinse aynı şey söylenemez. Minotauros imgesini yakaladığımda (içinde labirent olan böyle esrarengiz bir olayda kaçınılmaz elbet) mesele yarı yarıya çözülmüştü diyebilirim. Gene de açık söyleyeyim, bu antik imgenin nasıl olayın anahtarı olabileceğini tam anlayamamıştım, senin anlattıklarında bir ayrıntı yakaladım - örümcek ağı."

"Örümcek ağı mı?" diye tekrarladı Dunraven, afallamıştı.

"Evet. Örümcek ağı (Platoncu örümcek ağı - bunu aklından çıkarma), katile (çünkü ortada bir katil var) işlediği cinayeti hatırlatmışsa hiç şaşmam. Türbedeyken, el-Buhâri'nin rüyasında kıvıl kıvıl yılanlar gördüğünü, uyandığındaysa bu rüyaya neden olanın bir örümcek ağı olduğunu anlattığını hatırlarsın. El-Buhâri'nin o rüyayı gördüğü geceye dönelim. Yenilgiye uğrayan kral, vezir ve köle, yanlarında hazineyle birlikte çölde kaçıyorlar. Geceyi geçirmek için bir türbeye sığınıyorlar. Korkak bildiğimiz vezir uykuya dalıyor; yürekli bildiğimiz kral uyumuyor. Hazineyi paylaşmamak için kral veziri bıçaklıyor. Birkaç gece sonra vezirin hayaleti kralı rüyasında tehdit ediyor. Bütün bunlar inandırıcı değil. Benim yorumuma göre, olaylar başka türlü gelişti: O gece yürekli bir adam olan kral uyudu, korkak Zeyd ise gözünü bile kırpmadı. Uyumak her şeyi unutmaktır ve

böyle bir unutuş da, arkandan eli bıçaklı adamların geldiğini biliyorsan, mümkün değildir. Gözünü hırs bürüyen Zeyd uyumakta olan kralının üzerine eğildi. Onu öldürmeyi düşündü (hatta belki bıçağıyla da oynadı), ama cesaret edemedi. Tavşan uykusunda olan köleyi uyandırdı, hazinenin bir bölümünü türbeye gömdüler ve önce Suakin'e, oradan da İngiltere'ye kaçtılar. Kendilerini el-Buhâri'den gizlemek için değil, ama onu bulundukları yere çekip öldürebilmek için, örümceğin ağını örmesi gibi, denize bakan yüksek tepelerin üzerindeki kızıl renkli labirenti yaptırdılar. Vezir, gemilerin kızıl sakallı adam, köle ve aslan söylentisini Sudan kıyılarına taşıyacaklarını biliyordu. Er ya da geç el-Buhâri gelecek, labirentlerinde onları arayacaktı. Labirentin son dönemecinde, tuzak bekliyordu onu. El-Buhâri, Zeyd'i hiçbir zaman ciddiye almamıştı, şimdi de en ufak önlem bile almaya gerek görmedi. En sonunda, beklenen gün geldi; İbni Hakan İngiltere'ye vardı, dosdoğru labirentin kapısına dayandı, onun çıkmaz koridorlarında dolaştı ve belki de merdivenin ilk basamağına ayağını henüz atmıştı ki, veziri onu tabandaki kapaklı tuzağın oradan vurarak öldürdü - tabanca kurşunuyla mı, bilmiyorum. Köle, aslanın işini bitirecek, tek bir kurşun da kölenin işini bitirecekti. Sonra Zeyd, bir kayayla her üçünün de suratlarını ezdi. Böyle yapması gerekiyordu; suratı kayayla ezilmiş tek bir adam, ortada bir kimlik sorunu olduğunu akla getirirdi, ama hayvan, kara derili adam ve kral bir dizi oluşturuyorlardı ve ilk ikisi gözönünde tutulduğunda, sonuncusu doğal görünecekti. Allaby'le konuşurken korku içinde olduğuna şaşmamak gerek; korkunç eylemini yeni tamamlamıştı, İngiltere'den kaçıp hazineyi bulacaktı."

Dunraven, Unwin'in sözlerini dalgın bir sessizlik ve belki de inanmazlıkla karşıladı. Karar vermeden önce bir büyük bira daha ısmarladı.

"Benim İbni Hakan'ın aslında Zeyd olabileceğini itiraf ederim," dedi. "Böylesi dönüşümler oyunun klasik kuralları, okurun ısrarla beklediği geleneksel kurmaca gereklerindendir. İtiraf etmeye yanaşmayacağım şeye gelince de senin hazinenin bir bölümünün Sudan'da gömülü olduğu yolundaki varsayımın. Zeyd'in hem kraldan hem de kralın düşmanlarından kaçtığını unutma; birazını gömerek zaman kaybetmektense bütün hazineyi çaldığını düşünmek daha akla yakın. Sonunda, sandıkta tek kuruş bile bulunmaması bütün paranın harcanmış olmasındandır belki de. Nibelungların kırmızı altını gibi tükenmek bilmez olmayan altın tamamen duvarcılara harcanmış olabilir. O zaman İbni Hakan çoktan yenip bitirilmiş bir hazineyi ele geçirmek üzere denizler aşmış demektir."

"Bence yenip bitirilmiş denemez," dedi Unwin. "Vezir bir gâvur adasında, yalnızca kralı kendine çekmek için değil, aynı zamanda krala mezar olsun diye çember biçiminde, büyük bir tuzak kurmaya yatırdı o parayı. Tahminim doğruysa, nefret ve korkuyla hareket etti, hırsla değil. Hazineyi çaldı ve ancak bundan sonra aslında başka bir şeyin peşinde olduğunu farketti. Aslında İbni Hakan'ın ölümünü görmek istiyordu. Kendini İbni Hakan'mış gibi yaptı, onu öldürdü ve sonunda da İbni Hakan *oldu."*

"Evet," diyerek bu görüşe katıldı Dunraven. "İşe yaramaz serserinin tekiydi; bir tek dileği vardı, o da ölüp de bir hiç olmadan önce, geriye baktığında bir zamanlar kral olmuş olduğunu ya da herkesi kral olduğuna inandırdığını hatırlamak..."

İki Kral ve İki Labirent

(Labirentinde Ölen Kral, İbni Hakan el-Buhâri hikâyesinde, Rahip Allaby'nin rahip kürsüsünden anlattığı menkıbedir.)

Sözüne güvenilir tarihçilerin anlattığına göre (gerçi her şeyi bilen bir tek Allah'tır) eski zamanlarda Babil'de hüküm süren bir kral varmış. Bu kral bütün mimarlarıyla sihirbazlarını çağırmış ve aklıbaşında hiçbir insanın içine girmeye cesaret edemeyeceği kadar dolambaçlı, girenlerin de yollarını kaybedecekleri kadar ince tuzaklarla dolu bir labirent inşa etmelerini buyurmuş. Böyle bir girişim "küfür" sayılırmış, çünkü insanı şaşırtmak da mucizeler yaratmak da yalnızca Allah'a özgüdür. Gel zaman git zaman, bu kralın sarayına Arap krallarından biri gelmiş; Babilli kral da (konuğunun saflığıyla eğlenmek üzere) konuk kralı labirente sokmuş. Konuk kral labirentte dört dönerek korku ve şaşkınlık içinde çıkış yolunu araya araya akşamı etmiş. Sonunda tek çarenin Allah'tan geleceğini görerek Onun yardımına sığınmış ve çok geçmeden kapıyı bulmuş. Dışarı çıktığında ağzını açıp da tek bir serzenişte bulunmamış. Bunun yerine Babilli krala kendi yurdunda kendisinin de bir labirenti olduğunu ve Allah nasib ederse bu labirenti bir gün seve seve ona gösterebileceğini söylemiş. Sonra Arabistan'a dönmüş,

komutanlarını ve ordularını toplayarak Babil üzerine yürümüş. Talihi öylesine yaver gitmiş ki, ülkenin kalelerini yerlebir etmiş, halkını kılıçtan geçirmiş, kralı da tutsak almış. Onu hızlı giden bir deveye bağlamış ve çöle sürmüş. Üç gün yol almışlar, sonunda galip kral: "Sen zamana sözü geçen, ey çağının en yüce kralı! Sen beni Babil'de sayısız merdivenle, kapıyla, duvarla dolu tunçtan bir labirente hapsetmek istemiştin; işte şimdi de Yüce Allah bana seni kendi labirentime sokma fırsatı verdi. Bu öyle bir labirent ki bunda ne tırmanılacak merdivenler, ne zorlanacak kapılar, ne insanı yorgunluktan bitap düşürecek sonsuz koridorlar, ne de birdenbire önüne çıkan duvarlar var."

Demiş ve Babilli kralın iplerini çözmüş; onu orada, çölün ortasında açlık ve susuzluktan ölmeye bırakmış. *Hayy-ı Lâyemut* (Ölmeyen Canlıya And Olsun).

BEKLEYİŞ

Fayton onu Buenos Aires'in kuzeybatı kesimindeki o sokakta, dört bin dört numaranın önünde bıraktı. Daha saat sabahın dokuzu olmamıştı; adam, üzerleri tozlu çınar ağaçlarını, her birinin altındaki dörtköşe toprak parçasını, küçük balkonlu saygın evleri, aynı sıradaki eczaneyi, boya ve nalbur dükkânının donuk renkli tabelalarını onaylarcasına gözden geçirdi. Uzun, penceresiz bir hastane duvarı sokağın karşı yanındaki yaya kaldırımına sırtını vermişti; daha aşağıdaki limonluklardan güneş ışıkları yansıyordu. Adam (şu anda rüyada görülen şeyler gibi gelişigüzel, rastlansal ve belli bir sıradan yoksun olan) bütün bu şeylerin zaman içinde, eğer Tanrı isterse, değişmez, gerekli ve tanıdık olacağını düşündü. Eczanenin vitrininde porselenden harflerle 'Breslauer' yazılıydı; Yahudiler İtalyanların yerini alıyordu, onlar da Kreollerin yerini almışlardı. Böylesi daha iyiydi; adam kendi ırkından insanlarla bir arada olmak istemiyordu.

Arabacı ona bavulunu indirmekte yardım etti; dalgın ya da yorgun görünüşlü bir kadın, neden sonra kapıyı açtı.

Arabacı oturduğu yerden adama demir paralardan birini, Melo'daki otelde geçirdiği o geceden beri cebinde duran yirmi *centavo*luk Uruguay parasını geri verdi. Adam ona kırk *centavo*luk bir para uzattı ve, "Kendimi herkese unutturacak biçimde davranmalıyım. İki yanlışlık yaptım: Yabancı bir para kullandım ve bu yanlıştan kaygı duyduğumu belli ettim," diye düşündü.

Kadını izleyerek girişteki holü ve avluyu geçti. Neyse ki ona ayrılan oda ikinci bir avluya açılıyordu. Yatak, sanatkâr bir ustanın elinde, benzeri görülmemiş dal ve sarmaşık biçimlerine sokulmuş demirdendi; bunun dışında çam tahtasından yüksek bir elbise dolabı, yatağın başucunda bir komodin, kitaplarla dolu yere yakın bir raf, birbirinin eşi olmayan iki sandalye, ayrıca lavabosu, sürahisi, sabun tablası ve camı isli şişesiyle bir yıkanma yeri de bulunuyordu. Duvarları, Buenos Aires ilinin bir haritasıyla bir haç süslüyordu; kızıl renkli duvar kâğıdının üzerinde kuyruklarını açmış kocaman tavuskuşu desenleri vardı. Odanın tek kapısı avluya açılıyordu. Bavulu odaya yerleştirmek için sandalyelerin düzenini değiştirmek gerekti. Kiracı hiçbir şeye ses çıkarmıyordu; kadın adını sorduğunda "Villari" dedi - gizli bir meydan okuma olsun ya da gerçekte hissetmediği bir utancı azaltsın diye değil, bu ad onu rahatsız ettiği, aklına başka bir ad getirmesi mümkün olmadığı için. Yok, düşmanının adını benimsemenin kurnazca bir hile olduğu yolundaki yazınsal kuruntunun çekiciliğine kapılmış filan değildi...

Bay Villari, önceleri evden dışarı çıkmadı; birkaç hafta geçince, gün batarken kısa bir süre çıkmayı alışkanlık haline getirdi. Bir gece üç bina ötedeki sinemaya gitti. Her zaman en arka sırada oturdu; bir keresinde film bitmeden az önce kalktı. Yeraltı dünyasıyla ilgili trajik öykülerdi seyrettikleri; bu öykülerde hiç kuşkusuz yanlışlar vardı; bu öykülerde hiç kuşkusuz önceki yaşamının parçası olan görüntü-

ler de vardı. Sanatla gerçekliğin örtüşebileceği düşüncesine yabancı olduğu için, Villari bunlara aldırış etmedi. Direnmedi, filmlerden hoşlanmaya çalıştı; bunların gösterilme nedenlerini anlamak istiyordu. Roman meraklılarının tersine, kendini hiçbir zaman sanat eserindeki kişilerden biri olarak görmemişti.

Postadan, değil mektup, reklam broşürü bile almazdı. Gene de belirsiz bir umutla her gün gazetedeki sütunlardan birini okumayı sürdürdü. Öğleden sonraları sandalyelerden birini kapının yanma çıkarır, olanca ciddiyetiyle *maté*sini hazırlar, gözlerini bitişikteki çok katlı yapının asmalarla örtülü duvarına dikerek içerdi. Yıllar süren yalnızlık ona bellekte bütün günlerin birbirine eş olmaya yüztuttuğunu, öte yandan hapishanede ya da hastanede bile beklenmedik olaylar getirmeyen, minicik beklenmedikliklerden örülü yarı saydam bir ağ olmayan bir gün bulunmadığını öğretmişti. Öteki tutsaklıklarda günleri ve saatleri saymanın çekiciliğine kaptırmıştı kendini, ama bu tutsaklık başkaydı, çünkü sonu yoktu - meğer ki bir sabah gazete Alejandro Villari'nin ölüm haberini getirsin. Villari'nin *çoktan ölmüş olması da* mümkündü, o zaman bu yaşam bir rüyaydı. Bu olasılık onu tedirgin ediyordu, çünkü bunun kendisi için bir rahatlama mı yoksa şanssızlık mı olacağına hiçbir zaman karar verememişti; sonunda, kendi kendine böyle bir olasılığın saçma olduğunu söyleyerek aklından sildi. Geride kalan -zamanın akışından çok, dönüşü olmayan bir iki olay yüzünden geride kalan- o günlerde birçok şeyi önüne geçilmez bir tutkuyla istemişti; erkeklerin nefretiyle kimi kadınların sevgisini harekete geçiren bu güçlü irade, artık ne şunu ne de bunu istiyordu; yalnızca direnmek, son bulmak istiyordu. *Maté*nin ve kara tütünün tadı, avluyu kaplayan gölgelerin durmadan ilerleyen çizgisi - bunlar yeterli kışkırtıcılardı.

Evde, artık yaşlanmış bir kurt köpeği vardı. Villari onunla dost oldu. Onunla İspanyolca, İtalyanca, çocukluğunun yerel ağzından aklında kalan bir iki sözcükle konuşuyordu. Villari anısız ve beklentisiz, şimdiki zamanda yaşamaya çalıştı; anılar onun için beklentilerden de önemsizdi. Pek de farkına varmadan, geçmişin zamanın asıl dokusu olduğunu anladı; zamanın hep geçmişe dönüşmesi de bu yüzdendi. Bıkkınlığı bir gün doygunluk gibi geldi ona; böyle anlarda şu köpekten daha anlaşılmaz değildi.

Bir gece damağındaki incecik bir sızı, ta içine kadar işleyerek tir tir titretti, sersemletti onu. Bu korkunç mucize birkaç dakika sonra ve şafağa karşı yenilendi. Ertesi gün bir fayton çağırdı. Önce mahallesindeki dişçiye gitti Villari. Orada dişini çektirdi. Dişi çekilirken başkalarından daha korkak ya da yürekli davranmadı.

Bir başka gece, sinemadan dönerken, arkadan itildiğini hissetti. Tepesi atarak, öfkeyle, ama aynı zamanda da gizli bir rahatlamayla küstah herife döndü. Kaba bir küfür savurdu; öteki şaşkınlıkla kekeleyerek özür diledi. Adam uzun boylu, genç, koyu renk saçlıydı, yanında Almana benzeyen bir kadın vardı; o gece, Villari kendi kendine onları tanımadığını tekrarlayıp durdu. Gene de yeniden sokağa çıkıncaya kadar dört ya da beş gün geçti.

Raftaki kitapların arasında, Andreoli'nin eski dipnotlarıyla dolu, bir *İlahi Komedya* vardı. Meraktan çok görev duygusunun kışkırtmasıyla, Villari bu büyük eseri okumaya girişti. Akşam yemeğinden önce bir *canto,* sonra da satır atlamadan dipnotlarını okurdu. Cehennemdeki cezaları akıldışı ya da aşırı bulmadı. Dante'nin onu Ogolino'nun sonsuza dek Ruggieri'nin ensesini kemirdiği son cehennem döngüsüne yargılayacağını da düşünmedi.

Kızıl renkli duvar kâğıdının üzerindeki tavuskuşları nice inatçı kâbusları dolduracak gibi görünüyorlardı, ama Bay

Villari hiçbir zaman silme canlı kuşlardan örülmüş korkunç bir çardak görmedi rüyasında. Şafak vakti, ufak tefek değişiklikler dışında hep aynı kalan bir rüya görürdü. İki adam ve Villari ellerinde tabancalarla odaya girerler ya da sinemadan çıkarken ona saldırırlar ya da üçü birden onu iten yabancı olur çıkarlar ya da avluda yaslı yüzlerle onu beklerler, ama tanımazlıktan gelirlerdi. Rüyanın sonunda, yatağının başucundaki komodinin çekmecesinden tabancasını alır (o çekmecede gerçekten bir tabanca bulunduruyordu) adamlara ateş ederdi. Silahın gürültüsü onu uyandırır, ama her defasında rüya görmüş olurdu. Saldırı sonraki bir rüyada tekrarlanır, gene sonraki bir rüyada onları yeniden öldürmek zorunda kalırdı.

Güneşsiz bir temmuz sabahı, tanımadığı kişilerin varlığı (kapıyı açtıklarında çıkan gürültü değil) uyandırdı onu. Odanın gölgeleri içinde upuzun görünen, bu gölgelerle garip biçimde silikleşen, (o korku dolu rüyalarda her zaman daha açık seçik görmüştü onları) tetikte, kıpırtısız ve sabırlı, gözleri sanki silahlarının yüküyle ağırlaşarak kapanmış gibi inik duran Alejandro Villari"yle yanındaki yabancı onu sonunda yakalamışlardı. Eliyle bir işaret yaparak beklemelerini söyledi, sanki yeniden uyuyacakmış gibi yüzünü duvara döndü. Bunu kendini katillerine acındırmak için mi yapmıştı? Yoksa korkunç bir olayı zihninde yaşatarak sonsuza kadar beklemektense ona katlanmanın daha kolay olacağını düşündüğünden mi? Yoksa -belki de en akla yakını buydu- katiller şimdiye kadar birçok kere aynı yerde, aynı saatte oldukları gibi yalnızca bir rüya olsunlar diye mi?

Silahın gürültüsü varlığını ortadan kaldırdığında bu büyü ediminin tam ortasındaydı işte.

Don Quixote Yazarı Pierre Menard

Silvina Ocampo'ya

Romancımızın ardında bıraktığı *gözle görülen* eseri kısaca dizine sokmak hiç de zor değildir. Bu yüzden Madam Henri Bachelier'nin, *Protestan* eğilimi herkesçe bilinen bir günlük gazetenin acınası okurlarının kafalarına sokmak düşüncesizliğinde bulunduğu asılsız dizinde yaptığı çıkartma ve eklemeler bağışlanamaz niteliktedir. (Bu gazetenin okurları Mason ve sünnetli değil, az sayıda ve Kalvinist de olsalar böyle bu.) Menard'm gerçek dostları bu dizini dehşetle ve hatta biraz da hüzünle karşıladılar. Onun en son anıtının önünde, kasvetli serviler altında daha dün toplanmış gibiyiz. Hata ise kalkmış şimdiden O'nun Anısını kirletmeye başlamış bile... Hiç kuşku yok ki küçük bir düzeltme gerekli.

Bu konudaki cılız söz yetkime karşı çıkılmasının işten bile olmadığını biliyorum. Gene de, son derece önemli iki tanık göstermeme karşı çıkılmayacağım umut etmekteyim. Barones de Bacourt (hâlâ yasını tuttuğumuz şairle onun unutulmaz 'Çarşambalar'ından birinde tanışma onuruna ermiştim) aşağıdaki sayfaları onaylamaya değer buldular. Mo-

naco Prensliğinin en nazlı hanımlarından Kontes de Bagnoregio ise (hiçbir çıkar gözetmeyen girişimlerinden canı yananların en düşüncesizce hakaretlerine uğrayan -heyhat- uluslararası hayırseverlerden Simon Kautzsch'la yaptığı evlilik sonucu şimdilerde Pennsylvania kenti sakinlerinden biridir) kendisini herkesten farklı kılan o muhteşem suskunluğundan 'doğruluk ve ecel' (kendi sözleri) karşısında vazgeçmiş ve *Luxe* dergisinde yayımlanan açık bir mektupla bana onaylarını bildirmiş bulunmaktadırlar. Bana devredilen bu yetkiler cılız ve yetersiz olmaktan epeyce uzaktır sanıyorum.

Menard'ın *gözle görülen* eserinin kolayca dizine sokulabileceğini söylemiştim. Özel arşivini dikkatle gözden geçirdiğimde aşağıdaki kalemlerin bulunduğunu gördüm:

a) *La Conque* dergisinde (Mart ve Ekim 1899 sayıları) iki kere (değişikliklerle) yayımlanan sembolist bir sone.

b) Şiirsel kavramlar dağarcığı kurma olasılığını araştıran bir monografi; bu kavramlar gündelik dili oluşturan sözcüklerin eşanlamlıları ya da dolambaçlı yoldan ifade edilmişleri değil, daha çok 'üzerinde görüş birliğine varılmış kurallara göre ve şiirsel gereksinimleri karşılamak üzere tasarlanmış ideal nesneler' olacaktı (Nîmes, 1901).

c) Descartes, Leibniz ve John Wilkins'in düşünceleri arasındaki 'kimi bağlantı ya da yakınlıklar' üzerine bir monografi (Nîmes, 1903).

d) Leibniz'in *Characteristica universalis*'i üzerine bir monografi (Nîmes, 1904).

e) Kalelerden birini elden çıkarmak yoluyla satranç oyununu geliştirme olasılığı üzerine teknik bir makale. Menard bu öncü adımı önermekte, savunmakta, tartışmakta, sonunda da reddetmektedir.

f) Raymond Lully'nin *Ars magna generalis*'i üzerine monografi (Nîmes, 1906).

g) Ruy Lopez de Segura'nın *Libro de la incenvion liberal y arte del juego del axedrez*'inin önsözlü ve dipnotlu bir çevirisi (Paris, 1907).

h) George Boole'un simgesel mantığı üzerine bir monografi taslağı.

i) Fransız düzyazısının temel koşuk kuralları üzerine Saint-Simon'dan alınma örnekler içeren bir inceleme (*Revue des langues romanes*, Montpellier, Ekim 1909).

j) Bu kuralların varlığını reddetmiş olan Luc Durtain'e Luc Durtain'in kendisinden alınma örneklerle desteklenmiş bir cevap (*Revue des langues romanes*, Montpellier, Aralık 1909).

k) Quevedo'nun *Aguje dee navegar cultos*'unun *La boussole des précieux* başlığı altında yapılmış elyazması bir çevirisi.

l) Carolus Hourcade'ın taş baskısı resimlerinin sergi kataloğuna yazılmış bir önsöz (Nîmes, 1914).

m) Ünlü Akhilleus ve kaplumbağa meselesine getirilen değişik çözümleri zamandizinsel sıra içinde tartışan *Les problemès d'un problème* (Paris, 1917) adlı eser. Şimdiye kadar bu eserin iki basımı yapılmıştır. İkincisinde Leibniz'in önsöz niteliğindeki öğüdü yer almaktadır. (*Ne craignez point, monsieur la tortue* - Hiç kaygılanmayınız, Bay Kaplumbağa.) Ayrıca bu basımda Russell'la Descartes'a ayrılan bölümler yeniden gözden geçirilmiştir.

n) Toulet'deki 'Sentaktik kullanımlar'ın kati bir çözümlemesi (N.R.F., Mart 1921), Menard burada -hatırladığım kadarıyla- yergiyle övgünün edebiyat eleştirisiyle ilgisi olmayan duygusal uygulamalar olduğunu söylemişti.

o) Paul Valéry'nin *Le cimetière marin - Deniz Mezarlığı* şiirinin 'alexandren' koşuğuna çevrilmiş biçimi (N.R.F., Ocak 1928).

p) Jacques Reboul'un *Gerçekliğin Baskı Altına Alınması Üzerine Belgeler*'inde geçen, Paul Valéry aleyhine bir yazı.

(Bu arada, onun bu yazısının Valéry hakkındaki görüşlerinin tam tersi olduğunu da belirtelim. Nitekim Valéry bunu anlamış ve köklü dostlukları bozulmamıştır.)

q) Kontes de Bagnoregio hakkında, gazetecilerin kaçınılmaz saptırmalarını düzeltmek ve Kontes'in çoğu zaman hatalı ve aceleci yorumlara (güzelliği ve girişimleri nedeniyle) konu alan kişiliğinin gerçek yüzünü 'Dünya'ya ve İtalya'ya sunmak amacıyla, bu hanımın her yıl çıkarttığı 'Muzafferane Yıllık'a -bu ad, yıllığın yazarlarından biri olan Gabriele d'Anunzio tarafından verilmiştir- alınan 'tanıtma yazısı'.

r) Barones de Bacourt'a yazılmış bir dizi nefis sone (1934).

s) Etkisini noktalama işaretlerinden alan şiirlerin elle yazılmış bir listesi.[1]

İşte, Menard'ın zamandizinsel sıra içinde verilmiş *gözle görülen* eserleri bu kadardır. (Aklına estiği bir sırada Madam Henri Bachelier'nin konuksever -yoksa açgözlü mü demeli- albümüne yazdığı, anlaşılır olmaktan uzak bir iki sone dışında bu listeden hiçbir şey çıkartılmamıştır.) Şimdi gelin, onun öteki eserine bakalım; o gizli, o son kertede destansı, o eşi bulunmaz ve o -insanoğlunun gücü ancak bu kadarına yeter işte!- bitmemiş esere. Belki de zamanımızın en önemli ürünü olan bu eser, *Don Quixote*'nin ilk kitabının dokuzuncu ve otuz sekizinci bölümleriyle, yirmi ikinci bölümünün bir parçasından oluşmaktadır. Böyle bir şeyi öne sürmenin saçmalık sayılacağını biliyorum; işte bu küçük denemenin amacı da bu 'saçmalığı' haklı çıkarmak zaten.[2]

1 Madam Henri Bachelier, Quevedo'nun Salesli St. Francis'in *Introduction à la vie dévote*'undan kelimesi kelimesine yaptığı çeviriden gene kelimesi kelimesine yapılmış bir başka çeviriyi de almaktadır listesine. Menard'ın kütüphanesinde böyle bir eserden iz yoktur. Dostumuz şaka yapmış, hanımefendi de bunu ciddiye almış olmalı.

2 Pierre Menard'ın portresini yazıyla çizmek gibi ikincil bir amacım da vardı. Ama Barones de Bacourt'un hazırladığını duyduğum yaldızlı sayfalarla ya da Carolus Hourcade'nin duyarlı ve titiz kalemiyle boy ölçüşmeye nasıl cüret edebilirim?

Bana bu girişimi esinleyen, birbiriyle eş değerde olmayan iki ayrı metindir. Bunlardan biri, verili bir yazarla *mutlak* biçimde örtüşme izleğini ana hatlarıyla ortaya koyan, Novalis'in kaleme aldığı filolojik bir belge... (Dresden basımında 2005'inci sayfa). Ötekiyse, İsa'yı getirip bir ana caddeye, Hamlet'i La Cannebière'e ya da Don Quixote'yi Wall Street'e oturtan o 'olsa da olur olmasa da' kitaplardan biri. Bütün ince zevkli kişiler gibi Menard da, kendi deyimiyle 'avam tabakasının anakronizma zevkini beslemeye ya da (daha kötüsü) bizi bütün dönemlerin aynı ya da farklı olduğu yolundaki basit düşünceyle tavlamaya yarayan' bu gereksiz şaklabanlıklardan nefret ederdi. Ona, uygulamada çelişik ve yüzeysel görünse de, daha ilginç gelen şey Daudet'nin ünlü tasarımıydı; Yücegönüllü Bey'le uşağını Tartarin adındaki *tek* bir kişide birleştirmek... Menard'ın, yaşamını çağdaş bir *Quixote* yazmaya adadığını ima etmeye kalkışanlar onun yüce anısına saygısızlık ediyorlar.

O, başka bir *Quixote* yazmak değil -bunu yapmak kolaydır- *Don Quixote* kitabının *kendisini* yazmak istiyordu. Söylemeye gerek yok, özgün eseri kelimesi kelimesine yeniden yazmayı aklından bile geçirmiyordu; onun amacı kopya etmek değildi. Onun akıllara durgunluk veren amacı, Miguel de Cervantes'inkilerle -kelime kelime, satır satır- *örtüşecek* birkaç sayfa yazabilmekti.

30 Eylül 1934'te "Amaçladığım şey biraz şaşırtıcıdır, o kadar," diye yazmıştı bana Bayonne'dan. "Teolojik ya da metafizik bir kanıtlamanın son adımı -nesnel dünya, Tanrı, nedensellik, evrenin aldığı biçimler- zamanca benim meşhur romandan ne daha önce gelir, ne de daha az tanınmıştır. Tek fark, düşünürlerin giriştikleri çalışmanın ara aşamalarını güzel, derli toplu ciltler halinde yayınlamalarıdır, bense bütün bu ara aşamaları ortadan kaldırmaya kararlıyım." Gerçekten de, onun yıllar süren çabalarına tanıklık

edecek bir sayfa karalama bile yok bugün.

Aklına gelen ilk yöntem oldukça basitti. İspanyolcayı iyice öğren, Katolik dinini yeniden benimse, Türklerin ve Arapların hilaline karşı sâvaş, Avrupa'nın 1602 ile 1918 arasındaki tarihini unut, Miguel de Cervantes *ol.* Pierre Menard bu yolu gözden geçirdi. (17. yüzyıl İspanyolcasım oldukça hatasız konuştuğunu biliyorum) ama çok kolay bulduğu için vazgeçti. Daha çok imkânsız olduğu için! diyecektir okurum. Tamam, ama zaten girişimin kendisi imkânsızdı, başarıya götüren bütün bu imkânsız yolların en az ilginci de buydu. 20. yüzyılda, 17. yüzyılda yaşamış çok okunan bir romancı *olmak* ona bir alçalma gibi geliyordu. Bir yolunu bulup Cervantes'in kendisi olarak *Quixote*'ye ulaşmak, Pierre Menard olmayı sürdürüp, *Quixote*'ye Pierre Menard'ın yaşantılarından geçerek ulaşmaktan daha az çetin -bu yüzden de daha az ilginç- görünüyordu gözüne. (Sırası gelmişken söyleyelim, bu kanı onu *Don Quixote*'nin ikinci bölümünün başındaki otobiyografik önsözü de çıkartmaya götürmüştü. Bu önsözü bırakmakla başka bir roman kişisi -Cervantes- yaratmış olmakla kalmayacak, *Quixote*'yi de Menard'ın değil, bu roman kişisinin bakış açısından anlatmış olacaktı. Menard bu kolaycılığa kalkışmadı elbette.) "Aslında giriştiğim iş zor değil," diye yazıyordu mektubunun başka bir yerinde. "Yalnız sona erdirmek için keşke ölümsüz olabilseydim." Size bir şey söyleyeyim mi? Onun bu girişimini sonuna kadar götürdüğünü, dolayısıyla Quixote'yi -tümünü- Menard'ın kafasındaki biçimiyle okuduğumu aklımdan geçirdiğim anlar olmuştur. Birkaç gece önce XXVI. bölümü -onun hiç üzerinde oynamadığı bölümlerden biri- karıştırırken şu benzersiz cümlede dostumuzun üslubundan ve sesinden bir şeyler buldum: "...ırmak perileri, o elemli, o ıslak Eko..." Tinsel ve tensel sıfatların bu mutlu birlikteliği, bir gün öğleden sonra onunla

üzerinde tartıştığımız Shakespeare'in şu dizelerini getirdi aklıma:

Orada, uğursuz ve sarıklı bir Türk'ün -

Peki, neden ille de *Quixote?* diye soracaktır okurumuz. Evet,bu tercihi bir İspanyol'un yapması anlaşılmayacak şey değildir; oysa, Nîmes'li bir sembolist'e, onulmaz bir Poe hayranına (ki Poe Baudelaire'i, Baudelaire Mallarmé'yi, Mallarmé Valery'i, Valery de Esmond Teste'i doğurmuştur) gelince iş, durum böyle değil kuşkusuz. Yukarıda sözünü ettiğim mektup bu noktayı aydınlığa kavuşturuyor. *"Don Quixote,"* diye yazıyor Menard, "beni derinden ilgilendiriyor, ama -nasıl söyleyeyim?- vazgeçilmez gelmiyor bana. Edgar Allan Poe'nun:

Ah, unutma ki büyülüydü bu bahçe!

haykırışı, *Sarhoş Gemi* ya da *Kocamış Denizci* olmaksızın evreni gözümün önüne getiremiyorum, ama *Quixote* olmaksızın pekâlâ da getirebiliyorum. (Kuşkusuz bu eserlerin tarihi önem ve anlamından değil, kişisel yeterliliğimden sözediyorum burada.) *Don Quixote* rastlantı sonucu doğmuş bir kitaptır; *Don Quixote olmasa* da olurdu. Onu yazmayı tasarlayabilirim - lafı dolaştırmadan söyleyeyim, onu yazabilirim de. On ya da on iki yaşlarındayken belki de kitabın tümünü okumuştum. Sonraları, şu sıra üzerinde durmayacağım kimi bölümleri yeniden, iyice okudum. Ara-oyunları, oyunları, Galatea'yı, roman içinde romanları, Persiles ile Segismunda'nun kuşkusuz son derece zahmetli çabalarını, *Viaja da Parnaso*'yu da gözden geçirdim... *Don Quixote*'den kabaca aklımda kalanlar, unutkanlıkla kayıtsızlığın da basite indirgemesi sonucu, henüz yazılmamış bir kitabın kesinlikten uzak, oluşum öncesi biçimine eş tutulabilir. Bu (hiç kimsenin itiraz edemeyeceği) biçim esas alındığında, benim

önümdeki sorunun Cervantes'inkinden çok daha çetin olduğu kesindir. Nazik selefim rastlantıların yardımını geri çevirmemişti; ölümsüz eserini, kendini dille edebi yaratıcılığın temel akışına bırakarak, biraz da *à la diable* (baştan-savma) oluşturmuştu. Ben tam anlamıyla, onun anlık esintilerle beslenen eserini, yeniden kurmak gibi bir görev üstlendim. Tek başıma sürdüreceğim bu oyunda birbirine zıt iki yasa güdüyor beni. Birincisi, biçimsel ya da psikolojik çeşitlemeler denememe imkân veriyor; ikincisiyse bu çeşitlemeleri 'özgün' metne feda etmemi ve bu gözden çıkarışa su götürmez nedenler bulmamı sağlıyor... Bu yapay engellere bir başkası daha -gene bunlardan kaynaklanan bir engel- eklenebilir. 17. yüzyılın başında *Don Quixote* yazmak akla yakın, gerekli ve hatta kaçınılmaz bir girişimdi; 20. yüzyılın başındaysa neredeyse imkânsızdır. Son derece yoğun olaylarla dolu üç yüzyılın uçup gitmiş olması boşuna değildir. Tek bir örnek vermek gerekirse, bu olayların arasında *Quixote*'nin kendisi de bulunmaktadır."

Bu üç engele rağmen, Menard'ın bölük pörçük *Quixote*'si Cervantes'inkinden daha inceliklidir. Cervantes'inki, kendi ülkesinin cafcaflı taşra gerçeklerini alır, bunları getirip beceriksizce şövalyelik masallarının karşısına koyar. Menard ise kendi 'gerçekliği'ni, Lepanto'yla Lope de Vega'nın yaşadığı yüzyıldaki Carmen'in ülkesi olarak belirler. Bu seçim Maurice Barres'le Dr. Rodriguez Laretta'ya ne türlü İspanyol serüvenleri esinlerdi kimbilir! Menard bunlardan olanca doğallıkla sakınır. Onun eserinde ne çingene fantezileri, ne *conquistador*lar, ne mistikler, ne İkinci Filip'ler, ne de kitap yakmalar vardır. Yerel renkten ya kaçınmakta, ya da yerel rengi elemektedir. Bu horgörü yeni bir tarihi roman kavramını işaret eder. Bu horgörü *Salammbo*'yu iler tutar yeri kalmayacak biçimde yargılar.

Kitabın kendi içindeki bütünlük taşıyan bölümlerini in-

celemek de şaşırtıcı sonuçlar verecektir. Örneğin birinci kitabın, 'Don Quixote'nin silahlarla edebiyat hakkındaki meraklı söylevini' konu edinen XXXVIII. bölümünü inceleyelim. Don Quixote'nin (Quevedo'nun daha geç bir tarihte *La hora de todos*'daki benzer bir bölümde yaptığı gibi) tartışmayı edebiyata karşı ve silahlardan yana sonuçlandırdığını biliyoruz. Cervantes bir asker eskisiydi; onun tercihini anlamak mümkündür. Peki ya Pierre Menard'm *Don Quixote*'sinin *-La trahison des clercs* (aydınların ihaneti) ile Bertrand Russell'in çağdaşıdır o- böylesi ne idüğü belirsiz lafazanlıkların kurbanı olması! Madame Bachelier bunda yazarın kahramanının psikolojisine boyun eğmesinin tipik ve hayranlık verici bir örneğini görmüştür; başkaları (pek keskin zekâlı denemez bunlara) *Don Quixote*'nin bir *tıpkıyazımının,* Barones de Bacourt ise Nietzsche etkisinin sözkonusu olduğunu sanmışlardır. Karşı çıkılacak yanı olduğunu sanmadığım bu üçüncü yoruma, Pierre Menard'ın neredeyse Tanrılara yaraşır alçakgönüllülüğüne pek uygun düşen bir dördüncüsünü ekleyeyim mi bilmiyorum; onun, yeğlediği görüşlerin taban tabana zıddını yayma konusundaki sessiz sedasız, ironik alışkanlığını... (Onun Jacques Reboul'ün kısa ömürlü gerçeküstücü gazetesinde Paul Valéry'ye yönelttiği acımasız eleştiriyi hatırlayın.) Cervantes'in metniyle Menard'ınki kelimesi kelimesine birbirinin eşi olmakla birlikte, ikincisi neredeyse sonsuz bir zenginliktedir. (Ona karşı çıkanlar, 'daha çiftanlamlı' diyeceklerdir ama çiftanlamlılık zenginliktir.)

Menard'm *Don Quixote*'sini Cervantes'inkiyle karşılaştırmak çok şeyi açığa çıkaracaktır. İkincisi şöyle yazmış örneğin (birinci kitap, dokuzuncu bölüm):

...gerçek ki anası tarihtir; zamanla yarışır
eylemlerimizin arşivi, geçmişe tanık, şimdiki

zamana örnek olur; yol gösterir; geleceğin
akıl hocasıdır.

17. yüzyılda, (alaydan yetişme dâhi) Cervantes tarafından yazıldıkta, bu sıralama tarihe düzülmüş bir övgüden başka bir şey değildir. Oysa Menard şöyle der:

...gerçek ki anası tarihtir; zamanla yarışır,
eylemlerimizin arşivi, geçmişe tanık,
şimdiki zamana örnek olur; yol gösterir,
geleceğin akıl hocasıdır.

Tarih, gerçeğin *anası;* akıllara durgunluk verecek bir düşünce. William James'in çağdaşı olan Menard tarihin gerçekliğin bir irdelenmesi süreci değil, gerçeğin kökeni olduğunu söylüyor. Ona göre tarihsel gerçek, olup bitenler değildir; tarih, bizim olduğuna hükmettiğimiz olaylardır. Son cümleler -*şimdiki zamana örnek olur, yol gösterir, geleceğin akıl hocasıdır*- fütursuzca pragmatiktir.

Üsluptaki karşıtlık da gözden kaçacak gibi değil. Menard'ın arkaik üslubu -ne de olsa yabancıdır- belli bir yapmacıklıktan zarar görmektedir. Döneminin İspanyolca'sını büyük bir kıvraklıkla kullanan Cervantes'inkiyse böyle değildir.

Son çözümlemede, yararsız olmayan hiçbir zekâ oyunu yoktur. Her felsefi öğreti evrenin akla yakın bir tanımı olarak yola çıkar; yıllar geçtikçe felsefe tarihinde bir sayfa - eğer bir paragraf ya da isim değilse- olur. Edebiyatta, bu önüne geçilmez değerden düşme daha da kötü kokular saçar. Menard bana *Don Quixote*'nin her şeyden önce eğlendirici bir kitap olduğunu söylemişti; bugünse aynı eser yurtseverlik için kalkan kadehlere, yazım kurallarına ilişkin küstahlıklara, açık saçık *de luxe* basımlara bahane olmaktadır. Ün, anlaşılmamanın bir türü, belki de en kötüsüdür.

Bu nihilistçe doğrulamalar yeni bir şey değil; şaşılası olan Menard'ın bunlardan çıkardığı kararlılıktır. Onun amacı insanoğlunun her türlü çabasını bekleyen boşunalığı haberlemekti; son derece karmaşık ve daha başından başarısızlığa yargılı bir işe kalkışmıştı. Bütün tedirgin kuşkularını, uykusuz gecelerini yabancı bir dilde yazılmış, zaten varolan bir kitabı tekrarlamaya adadı. Taslak üstüne taslak yığdı, bıkıp usanmadan yazdı, bozdu, elle yazdığı binlerce sayfayı yırttı attı.[3] Hiç kimsenin bu taslakları görmesine izin vermedi, bunların ölümünden sonra ortaya çıkmamalarına özen gösterdi. Ben onları yeniden biraraya getirmek için boşuna uğraştım.

Bu 'nihai' *Don Quixote*'de, dostumuzun -dokunsan dağılacak ama gizli anlamları da pekâlâ çözülebilecek- 'ön' yazılarının az çok seçilebileceğini, üstüste yazılmış metinler bulup çıkarabileceğimi sandım. Ne yazık ki, bu yitik Troyaları kazıp günışığma çıkarabilecek, onun eserini tersyüz edebilecek ikinci bir Pierre Menard olabilir ancak.

"Düşünmek, çözümlemek, uydurmak (diye yazmıştı bana) kuraldışı edimler değildir; zekânın olağan soluk alıp verişidir bunlar. Bu işlevin arada sırada yerine getirilmesini kutsamak, eski çağlardan kalma yabancımız olan düşünceleri bir kenara biriktirmek, gözlerine inanamamanın sersemliğiyle *doctor universalis* denen kişilerin neler düşünebildiklerini hatırlamak, tembelliğimizi ya da barbarlığımızı itiraf etmek demektir. İnsan, kafasında her türlü düşünceyi barındırabilmeli; sanıyorum gelecekte durum böyle olacak."

Menard, (belki de istemeden) ikide bir tökezleyen, henüz pek gelişip serpilmemiş okuma sanatını yeni bir teknik ara-

3 Kare biçimi not defterlerini, üstü defalarca karalanmış paragraflarını, tuhaf yazım işaretlerini ve karınca duası gibi elyazısını hatırlıyorum. Nîmes'in dış mahallelerinde gezintiye çıktığı akşam üstleri, yanına bu not defterlerinden birini alır ve bununla keyifli bir şenlik ateşi yakardı.

cılığıyla zenginleştirdi; bu yeni teknik, 'bilinçli anakronizma ve yanlış anıştırmalar' tekniğidir. Uygulama alanları sonsuz olan bu teknik *Odysseia*'yı *Ænead*'dan önce yazılmış gibi, Madam Henri Bachelier'nin *Le jardin du Centaure* kitabını da Madam Henri Bachelier'ninmiş gibi okumaya kışkırtır bizi. Bu teknik cansıkıcı eserlere bile serüven katar. *İmitatio Christi*'yi Louis Ferdinand Céline'e ya da James Joyce'a atfetmek, kitabın o çok ince, ruhani ipuçlarını yeterince yenilemek değil de nedir?

Hepsi ve Hiçbiri

İçinde hiç kimse yoktu onun; yüzünün (o günlerin kötü portrelerinde bile başka hiç kimseye benzemeyen yüzünün) ve bol bol sarfettiği akla hayale sığmaz, fırtınalı sözcüklerin ardında yalnızca bir parça soğukluk ve başka hiç kimsenin görmediği bir düş vardı. Önceleri bütün insanların kendisine benzediğini sandı, ama içindeki boşluktan bir arkadaşına sözedecek olduğunda yanlışını farketti ve o andan sonra başkalarından farklı olan kişinin, dış görünüşüyle herkese benzemesi gerektiğini anladı. Gün geldi, derdine kitaplarda çare bulacağını sandı, bunun için çağdaşlarının kullandığı kadar Latinceyle biraz da Grekçe öğrendi; sonra bir gün aradığının belki de insanoğlunun en belli başlı tapınma biçiminde bulunabileceğini düşündü ve uzun, sıcak bir haziran, öğleden sonrası, Anne Hathaway'ın kendisini baştan çıkarmasına izin verdi. Yirmi küsur yaşında Londra'ya gitti. Ötekiler 'hiç kimse' olduğunu farketmesinler diye 'başka birisiymiş gibi yapma' alışkanlığını sezgisel olarak iyice geliştirmişti; Londra'da kaderin kendisi için hazırladığı mesleği buldu; sahnedekinin başka birisi olduğuna ina-

nırmış gibi yapan bir insan topluluğunun önünde o başka biriymiş gibi yapan oyuncu'nun mesleğini... Sahnede yerine getirmesi gereken görevler ona büyük bir zevk verdi. Belki de yaşamında ilk tattığı zevk buydu: Ama rolünün son dizesi söylenip de son ceset de cehenneme sürüklenip götürüldüğünde, gerçekdışılığın nefret edilesi tadı gene dönüp geliyordu ağzına. Ferrex ya da Timurlenk olmaktan çıkıyor, gene o 'hiç kimse' oluyordu. Yakasım bir türlü bırakmayan bu lanetten kurtulmak için kendisi başka kahramanlar, başka acıklı masallar uydurmaya başladı. Böylece, bedeni Londra'nın meyhaneleriyle kerhanelerinde et olarak işlevini yerine getirirken, onu zapteden ruh, falcının kehanetine kulak asmayan. Sezar, tarlakuşunun ötüşünü nefretle anan Juliet, aynı zamanda Kader Ulakları olan üç cadıyla ovada konuşan Macbeth oldu. Hiç kimse onun kadar çok ve değişik kişiliğe bürünmemiştir; o Mısırlı Proteus gibi gerçekliğin bütün yüzlerini tüketti. Kimi kereler, çözülmeyeceğinden emin olarak, eserlerinin şurasına burasına itiraflar serpiştirdi; Richard, kendinde birden fazla kişinin barındığını söyler; Iago, "Olduğum kişi değilim ben," gibi garip sözler sarfeder. Varoluşun, rüya görmenin ve oyun oynamanın temelde aynı şeyler olması ona nice unutulmuş dizeler esinlemiştir.

Yirmi yıl boyunca o denetimli sanrılarda diretti, sonra bir sabah kılıçtan geçirilen onca kral, ayrılan, kavuşan ve ahenkli sözlerle son nefeslerini veren onca acılı âşık olmanın cansıkıntısı ve dehşeti ansızın çöktü omuzlarına. Hemen o gün tiyatrosunu sattı. Bir hafta içinde doğduğu köye döndü; orada çocukluğunun ağaçlarıyla ırmaklarına yeniden kavuştu, onlarla Esin Perisi'nin pek sevdiği, mitolojik çağrışımları Latince adlarıyla dolduran öteki ağaçlar ve ırmaklar arasında hiçbir bağ kurmadı. Birisi olmak zorundaydı; zamanında yükünü tutmuş, artık sağa sola borç para

vermekle, mahkemelerdeki davalarıyla, ufak çaplı tefecilikle uğraşan köşesine çekilmiş bir tiyatro müdürü oldu. Ondan bize kalan, içinde duygu'nun ne de edebiyat'm izine rastlanmayan o kupkuru vasiyetnameyi de, bu rolü üstlenmişken yazdı işte. Arasıra, Londra'daki dostları onu çekildiği köşede yoklamaya gelirler, o da onların hatırına şairliğini takınırdı.

Tarihler, ölmeden önce ya da sonra kendini Tanrı'nın huzurunda bulduğunu ve O'na şöyle dediğini yazar "Boşuboşuna onca kişi olan ben, tek ve kendim olmak istiyorum." Tanrı'nın sesi bir girdaptan karşılık verdi ona: "Ben de tek kişi değilim; senin eserlerini düşlemen gibi, ben de dünyayı düşledim, Shakespeare kulum. Ve sen de düşümdeki suretlerden birisin; ve tıpkı benim gibi, hem herkes hem de hiç kimse olansın."

Bir Mesele

Diyelim ki, Toledo'da Arapça yazılmış bir metin bulunsun, eski yazı uzmanları da bunun, eseri Cervantes'in *Don Quixote*'sine kaynaklık eden Sidi Hamit Benengeli'nin elyazısıyla yazılmış olduğunu saptasınlar. Bu metinde, kahraman (hepimizin bildiği gibi bir kılıç ve bir mızrakla İspanya yollarında gezmiş, önüne çıkan herkese aklına gelen her bahaneyle meydan okumuştur) bir de bakıyor ki, o sayısız dövüşlerinden birinin sonucunda, hasmını öldürmüş... Olayın bundan ötesini bilmiyoruz; elyazmasının devamı yok; Don Quixote'nin tepkisinin ne olacağını kestirmek ya da tahmin etmek meselesiyle karşı karşıyayız.

Bildiğim kadarıyla, üç ayrı çözüm var. İlki olumsuz bir çözüm; pek bir şey olmaz, çünkü Don Quixote'nin sanrılı dünyasında ölüm büyüden daha az rastlanan bir şey değildir ve adam öldürmüş olmak da eşi benzeri görülmemiş canavarlarla büyücülerle savaşan ya da savaştığını sanan birine vız gelir. İkinci çözüm biraz dokunaklı:

Don Quixote, kendinin harikalarla dolu hikâyelerinin tiryakisi Alonso Quijano'nun yansıması olduğunu hiçbir za-

man unutamamıştır; ölümle yüzyüze gelip de onu Kabil'in günahını işletenin bir rüya olduğunu anlayınca, o büyüklenmeli çılgınlığından, belki de sonsuza kadar olmak koşuluyla uyanır. Üçüncü çözüm hepsinin en akla yakın olanı, Adam öldüğünde Don Quixote bu korkunç öldürme eyleminin kapıldığı cinnetin sonucu olduğunu bir türlü kabullenemez; sonucun somutluğu onu nedenin de buna koşut bir somutluğu içinde taşıdığını varsaymaya götürür. Don Quixote delilikten hiçbir zaman kurtulamayacaktır.

Bir de İspanyollara, hatta Batı dünyasına bile yabancı gelen çok daha eski, yoğun, boğucu bir atmosfer gerektiren dördüncü çözüm var. Don Quixote -artık Don Quixote değil, Hindistan'daki kabilelerden birinin kralıdır- hasmının ayakları dibindeki cesedine bakarken, can almanın ve döl vermenin insanlık durumunu çok aşan Tanrısal ve büyülü edimler olduğunu sezer. Ölü adamın bir göz aldanmasından başka bir şey olmadığını anlar; tıpkı elindeki kanlı kılıç, kendisi, tüm geçmiş yaşamı, uçsuz bucaksız Tanrılar ve evren gibi...

RAGNARÖK

Rüyalarımızda (diye yazıyor Coleridge) belli imgeler, bu imgelerin neden olduklarını sandığımız duyumların yerini tutarlar; bir sfenksin saldırısına uğradığımız için dehşete kapılmayız; sfenksi, kapıldığımız dehşeti açıklayabilmek için görürüz rüyamızda. Eğer bu doğruysa, o gece gördüğüm rüyanın dokusunu oluşturan sersemleme, coşku, korku, köşeye kıstırılma ve sevinç duygularını yalnızca rüyanın içindekileri sıralayarak aktarmak mümkün mü? Gene de deneyeceğim; belki rüyanın tek bir sahnede geçmesi bu güçlüğü ortadan kaldırır ya da biraz azaltır.

Yer Felsefe ve Edebiyat Fakültesi'ydi; zaman, günbatımına yakın. Her şey (rüyalarda genellikle olduğu gibi) gerçekte olduğundan biraz farklıydı; belli belirsiz bir görkem, eşyaya değişik bir yüz veriyordu. Memur seçiyorduk; uyku dışı gerçekliğin dünyasında yıllar önce ölen Pedro Henriquez Urena'yla konuşuyordum. Ansızın, bir gösteri mi başladı ya da bir olay mı oldu ne, kulakları sağır eden bir yaygara koptu. Bajo'dan insan ve hayvan çığlıkları yükseliyordu. Bir ses, "İşte geliyorlar!" diye haykırdı: "Tanrılar!" Kalabalığın

içinden dört ya da beş kişi ayrıldı, büyük anfinin platformuna çıktı. Hepimiz gözyaşları içinde alkışladık; yüzyıllar süren sürgünden dönen Tanrılardı bunlar. Platforma çıkınca daha da irileşmişler, başlarını geriye atmış, göğüslerini şişirmişlerdi. Saygı gösterimizi büyük bir kibirle karşıladılar. İçlerinden birisi, rüyaların basit bitki dağarına herhalde ters düşmeyen bir dal tutuyordu elinde; bir başkası, havada geniş bir yay çizerek pençe elini uzattı; Janus'un yüzlerinden biri güvensiz gözlerle Thoth'un kıvrık gagasına bakıyordu. Ansızın içlerinden biri -hangisiydi unuttum- belki de alkışlarımızın yüreklendirmesiyle, inanılmaz derecede tiz, guruldamayla tıslama arası bir zafer takırtısı tutturdu. O andan sonra olayların gidişi değişti.

Her şey, Tanrıların konuşmayı bilmedikleri kuşkusunun (belki de biraz abartmıştık) doğmasıyla başladı. Yüzyıllar süren meşum ve kaçak yaşamları, onlardaki insan ögesini sıfıra indirmişti; Müslümanlığın hilaliyle Kutsal Roma'nın haçı aman vermemişti bu kaçaklara. Dar alınları, sarı dişleri, ip gibi ince ve yağlı, melez ya da Çinli bıyıkları, iğrenç kalın dudakları, Olimpos soyunun yozlaştığının kanıtlarıydı. Üzerlerindeki elbiseler, gösterişli bir yoksulluktan çok Bajo kumarhaneleriyle kerhanelerinin karanlık şatafatından izler taşıyordu. Yakanın birinde bir karanfil kızıl kızıl kanıyor, dar bir ceketin altından bir bıçağın şişkinliği görülüyordu. Birden onların son kozlarını oynadıklarını, kocamış yırtıcı hayvanlar gibi hilekâr, beyinsiz ve acımasız olduklarını ve eğer korkuya kapılır ya da acımaya yenik düşersek sonunda bizi de yokedeceklerini anladık.

Ağır tabancalarımızı çektik (nereden çıktılarsa, tabancalar da girdi birden rüyaya) ve neşeyle, keyifle öldürdük Tanrıları.

CEHENNEM 1, 32

O üçüncü yüzyılın son yıllarında yaşayan bir leopar, sabahın şafağından akşamın alacakaranlığına kadar birkaç kalas, birkaç demir parmaklık, durmadan değişen erkek ve kadın yüzleri, bir duvar ve belki de kuru yapraklarla dolu taş bir yalak gördü. Sevgiyi ve yırtıcılığı, avını parçalamanın harlı zevkini, geyik kokuları getiren rüzgârı özlediğini bilemedi, bilemezdi. Gene de içinde bir şeyler tıkandı, bir şeyler isyan etti ve Tanrı ona rüyasında şunları söyledi: "Kullarımdan biri seni şu kadar kere görsün ve seni evrenin düzeninde yeri önceden belli bir şiirde bir suret ve simge olarak kullansın diye bu hapishanede yaşayacak ve öleceksin. Şimdi tutsaksın, ama şiire bir sözcük katmış olacaksın." Tanrı, rüyada hayvana anlayış verdi ve hayvan onun saydığı nedenleri anladı ve yazgısına boyun eğdi. Ne var ki, uyandığında leoparda belli belirsiz bir boyun eğişten, yiğit bir umursamazlıktan başka bir belirti görülmedi; çünkü bu dünyanın işleri hayvan denen sıradan yaratığın akıl erdiremeyeceği kadar karmaşıktır.

Yıllar sonra Dante, Ravenna'da ölüm döşeğindeydi. Bü-

tün insanoğulları kadar yalnızdı, bütün insanoğulları gibi yaşamının ne işe yaradığını bilemiyordu. Tanrı ona bir rüyada yaşamının ve eserinin gizli amacını açıkladı; Dante, şaşkınlıkla kim olduğunu, ne olduğunu öğrendi ve yaşamının pişmanlıklarına, acılarına şükretti. Derler ki, uyandığında, değil yeniden elegeçirmek, gözucuyla bile göremeyeceği, sonsuzluk kadar büyük bir armağan aldığı, sonra da kaybettiği duygusuna kapılmış; çünkü bu dünyanın işleri insan denen sıradan yaratığın akıl erdiremeyeceği kadar karmaşıktır.

CERVANTES VE *DON QUIXOTE* MESELİ

Yurdu İspanya'nın topraklarından bıkan kralın yaşlı askerlerinden biri, avuntuyu Aristo'nun uçsuz bucaksız coğrafyalarında, rüyalarda kaybedilen zamanın biriktirdiği o ay vadisinde, Montalbàn'ın çaldığı Muhammed'in altından putunda aradı.

Kendiyle tatlı tatlı alay edercesine, okuduğu harikulade serüvenlerle aklını oynatan ve El Toboso ya da Mantiel gibi adları olan alelade yerlerde yiğitlik göstermeyi, büyülerle esrimeyi aklına koymuş saf bir adam düşledi.

Sonunda gerçekliğe ve İspanya'ya yenik düşen Don Quixote, 1614 yılında doğduğu köyde öldü. Miguel de Cervantes de onun ardından kısa bir süre daha yaşadı ancak.

Düşleyen ve düşlenen; her ikisi için de, eserin ana tasarımı iki ayrı dünyanın karşı karşıya getirilmesinde yatıyordu; şövalye romanlarının gerçekdışı dünyasıyla on yedinci yüzyılın sıradan, gündelik dünyası.

Ne biri ne de öteki, aradan geçen yılların sonuçta bu uzlaşmazlığı yumuşatacağını, La Mancha'nın, Montiel'in, şövalyenin sıska bedeninin gelecek kuşakların gözüne Sin-

bad'm serüvenleri ya da Aristo'nun uçsuz bucaksız coğrafyaları kadar şiirli görüneceğini kestiremedi.

Değil mi ki, edebiyat mitosla başlar, mitosla biter.

TLÖN, UQBAR, ORBIS TERTIUS

Uqbar'ın ortaya çıkışını bir aynayla bir ansiklopedinin bir araya gelmesine borçluyum. Ayna, Ramos Mejia'nın Gaona Sokağı'nda, yazlık bir evdeki koridorun derinliklerini bulandırıyordu; ansiklopediyse yanlışlıkla *Anglo-Amerikan Ansiklopedisi* (New York, 1917) olarak anılmaktadır, ama aslında 1902 tarihli *Britannica Ansiklopedisi*'nin harfi harfine yapılmış kaçak baskısından başka bir şey değildir. Olay beş yıl kadar önce oldu. Bioy Casares o gece bende yemek yemişti; oturmuş, birinci tekil kişi ağzından anlatılacak bir romanın yazılışına ilişkin sonu gelmez bir tartışmaya dalmıştık; romanın anlatıcısı, kimi olguları görmezden gelecek ya da çarpıtacak, bilerek türlü çelişkilere düşecek, bu da okurların birkaçının -pek azının- ya korkunç ya da sıradan bir gerçeği kavramasına yarayacaktı. Koridorun ta öbür ucundan ayna bizi gözlüyordu. Aynalarda ürkünç bir yan olduğu görüşünde birleştik. (Gecenin geç saatlerinde bu türden bir keşif kaçınılmazdır.) Derken Bioy Casares, Uqbar'h kâfirlerden birinin, insanın sayısını çoğalttıkları için aynaları ve çiftleşmeyi tiksinç saydığını

hatırladı. Ona bu ilginç sözlerin nereden kaynaklandığını sordum, bana *Anglo-Amerikan Ansiklopedisi*'nin Uqbar maddesinde yazılı olduğunu söyledi. Evde (möbleli olarak kiralamıştık) bu ansiklopediden bir takım vardı. XLVI. cildin son sayfalarında Upsala maddesini bulduk; XLVI. cildin ilk sayfalarındaysa, Ural-Altay dilleri hakkında bir yazı vardı, ama Uqbar hakkında tek bir sözcüğe rastlamadık. Biraz şaşıran Bioy, dizin ciltlerine başvurdu. Akla gelebilecek bütün yazılışları boşuboşuna taradı; Ukbar, Ucbar, Ooqbar, Ookbar, Oukbahr... Gitmeden önce bana Uqbar'm Irak ya da Küçük Asya'da bir bölge olduğunu söyledi. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu bilgiyi biraz da istemeye istemeye kabullendim. Hakkında bilgi olmayan bu ülkeyle kimliği belirsiz kâfirin, Bioy'un kendi görüşüne dayanak sağlamak üzere, utanarak uydurduğu bir yalan olduğu sonucuna varmıştım. Justus Perthes'in atlaslarından biri üzerinde giriştiğim sonuçsuz inceleme de kuşkularımı güçlendirdi.

Ertesi gün, Bioy, beni Buenos Aires'ten telefonla aradı. Ansiklopedinin XLVI. cildindeki Uqbar maddesinin önünde durduğunu söylüyordu. Kâfirin adı verilmiyordu, ama öğretisi üzerine onun söylediği sözlerin nerdeyse eşi, belki edebi açıdan biraz daha az süslü olanlarıyla kurulmuş bir cümle vardı. Bioy, *"Çiftleşme ve aynalar tiksinçtir,"* diye hatırlıyordu. Ansiklopedinin metniyse, *"Bu agnostiklerden birine göre gözle görülen evren bir yanılsama ya da (daha kesin bir deyişle) bir safsatadır. Aynalar ve babalık tiksinçtir, çünkü here ikisi de bu evreni çoğaltıp, dağıtırlar,"* diyordu. Hiç sözü dolaştırmadan ona yazıyı görmek istediğimi söyledim. Bir iki gün sonra getirdi. Şaşırmıştım, çünkü *Ritter Coğrafya*sının titizlikle hazırlanmış harita dizinlerinde Uqbar adı düpedüz atlanmıştı.

Bioy'un getirdiği cilt gerçekten de *Anglo-Amerikan Ansiklopedisi*'nin XLVI. cildiydi. İç kapak sayfasıyla sırttaki alfa-

betik bölümleme (Tor-Ups) bizim cilttekinin eşiydi, ama bu ciltte 917 sayfa yerine 921 sayfa bulunuyordu. İlişikteki bu dört sayfa, Uqbar makalesini oluşturuyor, ama (okurun anlamış olacağı üzere) alfabetik bölümlemede yer almıyordu. Daha sonradan ciltler arasında başka hiçbir fark olmadığını saptadık. Her ikisi de (sanıyorum önceden de belirtmiştim) onuncu *Britannica Ansiklopedisi*'nin yeni baskılarıydı. Bioy kendininkini bir açık artırmadan almıştı.

Yazıyı büyük bir dikkatle okuduk. Bioy'un hatırladığı bölüm belki de tek şaşırtıcı olanıydı. Yazının gerisi çok akla yakın, eserin genel üslubuyla son derece uyum içinde (doğal olan da buydu) ve biraz da cansıkıcıydı. Yeniden okuyunca bu aklıbaşında metnin altında temel bir belirsizlik yattığını gördük. Coğrafya bölümünde karşımıza çıkan on dört addan metne neden sokulduğu anlaşılmayan üçünü - Horasan, Erzurum ve öbürü- tanıdık yalnızca. Tarihi adlardansa yalnızca birini tanıyabildik; daha çok mecazi anlamda sözü edilen sahtekâr büyücü Smerdis'i... Yazıdan Uqbar'm sınırlarının belirlendiği çıkarılabilirdi, ama adı geçen bulanık uç noktaları aynı bölgenin akarsuları, kraterleri ve sıradağlarıydı. Örneğin, Haldun Çayı vadisiyle Aksa Deltasının güney sınır çizgisini çektiğini ve deltadaki adaların üzerinde yaban atlarının çiftleştiğini okuduk. Bütün bunlar, 918. sayfanın ilk bölümündeydi. Tarih bölümünde (sayfa 920) on üçüncü yüzyılın din kovuşturmaları sırasında inançlarından dönmeyenlerin bu adalara sığındıklarını öğrendik; buralarda hâlâ onların dikilitaşları duruyor ve topraktan sık sık taş aynaları çıkarılıyordu. Dil ve Edebiyat bölümü kısaydı. Anılmaya değer tek özelliği vardı; Uqbar edebiyatının bir düş edebiyatı olduğu, destanlarıyla efsanelerinin hiçbir zaman gerçekliğe değil, Mejnas ve Tlön adındaki iki düşsel bölgeye göndermede bulunduğu söyleniyordu... Bibliyografya henüz bulamadığımız dört eseri kaynak gös-

teriyordu; bir tek bunlardan üçüncüsü, -Silas Haslam: *Uqbar Adlı Ülkenin Tarihi,* 1847- Bernard Quaritch'in kitapçı dükkânının kataloglarında yer almaktadır.[1] Birincisi, *(Lesbare und lesenswerte Bemerkungen über das Land Ukkbar in Kleinasien) Küçük Asya'daki Ukkbar Ülkesi Üzerine Okunabilir ve Okunmaya Değer Bilgiler* ise, 1641 tarihini taşımaktadır ve Johannes Valentinus Andreä'in eseridir. İşin bu yönü dikkate değer; bu ada birkaç yıl sonra De Quincey'nin (*Yazılar* XIII. Cilt) masum görünüşlü sayfaları arasında rastladım ve bunun on yedinci yüzyılın ilk yıllarında Rosae Crucis adlı düşsel topluluktan sözeden bir Alman din bilimcisine ait olduğunu öğrendim. (Sonradan başkaları, onun tasarımları doğrultusunda böyle bir topluluk kurmuş.)

O gece Ulusal Kitaplığa gittik. Atlasları, katalogları, coğrafya derneklerinin yıllıklarını, gezgin ve tarihçilerin anılarını boşu boşuna taradık; hiç kimse Uqbar'a gitmemişti. Bioy'un elindeki ansiklopedinin genel dizininde de bu ad geçmiyordu. Ertesi gün Carlos Mastronardi (konuyu ona da açmıştım) *Anglo-Amerikan Ansiklopedisi*'nin kara ve altın rengi ciltlerini Corrientes'le Talcatuano üzerindeki bir kitapçıda gördü. İçeriye girdi ve XLVI. cildi gözden geçirdi. Uqbar hakkında en ufak bir bilgiye rastlamadı.

II.

Güney Demiryolları mühendislerinden Herbert Ashe'in bölük pörçük, silik anısı Androgué'deki bir otelde, öbek öbek hanımelleriyle aynaların aldatıcı derinlikleri arasında hâlâ yaşayıp gidiyor. Hayatta olduğu yıllarda o da çoğu İngiliz

1 Haslam bir *Genel Labirentler Tarihçesi* de yayınlamıştı.

gibi yeterince gerçek olamamaktan çok çekmişti; artık öldüğüne göre, o bir zamanki hayalet bile değil şimdi. Uzun boylu ve dalgındı, dikdörtgen biçimi sakalının rengi zamanında kızılmış. Bildiğim kadarıyla dul ve çocuksuzdu. Bir iki yılda bir (bize gösterdiği fotoğraflardan anladığım kadarıyla) bir güneş saatiyle birkaç meşeyi ziyaret etmek üzere İngiltere'ye giderdi. Ashe ve babam, ser verip sır vermemekle başlayıp giderek konuşmadan bile vazgeçen, o -abartılı bir nitelendirmeyle- içli dışlı İngiliz dostluklarından birini sürdürüyorlardı. Birbirleriyle kitap ve dergi alışverişi yapmayı, sessiz sedasız satranç oyunlarına dalmayı alışkanlık edinmişlerdi... Onu otel koridorlarında elinde bir matematik kitabı, zaman zaman gökyüzünün geriye dönmemecesine yitip giden renklerine bakarken görürdüm. Bir öğleden sonra, on ikilik *(duodecimal)* sisteminden sözediyorduk (bu sistemde on iki, 10 olarak yazılır). Ashe, birtakım sayısal tabloları iki ondalıktan altmışlı *(sexagesimal)* sisteme (bunda altmış, 10 olarak yazılır) çevirdiğini söyledi. Bu görevin ona Rio Grande del Sur'da bir Norveçli tarafından devredildiğini de ekledi. Onu sekiz yıldır tanıyorduk, bize o bölgede bulunduğundan hiç sözetmemişti... Taşra hayatından, *capanga*lardan, *gaucho* sözcüğünün (bazı yaşlı Uruguaylılar hâlâ *gaucho* der) Brezilya dilinde hangi kökten türediğinden konuştuk; Tanrı kusurumu bağışlasın on ikilik fonksiyonların sözü edilmedi bir daha. 1937 yılının Eylül ayında (biz otelde değildik) Herbert Ashe beyin kanamasından öldü. Ölümünden birkaç gün önce adına Brezilya'dan mühürlü, alındılı bir paket gelmişti. Büyük boyutlarda bir kitaptı bu. Ashe kitabı barda unutmuştu, aynı yerde -aylar sonra- ben buldum. Sayfalarını karıştırmaya başlar başlamaz aklımı başımdan alıp ayaklarımı yerden kesen bir baş dönmesine kapıldım; okuduğunuz benim coşkun duygularım değil, Uqbar, Tlön ve Orbis Tertius'un hikâyesi olduğu

için bu ruh halini uzun uzadıya anlatmaya girişmeyeceğim. Müslümanlıkta, Gecelerin Gecesi diye anılan Kadir Gecesinde göklerin gizli kapıları ardına kadar açılır ve taslardaki su daha bir tatlılaşır; o akşam üstü yaşadığım duyguları o kapılar açılsa da bir daha yaşayamam. Kitap İngilizce yazılmıştı ve 1001 sayfaydı. Cildin sarı deriden arka kapağında, iç kapak sayfasında tekrarlanan şu garip sözcükleri okudum: *Birinci Tlön Ansiklopedisi. Cilt XI. Hlaer-Jangr.* Tarih ya da yer belirtilmiyordu. İlk sayfada ve renkli tablolardan birinin üzerini örten ipek kâğıdından yaprağın üzerinde basılmış mavi, yumurta biçimi bir damga vardı: *Orbis Tertius.* İki yıl önce, korsan ansiklopedinin ciltlerinden birinde, varolmayan bir ülkenin üstünkörü bir anlatımıyla karşılaşmıştım; şimdiyse talih çok daha değerli, çok daha çetin bir şey çıkarıyordu yoluma. Elimde şu anda, mimarisi ve oyun kâğıtları, mitolojilerinin ürkünçlüğü ve konuşulan dillerinin mırıltısı, hakanları ve denizleri, madenleri, kuşları ve balıkları, cebiri ve ateşi, bütün dinbilimsel ve metafizik sapkınlıklarıyla, bilinmeyen bir gezegenin bütün tarihi belli bir yönteme göre bölüklenmiş olarak duruyordu. Üstelik hepsi de birbiriyle ilişki içinde ve tutarlıydı, görüldüğü kadarıyla herhangi bir öğreti izlenmiyor ya da şaka amacı güdülmüyordu.

Sözünü ettiğim XI. ciltte, bundan önceki ve sonraki ciltlere anıştırmalarda bulunuyor. Néstor Ibarra, *N.R.F.*'ye yazdığı, klasik niteliğindeki makalede ilişikteki ciltlerin varlığını reddetmiştir; Ezequiel Martinez Estrada ve Drieu La Rochelle bu kuşkuya karşı çıkmışlar ve bu karşı çıkışta bir oranda başarılı da olmuşlardır. Şimdiye kadar yapılan en titiz araştırmaların bile sonuçsuz kaldığı bir gerçek. Kuzey ve Güney Amerika'yla Avrupa'nın tüm kütüphanelerini boşuboşuna talan ettik. Bütün aşağılık dedektiflik çabalarından usanç getiren Alfonso Reyes, hepimizin kayıp durumdaki o

koca koca ciltleri yeniden yazma görevini üstlenmemizi öneriyor: *ex ungue leonem / aslanın tırnağından.* Yarı şaka, yarı ciddi, bir *tlönistler* kuşağının bu işe yeteceğini söylüyor. Bu gözüpek hesap bizi gene şu temel soruya götürüyor: Tlön'ü kuranlar kimler? Çoğul konuşmak zorundayız, çünkü tek başına çalışan bir kurucu varsayımı -bütün gözlerden uzak, olanca alçakgönüllülüğüyle sonsuza kadar didinip duran bir Leibniz düşünün- ağızbirliğiyle reddedilmiş durumda. Bu güzel yeni dünyanın, kim olduğu bilinmeyen bir dâhinin yönetimindeki gökbilimciler, mühendisler, metafizikçiler, şairler, kimyacılar, cebirciler, ahlakçılar, ressamlar ve geometricilerden oluşan gizli bir topluluğun eseri olduğu sonucuna varılmış bulunuluyor. Bu birbirinden farklı bilimlerin alanında ustalaşan bireylerin sayısı oldukça kabarıktır, ama yaratıcı olabilenlerin, hele bu yaratıcılığı sağlıklı ve sistemli bir tasarımın emrine verebilenlerin sayısı çok azdır. Bu tasarım öyle uçsuz bucaksızdır ki, her bir yazarının katkısı sonsuz derecede küçüktür. Önceleri, Tlön'ün yalnızca bir kaos, imgelemin sorumsuz bir aşırılığı olduğu sanılmıştı; artık onun bir acun olduğu, onu yöneten gizli yasaların, hiç değilse geçici olarak, saptandığı bilinmektedir. XI. ciltte gözetilen düzen öylesine açık ve kesindir ki, bu ciltte görülen karşıtlıkların öteki ciltlerin varlığının temel kanıtları olduğunu söylemekle yetineceğim. Çok okunan dergiler, hoş görülebilecek bir aşırılığa kaçarak Tlön'ün hayvanlarıyla topoğrafyası konusunda türlü haberler yaydılar; kanımca Tlön'ün saydam kaplanlarıyla kan kuleleri *bütün* insanların sürekli ilgisini çekmeye değecek şeyler değil. İlerde Tlön'ün evren kavramı üzerinde durmak amacıyla birkaç dakikanızı alacağım.

Hume, Berkeley'in savlarının en ufak bir redde yer bırakmadığını, ama en ufak bir inandırıcılık da taşımadığını kesin olarak saptamıştı. Bu yargı yerküreye uygulandığında

tümüyle doğru, ama Tlön'e uygulandığında tümüyle yanlıştır. Bu gezegenin ulusları doğuştan idealisttir. Dillerinin, ve dillerinin uzantısı olan her şeyin, -din, edebiyat, metafizik- önkoşulu idealizmdir. Dünya onlar için eşyanın uzay içindeki birlikteliği değildir; birbirleriyle bağlantısız ve birbirinden bağımsız edimlerin oluşturduğu bir dizgedir. Sıralı ve zamansaldır, uzamsal değildir. Tlön'ün, 'bugün' kullanılan dille bu dildeki çeşitli ağızların türetildiği varsayımsal *Ursprache*'sinde (köken dil) isimler yoktur. Zarf değeri taşıyan tek heceli son-ekler (ya da ön-ekler) yoluyla nitelenen ve daima üçüncü tekil kişi zamiri alan fiiller vardır. Örneğin; 'ay' sözcüğünü karşılayacak bir sözcük yoktur, ama dilimize 'ayamak' ya da 'aylamak' olarak çevrilebilecek bir fiil vardır. "Ay nehrin üzerinde yükseldi", *hlör u axaxaxas mlö* ya da tam çevirisiyle, "Durmazakanın arkasından yukarıya doğru ayladı."

Yukarıdaki bilgiler Güney yarımkürenin dilleri için geçerlidir. Kuzey yarımkürenin dillerinde (XI. ciltte bunların *Ursprache*'si konusunda pek az bilgi var) temel birim fiil değil, tek heceli sıfatlardır. İsimler sıfatların yanyana gelmesinden oluşur. 'Ay' demezler, bunun yerine 'karanlık - üzerindeki - yuvarlak - uçucu - ışık' ya da 'göğün solgun - turuncusu' ya da buna benzer başka bir kümeleme kullanırlar. Seçilen örnekteki sıfat kümesi gerçek bir nesneyi anlatmakta ise de, bu tümüyle rastlansaldır. Bu yarımkürenin edebiyatı (Meinong'un kalıcı dünyası gibi) şiirsel gereksinimlere göre bir anda kurulup bozulan ideal nesnelerle doludur. Bazan bunlar yalnızca eşzamanlılığın belirlemelerine göre saptanırlar. Biri görsel, biri işitsel nitelikte iki ögeden derlenmiş nesneler vardır; doğmakta olan güneşin rengiyle uzaktan gelen avuntu bulmaz bir kuş çığlığı. Birçok ögenin birlikte oluşturduğu nesneler de vardır; yüzen birinin göğsüne vuran güneş ve su, gözlerinizi kapadığınızda gördüğü-

nüz titreşimli, gülpembesi renk, bir ırmağa kapılıp gitmenin ya da bir uykuya dalmanın verdiği duyum. Bu ikinci dereceden nesneler başkalarıyla bağdaştırılabilir; belli kısaltmalar kullanıldığında bu neredeyse sonsuza varacak bir işlemdir. Uçsuz bucaksız bir tek sözcükten yapılma ünlü şiirler vardır. Bu sözcük, yazarı tarafından yaratılmış bir *şiirsel nesne* oluşturur. Hiç kimsenin isimlerin gerçekliğine inanmaması, paradoksal bir biçimde, bunların sonsuz sayıda artmasına yol açar. Tlön'ün Kuzey yarımküresindeki diller Hint-Avrupa dillerindeki bütün isimleri -ve birçok başkalarını da- içerir.

Klasik Tlön kültürünün yalnızca bir tek öğretiden oluştuğunu söylemek abartma olmayacaktır: Psikoloji. Bütün ötekiler onun emrindedir. Bu gezegenin insanlarının evreni uzay içinde değil, sıralı olarak zaman içinde gelişen bir zihinsel süreçler dizisi olarak algıladığını söylemiştim. Spinoza kendisindeki tüketilmez Tanrılığa, yayılım ve düşünce niteliklerini yakıştırmıştı; Tlön'deki hiç kimse bu (yalnızca belli hallerde rastlanan) birinci özellikle, ikincisinin -ki acun sözcüğünü tıpatıp karşılayabilecek sözcüktür- nasıl olup da yanyana getirildiğini anlayamayacaklardır. Başka bir deyişle, uzamsal olanın zaman içinde varolduğunu kavrayamamaktadırlar. Ufuktaki bir duman bulutunun, ardından yanmakta olan bir tarlanın, daha sonra da ilk aleve neden olan sönmemiş bir sigara izmaritinin algılanması, düşünce çağrışımına bir örnek sayılmaktadır.

Bu bircilik ya da mutlak idealizm, bilimin her türlüsünü geçersiz kılmaktadır. Bir olguyu açıklar (ya da yargılarken) bir başkasıyla birleştiririz; böylesi bir bağdaştırma Tlön'de öznenin, bir önceki hali etkileme ya da açımlama özelliğin sahip bulunmayan bir sonraki halini anlatır. Her bir zihin hali indirgenemez bir bütündür; onu adlandırma -ya da sınıflandırma- olayının ta kendisi bir çarpıtmadır. Bundan da

Tlön'de hiçbir bilim, hatta uslamlama bile olmadığı sonucu çıkarılabilir. İşin garibi, bilimler vardır ve neredeyse sonsuz sayıdadırlar. Kuzey yarımkürede isimlerin başına gelen şey, felsefelerin de başına gelmektedir. Tanımsal olarak her bir felsefenin diyalektik bir oyun, bir *Philosophie des Als Ob* (-Mış gibi Felsefesi) olması gerçeği, felsefelerin çoğalmasına yol açmıştır. Göze hoş gelen tasarımlara dayalı, akıllara durgunluk veren tipte inanılmaz sistemlerin sayısı oldukça kabarıktır. Tlönlü metafizikçiler gerçeğin, hatta gerçeğe benzerliğin bile değil, daha çok şaşırtıcı olanın arayışı içindedirler. Metafiziği fantastik edebiyatın bir dalı olarak görürler. Bir sistemin, evrenin bütün cephelerinin bu cephelerden bir tekinin emrine verilmesinden başka bir şey olmadığını bilirler. 'Bütün cepheleri' sözüne bile karşı çıkılabilir, çünkü bu şimdiki zamanla tüm geçmiş anların işin içine katılması gibi imkânsız bir şeyi önerir. Ayrıca 'geçmişteki anlar' çoğulunu da, aynı imkânsızlıktaki başka bir işlemi önerdiği için kullanmamak gerekir. Tlön'deki okullardan biri, işi, zamanı reddetmeye kadar vardırır; gerekçe olarak şimdiki zamanın belirsiz olduğunu, geleceğin 'şimdi'de varolan bir umuttan, geçmişinse 'şimdi'de varolan bir anıdan başka gerçekliği olmadığını öne sürer.[2] Başka bir okul *'tüm zamanın'* çoktan sona ermiş olduğunu ve yaşamlarımızın da bir günbatımını andıran, kuşkusuz çarpıtılmış ve sakatlanmış bir anı ya da geriye döndürülmesi imkânsız bir sürecin yansıması olduğunu söyler. Gene başka bir okul, evrenin tarihinin -ve onun içinde yaşamlarımızla, yaşamlarımızın, en sıradan ayrıntılarının- ikinci dereceden bir Tanrının, bir cinle haberleşmek üzere hazırladığı kutsal bir metin olduğunu söyler. Başka biriyse evreni, üzerindeki sim-

2 Russell (özgün metinde *Aklın Analizi*, 1921 - sayfa 159) gezegenimizin henüz birkaç dakika önce kurulmuş, yanılsama niteliğindeki bir geçmişi hatırlayan insanlarla dolu olduğunu varsaymıştır.

gelerin hepsi de geçerli olmayan kriptograflara benzetir ve yalnızca üç yüz gecede bir olanların gerçek olduğunu savunur. Bir tanesi de, dünyada uyurken başka bir yerde uyanık olduğumuzu ve böylece bir insanın aslında iki insan olduğunu söyler.

Tlön'deki öğretiler arasında hiçbiri maddeciliğin kopardığı gürültüleri koparmamıştır. Bazı düşünürler bu öğretiyi bir paradoksu sunarcasına, açık seçik olmaktan çok coşkuyla dile getirmişlerdir. Bu akıl almaz tezin anlaşılmasını kolaylaştırmak üzere, on birinci yüzyılda yaşamış bir kâfir,[3] Tlön'deki fırtınalı ünü ancak Zenon paradokslarıyla karşılaştırılabilecek, 'dokuz bakır para' adıyla bilinen dil oyununu uydurmuştur. Bu 'muzipçe uslamlama'nın paraları ve parayı bulanların sayısını değiştiren türlü yorumları vardır; aşağıdaki, en bilinenidir:

Salı günü, X ıssız bir yoldan geçerken dokuz bakır para düşürür. Perşembe günü, Y yolda çarşamba günkü yağmurdan biraz paslanmış dört para bulur. Cuma günü, Z yolda üç para bulur, cuma sabahı, X evinin koridorunda iki para bulur Kâfir bu hikâyeden yeniden ele geçirilen dokuz paranın gerçekliğini -sürekliliğini- çıkarır. *Paraların dördünün salı ve perşembe günleri, üçünün salı ve cuma öğleden sonra, ikisinin de salı ve cuma sabahı arası varolmadığını düşünmek saçmadır (diye iddia etmiştir). Mantıklı olan, hepsinin bu üç evrenin her bir anında varolduklarını -en azından insan aklının alamayacağı gizli bir biçimde- varsaymaktır*

Tlön dili bu paradoksun ifade edilmesine imkân vermemektedir; çokları bunu anlamamıştır bile. Sağduyu yanlıları ilk başta bu anekdotun doğruluğunu reddetmekle yetinmişlerdir. Bunun, kullanıma girmemiş ve her türlü sağlıklı düşünceye ters düşen yeni uydurulmuş iki sözcüğün dü-

3 On ikilik sisteme göre bir yüzyıl, yüz kırk dört yıllık bir zaman dilimini kapsar.

şüncesizce kullanılmasına dayalı bir sözcük oyunu olduğunu tekrarlamışlardır; baştaki ve sondaki dokuz paranın özdeşliğini önkoşul saydıkları için meseleyi kanıtlanmış gibi gösteren 'bulmak' ve 'kaybetmek' fiilleri... Bütün isimlerin (adam, para, perşembe, çarşamba, yağmur) yalnızca benzetme değeri olduğunu hatırlatmışlardır. Kanıtlanmasına çalışılan şeyi, dört paranın salıdan perşembeye kadar varlıklarını sürdürmesini öngören, "Çarşamba günkü yağmurdan biraz paslanmış" cümlesindeki koşulun kaypaklığına dikkati çekmişlerdir. *Eşitlik* ile *özdeşliğin* başka başka şeyler olduğunu açıklamışlar ve bir tür *reductio ad absurdum / saçmaya indirgeme* oluşturmuşlardır: Ardarda dokuz gece ağrılar çeken dokuz adam hipotezi. Bu ağrının tek ve aynı ağrı olduğunu öne sürmek -demişlerdir- gülünç olmaz mı?[4] Kâfirin Tanrısal bir kategori olan *varoluşu* birkaç adi paraya yüklemek gibi küfür sayılacak bir amaçla hareket etmekten ileriye gitmediği ve çokluk düşüncesini bazan reddettiği, bazan da reddetmediği söylendi. Denildi ki: Eşitlik dolaylı olarak özdeşliği içeriyorsa, dokuz tane paranın tek para olduğunu da itiraf etmek gerekir.

İnanılacak gibi değil, ama bu yalanlamalar konuyu kestirip atmaya yetmedi. Meselenin ortaya konuluşundan yüzyıl sonra Kâfirden daha az zeki olmayan, ama Ortodoks geleneğe bağlı bir düşünür, son derece gözüpek bir hipotez geliştirdi. Bu yerinde varsayım, yalnızca tek bir özne bulunduğunu, bu bölünmez öznenin evrendeki her bir varlık olduğunu ve bu varlıkların da Tanrılığın yayıcıları ve maskeleri olduğunu öne sürüyordu. X, hem Y'dir, hem de Z'dir. Z, X'in onları kaybettiğini hatırladığı için o üç parayı bulur; X

4 Günümüzde, Tlön kiliselerinden biri Platoncu görüş uyarınca belli bir sızının, belli yeşilimsi bir sarı rengin, belli bir ısının, belli bir sesin tek gerçeklik olduğunu ileri sürmektedir. Cinsel birleşmenin o baş döndürücü noktasında bütün insanlar birdir. Shakespeare'den bir dize okuyan tüm insanlar William Shakespeare'in ta *kendisidir.*

ise ötekilerinin bulunduğunu hatırladığı için koridorunda iki para bulur... XI. Cilt bu idealist doğatanrıcılığının mutlak zaferini sağlayan üç ana neden olduğunu öne sürer. Birincisi, tekbenciliği tanımayışı; ikincisi, bilimlerin psikolojik temelini koruma olasılığı; üçüncüsü, Tanrılara duyulan inancı yaşatma olasılığı. Schopenhauer (tutkulu ama aklıbaşında Schopenhauer) *Parerga* ve *Paralipomena*'sının ilk cildinde buna çok benzer bir öğreti geliştirir.

Tlön geometrisi birbirinden farklı iki ilkeden oluşur: görsel ve dokunsal ilkeler. İkincisi bizim geometrimize benzer ve birincisinin emrindedir. Görsel geometrinin temeli nokta değil, yüzeydir. Bu geometri paralel çizgilerin varlığını kabul etmez ve insanın devinimi yoluyla çevresindeki biçimleri değişikliğe uğrattığını öne sürer. Aritmetiğinin temelini sayıların belirsizliği anlayışı oluşturur. Bu da bizim matematikçilerin > ve < simgeleriyle gösterdikleri '-dan az' ve '-dan çok' kavramlarının önemini vurgular. Sayı sayma işleminin nicelikleri değiştirdiğini ve onları kesinliği olmayan toplamlardan kesin toplamlara dönüştürdüğünü öne sürerler. Aynı niceliği sayan değişik bireylerin aynı sonucu elde etmeleri, psikologlara göre düşünce çağrışımının ya da sağlam bir belleğin kanıtıdır. Tlön'de, bilginin konusunun tek ve sonsuz olduğunu biliyoruz bugün.

Edebi uğraşılarda da tek konu görüşü ağırlıklıdır. Yazarın kitabına imza koyması, alışılmış bir şey değildir. Yazarların birbirinden çalması diye bir kavram yoktur; bütün kitapların zamandışı ve anonim bir yazarın yaratısı olduğu saptanmıştır. Eleştirmenler çoğu kez yazar uydururlar; birbirine benzemeyen iki kitap -diyelim ki *Tao Te Ching* ve *1001 Gece Masalları*- seçer, ikisini de aynı yazarın eseri sayar, sonra da inceden inceye bu ilginç *homme de lettres*'in psikolojisini saptarlar...

Kitaplar da farklıdır. Kurgusal ürünler akla gelebilecek

bütün bağdaştırımları içeren tek bir olay örgüsünden oluşurlar. Felsefi nitelik taşıyanlar, hiç şaşmaz, hem tezi hem de antitezi, bir öğretinin yanında ve karşısında olan tüm unsurları içerirler. Karşı kitabını içermeyen bir kitap, eksik kalmış sayılır.

Yüzyıllar ve yüzyıllarca süren idealizm, sonuçta gerçekliği de etkilemekten geri durmamıştır. Tlön'ün en eski yörelerinde, kaybolan eşyaların tıpkısının ortaya çıkması sıkça rastlanan bir olaydır. İki kişi bir kurşunkalemi ararlar; birincisi kalemi bulur ve sesini çıkarmaz; ikincisi bundan daha az gerçek olmayan, ama kendi beklentilerine daha uygun olan ikinci bir kalem bulur. Bu ikinci nesnelere *hrönir* denir ve azıcık biçimsiz olmakla birlikte birincilerden biraz daha uzun olurlar. Son zamanlara kadar, *hrönir*ler dalgınlıkla unutkanlığın rastlansal ürünleriydi. Bunların düzenli bir biçimde üretilmelerinin yüzyılı bile bulmayan bir geçmişi oluşu inanılmaz bir şey gibi görünmektedir, ama XI. cilt bize bunun böyle olduğunu söylemektedir. İlk girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Ne var ki, *modus operandi* (çalışma yöntemleri) anlatılmaya değer. Devlet hapishanelerinin yöneticilerinden biri, tutuklulara tarih öncesinden kalma bir ırmak yatağında bazı mezarlar bulunduğunu ve önemli bir şeyler bulana, özgürlüğünü bağışlayacağını söylemişti. Kazı öncesindeki aylarda tutuklulara bulacakları şeylerin fotoğrafları gösterilmişti. Bu ilk girişim, beklentiyle gerilimin kişiyi engelleyici olabileceğini kanıtladı; kazma kürekle yapılan bir haftalık çalışma sonucunda *hrön* olarak, hemen kazı öncesi döneme ait paslı bir tekerlekten başka bir şey çıkmadı topraktan. Ama bu gizli tutuldu ve aynı işlem sonradan dört okulda tekrarlandı. Bunlardan üçünde hemen hemen kesin başarısızlıkla karşılaşıldı; dördüncüsünde (ki bunun yöneticisi ilk kazılar sırasında kaza sonucu öldü) öğrenciler altın bir maske, tarihöncesi bir kılıç, iki

üç seramik vazo ve göğsünde bugüne kadar çözülemeyen bir yazı bulunan, belden aşağısı kopuk bir kral bedeni çıkardılar - ya da tıpkısını ürettiler. Böylelikle kazının deneysel niteliğinden haberli olanlara da güvenilemeyeceği ortaya çıktı... Geniş kitlelerce yapılan araştırmalar, birbirleriyle çelişen eşyalar da çıkardı ortaya; şimdilerde bireysel ve daha hazırlıksız girişimler yeğleniyor. *Hrönir*lerin düzenli olarak üretilmesi (diyor XI. cilt) arkeologlara müthiş yararlar sağladı. Bu, günümüzde gelecekten daha az esnek ve yumuşakbaşlı olmayan geçmişin sorgulanmasını ve hatta dönüştürülmesini mümkün kıldı. Gariptir, ikinci ve üçüncü derecede *hrönir* -başka *hrönir*den türetilmiş *hrönir*, bir *hrön*ün *hrön*ünden üretilenler- ilkinin sapmalarını abartıyor; beşinci dereceden olanlar neredeyse birbirinin eşi; dokuzuncu dereceden olanlar ikinci dereceden olanlarla karıştırılabiliyor; on birinci dereceden olanlarda asıllarında bulunmayan bir biçim yalınlığı var. Bu döngüsel bir süreç; on ikinci dereceden *hrön*de niteliksel bir düşüş görülüyor. Bazan her türlü *hrön*den daha garip ve yalın olan *ur*lar -ima yoluyla üretilip umutla damıtılan nesneler- görülüyor. Sözünü ettiğim büyük, altından maske bunların gösterişli bir örneğidir.

Tlön'deki eşyaların tıpkısı ortaya çıkıyor dedik; eşyalar aynı zamanda silinip bozulma eğilimi de gösteriyor ve unutulduklarında ayrıntıları kayboluyor. En bilinen örnek, bir dilenci tarafından aşındırıldığı sürece varolmayı sürdüren, o öldüğündeyse yokolan kapı eşiğidir. Zaman zaman birkaç kuşun ya da bir atın, bir açıkhava tiyatrosu kalıntılarını kurtardığı olmuştur.

Not (1947): Aşağıdaki yazıyı *Fantastik Edebiyat Antolojisi*'nde (1940) yayımlandığı gibi, bir iki benzetmeyle şu anda yersiz kaçacak alaylı bir özet dışında hiçbir şeyi çıkar-

madan aktarıyorum. O zamandan bu zamana o kadar çok şey oldu ki... Onları burada bir kere daha anmakla yetineceğim.

1941 Mart'ında, Herbert Ashe'e ait olan Hinton'ın bir kitabında, Gunnar Erjford'un kaleme aldığı bir mektup bulundu. Zarf Ouro Preto damgasını taşıyordu; içindeki mektup Tlön konusunda bilinmezleri tümüyle açığa kavuşturmaktaydı. Metin, Martinez Estrada'nın hipotezlerini doğruluyordu. Bu olağanüstü hikâyenin başlangıcı Luzern'de ya da Londra'da on yedinci yüzyılın başlarında bir geceye rastlıyor. Yardım amacıyla kurulmuş gizli bir topluluk (üyeleri arasında Dalgarno ve daha sonraları Berkeley de bulunuyordu), bir ülke icat etmeye kalkışmıştı. İşe başlarken benimsedikleri belirsiz program 'simya araştırmaları', hayır işleri ve *Kabala*'yı içeriyordu. Bu ilk dönemden elimizde Andreâ'in yazdığı garip kitap var. Birkaç yıl süren gizli oturumlar ve zamansız sentezlerden sonra iç ilişkileri tutarlı bir ülke ortaya çıkarmak için bir kuşağın yeterli olmadığı anlaşıldı. Her ustanın kendi çalışmalarını sürdürecek bir çömez seçmesine karar verildi. Bu usta-çırak geleneği uzun süre devam etti; kovuşturmaya uğrayan bu biraderler topluluğu iki yüzyıllık bir aradan sonra bu defa Amerika'da ortaya çıktı. 1824'te, Memphis'de (Tennessee) bu topluluğun oğullarından biri insanlardan kaçan milyoner Ezra Buckley'le görüştü. Milyoner, biraz da küçümsemeyle, onun söylediklerini dinledi -ve planın alçakgönüllülüğüne güldü. Amerika'daki temsilciye bir ülke icat etmenin anlamsız olduğunu söyledi ve bir gezegen icat etmeyi önerdi. Bu dev boyutlu düşünceye, Tanrıtanımazlığının sonucu olan[5] bir başkasını da ekledi: Bu engin girişimi gizli tutmayı... O zamanlar yirmi ciltlik *Britannica Ansiklopedisi* Birleşik Devlet-

5 Buckley, özgür-düşünür, kaderci ve kölelik yanlısıydı.

ler'de elden ele dolaşıyordu; Buckley, düşsel gezegenin düzenli bir ansiklopedisinin yazılmasını önerdi. Altın yüklü dağlarını, gemi taşımacılığına elverişli ırmaklarını, üzerinde büyükbaş hayvanlarla bizonların otladığı çayırlarını, zencilerini, kerhanelerini ve dolarlarını onlara bırakacaktı, yalnız bir koşulla: "Eser, İsa Peygamber denen sahtekârla hiçbir biçimde uzlaşmayacaktı." Buckley, Tanrı'ya inanmıyor, ama bu varolmayan Tanrı'ya ölümlü insanoğlunun da bir dünya tasarımlayabileceğini göstermek istiyordu. Buckley 1828'de Baton Rouge'da zehirlenerek öldürüldü; dernek 1914 yılında, sayıları üç yüzü bulan üyelerine Birinci Tlön Ansiklopedisi'nin son cildini teslim etti. Bu gizli bir basımdı; ansiklopedinin kırk cildi (insanoğlunun kalkıştığı girişimlerin en uçsuz bucaksız olanı) İngilizcede değil, Tlön dillerinden birinde yazılacak olan daha ayrıntılı bir basıma temel oluşturacaktı. Yanılsama niteliğinde bir dünyayı konu edinen bu basıma geçici olarak *Orbis Tertius* adı verildi. Bu dünyanın alçakgönüllü yaratıcılarından biri de, ya Gunnar Erfjord'un aracılığını yapan ya da derneğin oğullarından biri olan - hangisi bilmiyorum- Herbert Ashe idi. Kendisine XI. cildin yollanmış bulunması bu ikinci varsayımı doğrular niteliktedir. Peki ya ötekiler?

1942'de olaylar birbirini izlemeye başladı. Bu ilk olaylardan birini açık seçik hatırlıyorum; bana, bundaki uyarı niteliğini daha o zamandan sezmişim gibi geliyor. Olay, Laprida Sokağı'nda, güneşin battığı yöne dönük, yüksek, aydınlık bir balkona bakan o apartman katında geçti. Prenses Faucigny Lucinge'ye Poitiers'den gümüşleri gelmişti. Yabancı pullarla donanmış kutunun kuyu gibi derinliklerinden, kat kat örtülere sarılmış, gayet narin eşyalar çıktı; hanedan armalarına ait hayvanlarla kaplı Utrecht ve Paris gümüşleri, bir de semaver... Bunların ortasında bir pusula, uyumakta olan bir kuşun hafif, belli belirsiz ürperişini andıran gizem-

li titreşimler yayıyordu. Prenses bunun ne olduğunu anlamadı. Pusulanın mavi ibresi Kuzey'in çekimini özlemişti; madeni kutusu içbükeydi; kenarındaki harfler Tlön'deki alfabelerden birine aitti. Bu düşsel dünyanın gerçeklik dünyasında ilk boy gösterişi böyle oldu.

Beni ikinci defa ortaya çıkışma tanık eden talihin garip oyunu da hâlâ aklımı kurcalar durur. Olay birkaç ay sonra Cuchilla Negra'da bir Brezilyalının taşradaki dükkânında geçti. Amorim ve ben, Sant'Anna'dan dönüyorduk. Tacuarembo İrmağı taşmış, biz de dükkân sahibinin kaba saba konukseverliğinden sebeplenmek (ve buna katlanmak) zorunda kalmıştık. Fıçılar ve sığır derileriyle dolu büyük bir odada iki gıcırtılı yatak verdi bize. Yattık, ama ne olduğu anlaşılmayan sövgülerini bölük pörçük *milonga*larla[6] ya da doğrusu aynı *milango*dan parçalara katık eden görünmez bir komşunun sarhoş naraları yüzünden gün ağarıncaya kadar gözümüzü kırpamadık. Tahmin edebileceğiniz gibi bu dinmek bilmeyen şamatayı dükkân sahibinin sert şekerkamışı içkisine yorduk. Tanyeri vakti, adam koridorda ölü yatıyordu. Sesinin kalınlığı bizi yanıltmıştı; gençten bir çocuktu. O zıvanadan çıkmış halinde kemerinin içinden birkaç parayla birlikte zar büyüklüğünde, parlak madenden bir koni de düşürmüştü. Çocuklardan biri bu koniyi yerden almak için boşuna uğraştı... Yerden kaldırmaya tek kişinin gücü zor yetiyordu. Birkaç dakikalığına avucumda tuttum koniyi; ağırlığının dayanılmaz olduğunu ve koniyi yere bıraktıktan sonra bile sürdüğünü hatırlıyorum. Avucumda kalan çember biçimindeki kesintisiz iz de gözümün önünde. Çok küçük, ama aynı zamanda son derece ağır bir nesnenin verdiği duyum bende tatsız bir duygu, hem tiksinti, hem de korku uyandırmıştı. Yörenin erkeklerinden biri koniyi kaba-

6 *Milonga:* Bir dans ezgisi.

ran ırmağa atmamızı önerdi; Amorim birkaç peso vererek satın aldı onu. Ölen adam hakkında hiç kimse 'sınırdan geldiği'nden başka bir şey bilmiyordu. Bu küçük, çok ağır koniler (yeryüzünde bulunmayan bir madenden yapılmıştı) Tlön'ün belli bölgelerinde Tanrılık imgesi sayılır.

Benim anlatacaklarım burada son buluyor. Geri kalanı bütün okurlarımın belleklerinde (umutları ya da korkularında değilse eğer) yatmaktadır. Yalnızca aşağıdaki olguları, hepimizin ortak belleğini zenginleştirecek ya da genişletecek biçimde kısaca özetlemekle yetineceğim. 1944 sıralarında *The American* gazetesi (Nashville, Tennessee'de basılıyor) için araştırma yapan bir kişi, Memphis kütüphanelerinden birinde *Birinci Tlön Ansiklopedisi*'nin kırk cildini günışığına çıkardı. Bugün bile bu keşfin rastlansal mı olduğu, yoksa buna hâlâ sisler ardında gizlenen *Orbis Tertius*'un yöneticilerinin mi izin verdiği bilinmiyor. İkincisi daha akla yakın. Memphis ciltlerinde, XI. ciltteki bazı inanılması güç bilgiler (örneğin *hrönir*lerin çoğalması) ya çıkarılmış ya da sulandırılmış bulunuyor; bu bölümlerin gerçek dünyayla az çok boy ölçüşebilecek bir dünya tasarımı uyarınca çıkarıldıklarını varsaymak yerinde olacaktır. Bu tasarı, Tlön'den alınma nesnelerin değişik ülkelere dağıtılmasıyla tamamlanacaktı...[7] Elbette, uluslararası basın bu bulguları diline dolamaktan geri durmadı. İnsanoğlunun En Büyük Eseri'ne ilişkin elkitapları, antolojiler, konu özetleri, aslını kelimesi kelimesine izleyen basımlar, gözden geçirilmiş yeni basımlar ve korsan basımlar dörtbir yanı kapladı, kaplamaya da devam ediyor. Daha neredeyse işin başında, gerçeklik pes etti. Doğrusu ya, pes etmeye de dünden hazırdı. Bundan on yıl önce az çok düzenli görünen her simetrik yapı -diyalektik maddecilik, Yahudi düşmanlığı, Nazilik- insanoğlunun

7 Kuşkusuz bazı nesnelerin yapıldığı malzeme sorunu kalıyor geriye.

gözlerini kamaştırmaya yetiyordu. Durum böyleyken, kişi Tlön'e, bu en ince ayrıntılarına kadar belirlenmiş uçsuz bucaksız, düzenli gezegen düşüncesine nasıl olur da boyun eğmez? Buna karşılık olarak gerçekliğin de düzenli olduğunu söylemenin bir yararı yok. Düzenli olabilir, ama hiçbir zaman kavrayamayacağımız Tanrısal yasalara -çeviriyorum; insanlık dışı yasalara- göre... Tlön bir labirenttir kuşkusuz; ama insanlar tarafından kurulmuş ve insanlar tarafından çözülmesi gereken bir labirenttir.

Tlön'le kurulan yakınlık ve Tlön 'alışkanlığı' dünyamızı çözülmeye götürdü. Onun sarsılmaz kesinliğinden gözleri kamaşan insanlık, bunun meleklerin değil, satranç ustalarının sarsılmazlığı olduğunu hep unutuyor. Okullar şimdiden Tlön'deki (varsayımsal) 'köken dil'in ("Ursprache") istilasına uğramış durumda; onun uyumlu tarihinin (göz yaşartan olaylarla doludur) öğretimi şimdiden benim çocukluğumdaki tarihin yerini aldı bile; kurgusal bir geçmiş, hakkında kesin bir şey bilmediğimiz, hatta sahte olup olmadığını bile kestiremediğimiz öteki geçmişi belleklerimizden silip atmış durumda. Para ve ecza bilimleriyle arkeolojide devrimler gerçekleştirildi. Biyolojiyle matematiğin de alacakları yeni biçimleri özlemle bekledikleri kanısındayım... Dörtbir yana dağılmış, tek başına çalışan kişilerden kurulu bir hanedan, dünyanın yönünü değiştirdi. Görevleri devam ediyor. Eğer tahminlerimizde yanılmıyorsak önümüzdeki yüzyıl içerisinde biri, yüz ciltlik İkinci Tlön Ansiklopedisini bulup çıkaracak.

İngilizler, Fransızlar ve İspanyolcuklar yeryüzünden silinecek. Dünya Tlön olacak. Ben bütün bunlara hiç aldırış etmeden Adrogué'deki otelde geçen günlerimin tüm sessizliği içinde, Browne'un *Urn Burial*'mın Quevedo tarzı bir çevirisini yapmakla uğraşıyorum - çeviriye pek güvenim yok, yayımlamayı düşünmüyorum.

ANDRE MAUROIS'NIN SUNUSU

Jorge Luis Borges yalnızca küçük denemeler ya da kısa hikâyeler yazmakla yetinmiş büyük bir yazardır. Kısalıklarına karşın, yazdıklarının olağanüstü zekice ve ince buluşlarla dolu olması, üslup açısından son derece inceden inceye hesaplanmış, neredeyse aritmetik bir kusursuzluk taşımaları, ona 'büyük' sıfatını yakıştırmamıza yetmektedir. Arjantin'de doğan ve duygu ve düşünüş açısından tam bir Arjantinli olan ama kaynakları tüm dünya edebiyatında bulunan Borges'in tinsel vatanı yoktur. Onun edebiyattaki yerini saptamaya çalışırken yalnızca kimi benzersiz ve kusursuz eserleri aklımıza getirmek durumunda olmamız, Borges'in öneminin en iyi kanıtıdır. Borges, Kafka ve Poe'yla, bazan da Henry James'le akrabadır, paradokslarını 'kişisel metafiziğine' yansıtması onun Valéry'le birinci dereceden akraba olmasını sağlar.

I

Sayısız denecek kadar çok ve beklenmedik esin kaynağı vardır. Borges her şeyi, özellikle de günümüzde kimsenin okumadığı şeyleri okumuştur; Kabalacıları, İskenderiyeli düşünürleri, Ortaçağ düşünürlerini... Okuduklarından biriktirdiği bilgi derin değilse de -daha çok kıvılcımlar çaktırmak, parlak fikirler bulup çıkarmak için yararlanır bu bilgiden- son derece geniş-

tir. Örneğin Pascal, "Doğa, merkezi her yer, çevresiyle kapsanamayacak kadar geniş olan bir küredir," demiş değil mi; Borges bu benzetmenin izini sürer, çağlar boyunca aldığı biçimleri saptar. Giordano Bruno'nun 1584'te şunları söylediğini bulur çıkarır: "Evrenin tümüyle bir merkez noktası, bir orta nokta olduğunu ya da evrenin merkez noktasının ya da orta noktasının her yer, çevresinin ise kapsanamayacak kadar geniş olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz." Öte yandan Giordano Bruno, 12. yüzyılda yaşayan Fransız dinbilimcisi Alain de Lille'in bir eserinde *Corpus Hermeticum*'dan (3. yüzyıl) ödünç alınmış şu tanımı okumak şansına ermiştir: "Tanrı, orta noktası her yerde ve çevresi kapsanamayacak kadar geniş olan, varlığı akılla kavranabilir bir küredir." Çin, Arap ya da Mısır kültürlerinde böylesi araştırmalara girişmek Borges'e büyük hazlar verir ve hikâyelerinin konularını bulup çıkarmasını sağlar.

Ustalarının çoğu İngiliz'dir. Wells'e büyük bir hayranlık duyar ve Oscar Wilde'ın onu 'bilimsel bir Jules Verne' diye nitelemesi karşısında küplere biner... Büyük ve kalıcı olan her kitapta belirsizlik, çok anlamlılık vardır, der Borges; kitap, okurunun çehresini belirginleştiren bir aynadır, ama yazar eserinin önem ve anlatımından habersizmiş gibi davranmalıdır. Borges'in yazarlığının dört başı mamur tanımıdır bu. "Tanrı dinbilimle uğraşmamalı; yazar da insana özgü akıl yürütmelerle sanatın bizden beklediği imanı yoketmemeli."

Wells'e olduğu kadar, düşsel korku hikâyeleri yazarı ve polisiye hikâyenin babası Poe'ya ve Chesterton'a da hayrandır. Kafka ise Borges için doğrudan bir esin kaynağı olmuştu. *Şato*'nun yazarı Borges de olabilirdi, ne var ki, o bu romanı hem o şahane tembelliğinden, hem de kusursuzluk tutkusundan dolayı, on sayfalık bir hikâyeye sığdırırdı. Kafka'nın öncülleri kimdi derseniz, Borges'in bilgi dağarı size onların Elea'lı Zeno, Kierkegaard ve Robert Browning olduğunu söyleyecektir. Bu yazarların hepsinde biraz Kafka vardır, ama eğer Kafka diye bir yazar var olmamış olsa, hiç kimse bunun farkına varmayacaktı - buradan da şu son derece Borges'ci paradoksa varılır: "Her yazar kendi öncüllerini yaratır."

Ona esin kaynağı sağlayan yazarlardan biri de İngiliz yazarı John William Dunne'dır. Dunne zaman'ı konu edinen garip kitaplar yazmış, bunlarda geçmiş, şimdiki zaman ve geleceğin, rüyalarımızın da kanıtladığı gibi

eşzamanlı olarak varolduklarını öne sürmüştür. (Schopenhauer, diyor Borges, yaşamımızla rüyalarımızın aynı kitabın sayfaları olduğunu yazmıştır; onları sırayla okumak yaşamaktır; şöyle bir karıştırmaksa rüya görmek.) Öldüğümüzde yaşamımızın bütün anlarını yeniden keşfedecek ve onları rüyalarda olduğu gibi keyfimizce bağdaştırabileceğiz. "Tanrı, dostlarımız ve Shakespeare yardım edeceklerdir bize." Borges'e en büyük keyfi veren şey, zihinle, rüyalarla, uzam ve zamanla böyle oyanmaktır işte. Oyun ne kadar karmaşıklaşırsa, o kadar çok keyif alır. Sırası gelince rüyayı görenin de rüyası görülebilir. "Zihin rüya görüyordu; gördüğü rüya Dünya'ydı." Demokratius'dan Spinoza'ya, Schopenhauer'den Kierkegaard'a kadar bütün düşünürlerde paradoks niteliği taşıyan entelektüel olasılıkları arar durur Borges.

II

Valéry'nin not defterlerinde sık sık şöyle notlara rastlanır: "Bir korku hikâyesi için konu: Kanserin tek çaresinin canlı insan eti olduğu anlaşılıyor. Sonuçları." Tam Borges'e göre bir 'kurgu' konusu. Antik ve modern düşünürleri okurken, öne sürülen bir düşünce ya da hipotezde duralar Borges. Kıvılcım çakar. "Bu anlamsız koyut (postulate) mantıki sonuçlarının en ucuna kadar götürülse," diye sorar merakla; "nasıl bir dünya yaratılırdı acaba?"

Örneğin bir yazar, Pierre Menard, *Don Quixote*'yi -yeni bir *Don Quixote* değil, bildiğimiz, Cervantes'in *Don Quixote*'sini- yazmaya kalkışır. Yöntemi mi? "İspanyolca'yı iyi öğren. Katolik dinini yeniden benimse, Araplara karşı savaş, Avrupa tarihini unut - kısacası Miguel de Cervantes *ol.*" Bu giderek öylesine mutlak bir örtüşme olur ki, 20. yüzyıldaki yazar, Cervantes'in romanını gerçekten, *kelimesi kelimesine,* üstelik de özgün metne hiçbir göndermede bulunmadan yeniden yazar. Borges şu şaşırtıcı sözleri söyler hikâyenin bir yerinde: "Cervantes'in metniyle Menard'ınki kelimesi kelimesine birbirinin eşi olmakla birlikte ikincisi neredeyse sonsuz zenginliktedir." Söylediklerini büyük bir başarıyla da kanıtlar yazar, çünkü görünürde saçma olan bu düşünce aslında gerçek bir olguya dikkatimizi çe-

ker; ister Flaubert'in *Madame Bovary*'si, ister Cervantes'in *Don Quixote*'si, okurun malı olduğu andan başlayarak her roman yazarının olmaktan çıkar. Yirminci yüzyılda her okur, geçmiş yüzyılların başyapıtlarını ister istemez yeniden yazar kendince...

Çoğu kere bizi şaşkınlıktan şaşkınlığa düşürmesi gereken bir paradoks, düşünürlerin sunduğu soyut biçimiyle hiç de şaşırtmaz, etkilemez bizi. Borges böylesi bir paradokstan somut bir gerçeklik çıkarır... Metafiziği son derece çekici bulan, ama hiçbir sisteme gerçek gözüyle bakmayan Borges, her türlü metafizik öğretiyi bir zihin oyunu haline getirir. Kendinde iki eğilim olduğunu saptar: "...biri, dini ve felsefi düşünceleri, estetik değerleri, hatta belki yalnızca büyülü, harikulade yanları olan sevmek. Belki de onulmaz kuşkuculuğumun kanıtı... Öteki insanın hayal gücünün sınırlı sayıda mesel ya da benzetme çıkarabileceğini baştan kabul etmek, ama bu az sayıdaki buluşun herkes için değişik anlamlar taşıyabileceğini de görebilmek."

Bu mesel ya da düşünceler arasında bazıları Borges'i özellikle ilgilendirir. Sonsuza Dek Yinelenme ya da -Nietzsche'nin kendine çok yakın bulduğu bir konu olan- tüm dünya tarihinin döngüsel biçimde yinelenmesi izleği; rüya içinde rüya; yaşayana dakika gibi gelen yüzyıllar, yıl gibi gelen saniyeler ('Gizli Mucize'); yaşanan dünyanın sanrısal niteliği. Novalis'in şu sözlerini aktarır Borges: "En usta büyücü, sanrılı düşlerini bağımsızlık varlıkları olan hayaletler gibi gösterecek kadar güçlü bir büyüyü kendi kendisine yapabilen büyücüdür herhalde. Yoksa bizim başımıza gelen de bu mu?" Borges bu sözlere karşılık olarak başımıza gelenin tıpatıp bu olduğunu söyler., evreni düşleyen bizden başkası değildir.

Borges'in hikâyelerinde çatallanan yollar vardır, başka koridorlara çıkan koridorlar göz alabildiğine uzar gider. Borges bu imgeleri neden-sonuç zinciri boyunca sonsuza kadar yol alan (sonsuzluğu bir türlü tüketmeyen) ve belki de insanlıkdışı bir şey olan 'kader' karşısında şaşırıp kalan insan düşüncesini simgelemek için kullanır. Peki neden gezinip durmalı bu labirentlerde? Gene estetik nedenler için, çünkü hep şimdiki zamanda varolan bu sonsuzlukta, bu 'baş döndürücü simetrilerde' trajik bir güzellik gizlidir. Biçim, içerikten daha önemlidir.

III

Borges'de biçim çoğu kere Swift'i akla getirir; saçma'yı anlatırken takınılan o ağırbaşlı hava, ayrıntılardaki kesinlik, kusursuzluk... Borges, olmayacak bir keşfi kanıtlamak üzere en titiz bir bilim adamının üslubuna sığınır, hayal ürünü yazılarla gerçek ve kişisel bilgisini birbirine karıştırır. Koskoca bir kitap yazmaktansa -bunu son derece sıkıcı bulur- gerçekte hiç varolmamış bir kitabın çözümlemesine girişir. "Anlatılması bir iki dakika sürecek bir düşünceyi geliştirmek üzere neden beş yüz sayfa yazı yazmalı?" diye sorar Borges.

Örneğin, *Tlön, Uqbar, Orbius Tertius* gibi garip bir başlık taşıyan hikâye bunlardan biridir. Bunda, "oyun kâğıtlarına, konuşulan dillerine, hakanları ve denizlerine, madenlerine, kuşları ve balıklarına, cebir ve ateşine, bütün dinbilimsel ve metafizik sapkınlıklarına" kadar hiçbir şeyi eksik olmayan, bilinmeyen bir gezegen anlatılır. Bu yeni dünya, hikâyeden anlaşıldığına göre gökbilimcilerden, mühendislerden, doğabilimcilerden, metafizikçilerden ve geometricilerden oluşan gizli bir topluluğun buluşudur. Yarattıkları Tlön adlı bu dünya yalnızca içsel yaşamın varolduğu Berkeleyci ve Kierkegaardcı bir dünyadır. Tlön'de herkesin kendi gerçeği vardır; dışsal nesneler herkes nasıl istiyorsa öyledir. Dünya basını bu buluşu dört bir yana yayar ve çok geçmeden Tlön denen dünya bizim dünyamızı silip yokeder. Düşsel bir geçmiş, dünyamızın geçmişinin yerini alır. Tek başına uğraşıp didinen bir bilim adamları topluluğu evreni değiştirmişlerdir. Bütün bunlar çılgıncadır, ama hepsi de son derece inceden inceye hesaplanmıştır, bizi sonsuz düşüncelere götürmeye yeter.

Borges'in öbür hikâyeleri arasında gizemli, hiçbir zaman tam anlamıyla anlaşılamayacak meseller, Chesterton tarzında polisiye hikâyeler vardır. Olay örgüleri her zaman son derece entelektüeldir. Suçlu, dedektif yöntemleriyle olan tanışıklığından yararlanır. ('Ölüm ve Pusula') "Dupin, Dupin'e karşı ya da Maigret Maigret'ye karşı" diye özetlenebilir bunlar... Bu tür hikâyelerden birinde ('Gizli Mucize'), bir idam mahkûmu beklentilerin hiçbir zaman gerçeğe uymadığını farkederek kendi ölümünün ne gibi koşullarda olacağını düşlemeye koyulur. Bu koşullar böylelikle birer beklenti haline geldiklerinden artık gerçek olamayacaklardır.

Borges'in 'buluşları' hep son derece arı, son derece bilimsel bir üslupla kaleme alınır. Bu da bize *"Valéry'i doğuran Mallarmé'yi doğuran Baudelaire'i doğuran"* Poe'yu hatırlatır ki, Borges'i doğuran da Poe'dan başkası değildir. Borges'i Valéry'e bağlayansa, özellikle sarsılmazlığı, kararlılığıdır. "Âşık olmak, yanılgıdan uzak olmayan bir Tanrının dinini yaratmak demektir." Ardarda yığdığı hikâye kipini sık sık kullanmasıyla bazan Flaubert'i, sıfatlarının benzersizliğiyle, St. John Perse'i hatırlatır. "Bir kuşun avuntu bulmaz çığlığı." Bunların hepsi bir yana, Borges üslubunun düşünceleri gibi son derece özgün olduğuna da işaret etmek gerek. Tlönlü metafizikçiler için şunları söyler: "Tlönlü metafizikçiler gerçeğin, hatta gerçeğe benzerliğin bile değil, daha çok şaşırtıcı olanın arayışı içindedirler." Borges'in büyüklüğü ve sanatı bundan daha iyi özetlenemez.